

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KIRGIZİSTAN TURİZM POTANSİYELİNİN
BELİRLENMESİ VE UYGULANABİLECEK TURİSTİK
ÜRÜN ÇEŞİTLERİ**

Aijana MİNBAEVA

Danışman

Prof. Dr. Alp TİMUR

2010

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Kırgızistan Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Uygulanabilecek Turistik Ürün Çeşitleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Aijana MİNBAEVA

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Aijana MİNBAEVA
Anabilim Dalı : Turizm İşletmeciliği
Programı : Turizm İşletmeciliği
Tez Konusu : Kırgızistan Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Uygulanabilecek Turistik Ürün Çeşitleri
Sınav Tarihi ve Saati :...../...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kırgızistan Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Uygulanabilecek

Turistik Ürün Çeşitleri

Aijana Minbaeva

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Turizm İşletmeciliği Programı

Turizm küreselleşme olgusuyla birlikte yaygınlık kazanıp bütün ülkelerin ekonomisinin en önemli konuma gelmiştir. Sınırlar ortadan kalkınca dünya da küçülmeye başlamış ve insanlar daha uzak mesafelere etme eğilimine girmiştir. Turizm bugün dünya gayrisafi hasılasının önemli bölümünü oluşturan bir sektör konumundadır.

Turizm Kırgızistan açısından son derece önemli bir sektör olarak görülmektedir. Kırgızistan dünya turistik pazarına aktif şekilde çıkmakta, farklı doğal güzelliklere ve bozulmamış doğaya sahip olan bir ülkedir. Turizm ürün potansiyelinin bakımından oldukça elverişli bir bölgedir. Yaptığım bu tez çalışmasında Kırgızistan'da varolan turizm ve turizmin potansiyeli ele alınmıştır.

İlk bölümde turizm arzı ve turistik ürün kavramlarının tanımları yapılmış. Turistik ürün politikası, çeşitlendirmesi ve turizm talebi incelenmiş. İkinci bölümde Kırgızistan hakkında genel veriler verilmiş, fiziki coğrafya özellikler tarihi değerler Kırgızistan turizminin mevcut durumu ve turizm potansiyeli belirlenmiş. Ülkemizde mevcut turistik ürünler ve turistik ürün çeşitlendirmesi ise tezimin üçüncü bölümünde yer verilmiştir. Bu bölüm turistik ürün çeşitlerinin değerlendirilmesi, destekleyici turistik ürün çeşitleri, gereken turistik ürün çeşitlendirmesi gibi alt bölümden oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turistik Ürün, Turistik Ürünün Potansiyeli, Turistik Arzı, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, Kırgızistan

ABSTRACT

MA Thesis

Determination of Tourist Potential in Kyrgyzstan

and Enforceable Tourism Product Types

Aijana MİNBAEVA

**Dokuz Eylöl University
Institute of Social Sciences
Department of Tourism Management
Tourism Management Program**

The fact of globalization: tourism gets the most important position and has gained the prevalence in economy of all countries. With the vanishing borders the world began to shrink and people started to travel for longer distances. As an industry nowadays tourism creates an important part of the World's gross product.

In terms of Kyrgyzstan tourism as an industry is extremely important. Kyrgyzstan, with its natural beauty and wilderness areas is actively making headway on a world tourist market. It's a very suitable area in terms of tourist product potential. Existing tourism and tourism potential has been taken in this thesis.

The definition of the tourism supply concept and tourism product has been made in the first chapter. Tourism product policy, diversity and tourism demand were studied in here. General data about Kyrgyzstan such as geography features, historicity tourism situation as of today and tourism potential were given in the second chapter. In the third chapter of the thesis there are descriptions of present tourism product and tourism product types which are available in country. This chapter contains such subsections as evaluation of types of tourism products, necessary types of tourism product.

Key Words: Tourism Product, Tourism Product Potential, Tourist Supply,
Types of Tourism Product, Kyrgyzstan

KIRGIZİSTAN TURİZM POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ VE UYGULANABİLECEK TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİ

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
TABLO LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
EKLER LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM ARZI VE TURİSTİK ÜRÜN KAVRAMLARINA GENEL YAKLAŞIM

1.1. TURİZM ARZI	4
1.1.1. Turizm Arzının Tanımı, Sınıflandırması ve Özellikler	5
1.1.2. Turizm Arzını Oluşturan Veriler	6
1.1.2.1. Doğal Veriler	7
1.1.2.2. Sosyal Veriler	9
1.1.2.3. Psikolojik Veriler	10
1.1.2.4. Ekonomik Veriler	10
1.2. TURİSTİK ÜRÜN KAVRAMI	11

1.2.1. Turistik Ürün Tanımı	13
1.2.2. Turistik Ürün Özellikleri	17
1.2.3. Turistik Ürün Oluşturan Faktörler	18
1.2.3.1. Çekicilik	19
1.2.3.2. Olanak ve Hizmetler	20
1.2.3.3. Ulaşabilirlik	20
1.2.3.4. Gidilecek Yerin İmajı	21
1.2.4. Turistik Ürünün Yaşam Süreci	22
1.3. TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ	23
1.3.1. Turistik Ürün Farklılaştırması	25
1.3.2. Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikası ile Talep Yaratma	26

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN TURİZMİ VE TURİSTİK ARZ POTANSİYELİ

2.1. KIRGIZİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER	28
2.1.1. Coğrafi Konumu	29
2.1.2. Tarihçesi	32
2.1.3. Nüfus Ve Nüfus Özellikleri	34
2.1.4. Siyasi ve İdari Yapı	38
2.1.5. Kırgızistan'ın Ekonomik Durumu	40
2.2. KIRGIZİSTAN TURİZMİ	41
2.2.1. Kırgızistan Turizminin Mevcut Durumu	42
2.2.1.1. Gelen Turist Sayısı	42
2.2.1.2. Turizm Gelirleri	44

2.2.1.3. Turistik Arz Kapasitesi	48
2.2.1.3.1. Konaklama işletmeler	49
2.2.1.3.2. Seyahat Acentaları	51
2.2.1.3.3. Ulaştırma	53
2.2.1.3.3.1. Karayolu	53
2.2.1.3.3.2. Demiryolu	55
2.2.1.3.3.3. Havayolları	56
2.3. KIRGIZİSTAN'IN TURİSTİK ARZ POTANSİYELİ	57
2.3.1. Doğal Veriler	57
2.3.1.1. Jeoloji	58
2.3.1.2. İklim	59
2.3.1.3. Göl ve Akarsular	60
2.3.1.4. Hayvan ve Bitkiler	63
2.3.2. Sosyo-Kültürel Varlık – Değer ve Olaylar	64
2.3.2.1. Tarihsel Değerler	64
2.3.2.2. Folklor ve Gelenekler	67
2.3.2.3. Tiyatro ve Değişik Eğlence Olanakları	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA MEVCUT TURİSTİK ÜRÜNLER VE TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ

3.1. MEVCUT TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	72
3.1.1. Rekreasyon Turizmi	72
3.1.2. Termal Turizmi	73
3.1.3. Dağ ve Kış Turizmi	80
3.1.4. Av Turizmi	84
3.2. DESTEKLEYİCİ TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİ	85
3.2.1. Festivaller	86

3.2.2.	El Sanatı ve Halı Dokuma	87
3.2.3.	Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler	88
3.2.4.	Kımız Terapisi	89
3.3.	GEREKEN TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ	90
3.3.1.	Potansiyel Turistik Ürün Çeşitleri	90
3.3.1.1.	Doğa Turizmi – Trekking	91
3.3.1.2.	Rafting	92
3.3.1.3.	Ticari ve Kongre Turizm	93
3.3.1.4.	Ekoturizm	95
3.3.1.5.	Cayloo Turizm	98
3.3.1.6.	Sosyal Turizm	100
3.3.2.	Ulaştırma ile İlgili Potansiyel Turistik Ürün Çeşitlendirmesi	103
3.3.2.1.	İpek Yolunun Yeri ve Önemi	104
3.3.2.2.	Kırgızistan – Özbekistan – Çin Demiryolu Projesi	106
	SONUÇ VE ÖNERİLER	109
	KAYNAKLAR	113
	EKLER	123

KISALTMALAR

AB TACİS	Technical Aid to the Commonwealth of Independent States
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDT	Birleşik Devletler Topluluğu
BİFT	Bishkek International Fair of Tourism
CBT	Community Based Tourism
EUR	Euro
FITUR	International Tourism Trade Fair
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HELVETAS	Swiss Association for International Cooperation
IFI	International Financial Institution
IMF	International Monetary Fund
IT	Information Technology
ITB	International Trade Board
İGC	International Governmental Commission
KATOS	The Kyrgyz Association of Tourism Operator Services
KGS	Kyrgyz Som
KIMS	Kyrgyz International Motor Show
KR	Kyrgyz Republic
KSCG	Kyrgyz State Committee of Geology
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
MLA	Basic Multilateral Agreement
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerin Birliği
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı

TEN	Trans European Network
TRACECA	Transport Corridor Europe – Caucasus – Asia
USD	United States Dollars
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WTM	World Travel Market
WWF	World Wild Fund

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Turizm Çekiciliğın Sınıflandırması	s 19
Tablo 2: Ulaşabilirliğın Sınıflandırması	s 20
Tablo 3: Kırgız Cumhuriyeti Nüfus Sayısının Yıllara Göre Değışimi	s 35
Tablo 4: Kırgızistan'da Nüfusun Yerleşim Bölgelerine Göre Göstergeleri	s 36
Tablo 5: Genel Ekonomik Veriler 2006 – 2009 yy	s 41
Tablo 6: Gelen Turist Sayısı	s 43
Tablo 7: Turistik Pazarının Potansiyelinin Değerlendirmesi	s 43
Tablo 8: Gelen Turist Sayısı ve Turizmden Elde Edilen Gelir Hareketleri 2005-2008 yy.	s 44
Tablo 9: BDT Ülkeleri Turistten Elde Edilen Ortalama Geliri	s 45
Tablo 10: BDT Dışı Ülkeleri Bir Turistten Elde Edilen Ortalama Geliri	s 46
Tablo 11: Çalışan Nüfus	s 48
Tablo 12: Turizm Sektöründe İstihdamın Dağılımı	s 48
Tablo 13: Kırgızistan Otelcilik Sektörü İstatistikler	s 49
Tablo 14: Tur Operatörler ve Seyahat Acentaları Sayısı	s 52
Tablo 15: Kırgızistan'da Yer Alan Uluslararası Fuarlar	s 94
Tablo 16: Kırgızistan'daki Milli ve Doğa Parkları	s 96
Tablo 17: Kırgızistan Milli Parklar ve Ormanlar Listesi	s 97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kırgızistan'ın Coğrafi Konumu Haritası	s 30
Şekil 2: Yaş Piramidi, Kırgızistan 2005	s 37
Şekil 3: Kırgız Cumhuriyeti'nde Nüfusun Etnik Yapısı	s 38
Şekil 4: Kırgız Cumhuriyeti Devlet Yönetim Sistemi	s 39
Şekil 5: 2002-2006 yıllar arasında BDT ve BDT dışı ülkeleri turistlere sunulan hizmetlerin ihracatının hareketleri	s 46
Şekil 6: Turistlerin Harcamaları	s 46
Şekil 7: GSYİH'da Turizmin Payı, %	s 47
Şekil 8: Kırgızistan Cumhuriyeti Su Rezervlerinin Kaynakları	s 61
Şekil 9: Issık - Köl Bölgesi	s 75
Şekil 10: Çuy Bölgesi	s 76
Şekil 11: Talas Bölgesi	s 77
Şekil 12: Calal - Abad Bölgesi	s 78
Şekil 13: Oş Bölgesi	s 79
Şekil 14: Batken Bölgesi	s 79
Şekil 15: Narın Bölgesi	s 80
Şekil 16: Çuy Bölgesinde Kayak Merkezleri	s 82
Şekil 17: Kırgızistan'ın Özel Koruma Altından Olan Parklar Sistemi	s 97
Şekil 18: TRACECA Yolları	s 106

EKLER LİSTESİ

EK 1: GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)	124
EK 2: Kırgızistan'da Bölgesel Yatımların Dağılımı, 2008 yılı	125
EK 3: Koruma Alanları ve Eko Turizm Açısından Kullanım Amaçları	126

GİRİŞ

Turizm, eğer yalnızca seyahat olayı olarak kabul edilecek olursa, bu olayın geçmişinin belki de insanlığın geçmişi kadar eski dönemlere uzandığı söylenebilir. Bir endüstri ve toplumsal olay olarak kabul edildiğinde ise, turizmin 20. yüzyılın başlarında bugünkü anlamı ile ortaya çıkmış olduğunu belirtmek gerekir.¹

Turizm bugün dünya gayrisafi hasılasının önemli bölümünü oluşturan bir sektör konumundadır. Tüm dünyadaki ekonomik duraklamaya karşın büyümesini devam ettirmekte olan bu dinamik sektör diğer sektörlerin de motor gücü olarak işlev görmektedir. Turizm milli gelire olan katkısı yanında, sağladığı döviz geliri ile ödemeler dengesi açığının kapanmasında rol oynamaktadır. Diğer yandan turizm, geniş kitlelere iş imkanı sağlamasının bir sonucu olarak istihdamın en yoğun olduğu sektörlerden biri olma avantajına sahip olup, ülke için etkin bir pazarlama ve reklam aracı olma özelliğini de sürdürmektedir.²

Uluslararası turizm sözlüğünde ise turizm; “zevk için yapılan geziler ve seyahatleri yapmak için gerçekleştirilen insan faaliyetlerinin tümü” şeklinde açıklanmaktadır.³

Tezin ana konusu olan Kırgızistan Turizm Potansiyeli’ ni bu şekilde ele almak mümkündür. Büyük şehirlerin beton yığınlarından, çevre gürültülerinden, hava kirliliğinden ve sanayi tesislerinden uzak olmak isteyenler için Issık - Köl bölgesi muhteşem yükseklik ve hoş giden alçak yapısını içinde barındırır. Bu sebeple Kırgızistan’a turistin hangi amaçla geleceğini bilerek ona göre hazırlıklar yapılmalıdır. Turizmdeki olası gelişmelerin halkın yaşam standardını yükseltmede büyük rol oynayacağı açıktır. Devletin sosyal, ekonomik kalkınmasında turizm sektörünün katkısı önemlidir.

¹ İçöz, O., Var, T. ve İlhan, İ. (2002). **Turizm Planlanması: Turizmde Bölgesel Planlanma Yaklaşımları**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 1

² Türkiye Vakıflar Bankası, Planlama ve İktisadi Araştırmalar Grup Yönetmenliği, Sektör Araştırma Serisi No 23, s. 2, Şubat 2001

³ Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak M., (2001). **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 2

Doğal-tarihi-kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması önceliğine dayalı bir turizm politikası ile gelecekte Kırgızistan'ı hareketli turizm etkinlikleri beklemektedir. Kırgızistan'ın turizm açısından en büyük zenginliği bozulmamış doğasıdır. Başka ülkelerin olumlu ve olumsuz deneyimlerini dikkate alarak ülkenin doğası geleceğe büyük ölçüde bozulmamış olarak ulaştırılmalıdır. Kırgızistan'da mevcut olan eski ve yeni turistik tesislerin önemini inkâr etmeden yeni turizm yatırımları ve yatırımcı turizm firmaları teşvik edilirse başarıya ulaşılabacaktır. Kırgızistan'ın turizm geleceğini Rusya, Kazakistan gibi BDT ülkelerine endekslemiş bir strateji, baştan gerekli performansı yakalayamayacaktır.

Çalışmanın ana konusu geniş anlamda “turistik ürün” ve dar anlamdaysa “Kırgızistan'ın yeni turistik ürün geliştirme”sidir. Bu açıklamalar ışığında tezin ana amacını şöyle belirtmek mümkündür: Kırgızistan Cumhuriyetinin dünya turizmine entegre olabilmesi amacıyla modern sosyo-ekonomik ve politik koşullar içerisinde turizm potansiyelini incelemek; ve ülkenin hem gelişmesini hem de istihdamını en uygun şekilde sağlayabilen turistik ürün çeşitleri sunmaktır. Yeni bir ürün yaratmak ya da varolan ürünü geliştirmek için ilk önce ülkenin turist çekebilecek değerlerini gün ışığına çıkartmak gerekir. Doğal olarak bütün geçiş dönemini yaşayan ülkeler çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmışlardır, bu sorunların başlıca sebebi de böyle bir geçişin teori ve uygulamada yaşanmış olmamasıdır.

Sunulacak turistik ürünler arasında, Kırgızistan'ın kaynakları ve modern dünyada değişen turist tercihlerine göre, ülkede uygulanabilen kültür turizmi, termal turizm, dağ ve kış turizmi, yeni bir turizm çeşidi olarak da cayloo turizmi, kongre turizmi gibi turizm türleri ele alınacaktır. Son zamanlar çok popüler ve gerçekten de güncel olan sosyal turizmin de Kırgızistan turizm politikasında aldığı yer de değerlendirilecektir.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde turizm, turistik ürün ve turistik ürün politikası kavramları hakkında bilgiler verilerek, turistik ürünü oluşturan faktörler ayrıntılı olarak incelenecek, turizm şekilleri ve turistik ürünün özellikleri ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Ortaya atılan amaca ulaşabilmek için ilk önce birinci bölümde teorik yönünü açıklayıp turizm, turistik ürün ve ona has özellikler incelenecektir. Bunun yanı sıra, turistik ürün konusuna bağlantılı olarak arz konusuna da değinilecektir. Kaynak yetersizliğinin nedeni turizm ve turistik ürün ile ilgili akademik kaynakların Kırgızistan kütüphanelerinde mevcut olmamasıdır, ülkemiz yeni dünyaya kendisini kazandırmış olmasına rağmen henüz tam bir bilimsel temele sahip değildir.

İkinci bölümde ise Kırgızistan genel bir bakış açısı ile tarihi, ekonomik ve siyasi yapısı incelenip ülkenin potansiyeli ayrıntılı olarak ele alınacak bunu takiben turizmin ülke çapında etkileri ve bu etkilerin hem gelir, altyapı gelişimi, hem de varolan yasal temellere dayanarak ilan edilen amaçlarından birisi olarak ilk aşamada az yatırım gerektiren turizm ürünlerinin geliştirilmesi ve bunu sağlayabilecek potansiyelin değerlendirilip desteklenmesi ile ilgili çalışmalara yer verilecektir. Bu bölümde de Kırgızistan'ın sahip olduğu kaynaklar ve ayrıca bu kaynakları çalıştırmak amacıyla hükümetin ortaya attığı program ve yasalar da değerlendirilecektir. Ana araştırma yöntemi olarak istatistik verilere başvurarak ülkedeki turizm işletmeleri ve turizm sektörünün gelişmesi için hukuksal esaslar belirtilecektir. Bu tezde kullanılan kaynaklar arasında TİKA ve Kırgızistan İstatistik Komitesi verileri bulunmaktadır.

Son bölümde ise Kırgızistan'ın bu alana ilişkin uyguladığı entegrasyon politikaları; ekonomik ve politik ortaklıkları göz önünde tutarak ülkeye uygun turistik ürün politikasını sunmakla birlikte Kırgızistan'ın turizm açısından mevcut olan durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin hazırlanmasının ilk aşamasında belirtilmiş konu ile ilgili yabancı kaynaklar dahil farklı literatür taranmıştır. Türkiye'de Dokuz Eylül Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi Merkez ve İstanbul Ticaret Odası kütüphaneleri ile Kırgızistan'dan sağlanan kaynaklardan yararlanmıştır. Ayrıca çalışmada geniş ölçüde İnternette alınmış kaynaklar kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM ARZI VE TURİSTİK ÜRÜN KAVRAMLARINA GENEL YAKLAŞIM

1.1. TURİZM ARZI

*Turizm arzı; belirli koşullar altında belirli fiyata, bir ülkenin ya da bölgenin turistlere satmaya ya da turistlerin yararlanmasına hazır olan turistik zenginliklerin bütünüdür. Daha geniş anlamı ile turizm arzı; turistlerin seyahat ve geçici konaklamasından doğan gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte olan mal, hizmet ve doğal zenginlikler ya da bunların bileşiminden oluşan; belirli bir ücret karşılığında ya da bedelsiz olarak sunulan tüm kapasitedir.*⁴

Diğer bir tanıma göre ise: “turizm arzı, belirli fiyata ya da bedelsiz olarak turistik tüketicilere sunulan mal ve hizmetlerin bütünüdür.”⁵ Tanımlarda turizm arzının, turistik mal ve hizmetleri üreten işletmelerden, turistlere sunulacak ürünlerin kaynaklarını veya hammaddesini oluşturan verilerden ve olanaklardan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Turizm arzı iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; bir ülke ya da bölgenin sahip olduğu tüm doğal ve tarihi turistik kaynakların oluşturduğu arzıdır. Diğeri ise turistlerin yer değiştirmelerine ve tatil yapmalarına olarak veren turistik hizmetlerin tamamıdır.⁶

Uygulamada iki unsuru da kullanmak bölge için daha etkili sonuçlar verecektir.⁷

- *Yararlılık*; çekicilik faktörünü tamamlayan unsurlardır. Konaklama işletmeleri, yeme-içme işletmeleri, eğlence işletmeleri ve benzeri işletmeler.
- *Kolay Elde Edilebilirlik*; çekicilik faktörünü tamamlayan çekim yerine zaman ve fiyat bakımından kolay gidilmesini belirten bir unsurdur.

⁴ Öztaş, K. ve Karabulut, T. (2006). **Turizm Ekonomisi, Genel Turizm Bilgileri**. Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, Ankara, s. 43

⁵ Türkiye Ticaret Odası, (2007) **Türkiye’de Turizm Ekonomisi**, Yayın no: 2007-69, İstanbul, s. 14

⁶ Öztaş, K. ve Karabulut, T. (2006). **Turizm Ekonomisi, Genel Turizm Bilgileri**. Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, Ankara, s. 44

⁷ Öztaş, K. ve Karabulut, T. a.g.e. s. 44-45

1.1.1 Turizm Arzının Tanıtımı, Sınıflandırması ve Özellikler

Turizm arzının diğer alanlardaki arz türlerinden ayıran kendine has belirli özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:⁸

- Turizmde arz oluşturulması büyük yatırımlara bağlıdır. Bu nedenle yüksek harcamalarla yapılan bu yatırımlar yüksek masraflara yol açmaktadır.
- Turizm sektörü kriz, politik huzursuzluklar, turizm talebindeki dalgalamalar gibi olumsuz olaylardan etkilenmektedir.
- Turizm arzında ikamet olanaklarının yüksek olması risklerin dağıtımını güçleştirmektedir.
- Turizm arzı, diğer turistik yörelerdeki fiyatların etkisi, tüketici eğilimleri ve ihtiyaçlarındaki farklılıklar gibi, dış faktörlerin etkisiyle sunulan mal ve hizmetler açısından farklılık gösterir. Diğer bir ifade ile, turizm sektöründe arz her turist tipinin, sosyo-ekonomik, sosyo-demografik ve psikolojik anlamda uygun mal ve hizmetlerin sunulmasını gerektirir.
- Turizm arzını oluşturan mal ve hizmetlerin stoklanması mümkün değildir, üretildiği anda tüketilmelidir. Yani turizm arzı zaman faktörü içerisinde değerlendirilmelidir.
- Turizm arzı yoğun emek isteyen bir üretime dayanmaktadır. Ancak son yıllarda bilgi teknolojisinde meydana gelen gelişmeler turizm arzının bu özelliğini kısmen etkileyebilecek niteliktedir.
- Turizm arzını oluşturan birçok faktör (dağ, manzara, deniz, güneş vb.) serbest mallara dayalıdır ve bu ürünlerin ekonomik olarak, başka bir sektörde değerlendirilmesi mümkün değildir.
- Turizm arzı, sektörün yapısal özelliği nedeniyle makineleşme ve otomasyona elverişli olmayan, sermaye- yoğun bir üretime dayalıdır.
- Turizm arzı inelastik bir özelliğe sahiptir. Turizm arzının en önemli özelliği şu etkenlere dayanmaktadır.

⁸ Öztaş, K. ve Karabulut, T. a.g.e. s. 46-47

- a. Turizm olayının en önemli kaynağını oluşturan doğal verilerin sınırlı olması, çoğaltılmasını mümkün kılmamaktadır.
 - b. Turizm arzında sabit sermaye yatırımları oldukça yüksektir. Sermayenin %85/90'nın bu alana aktarılması, amortisman miktarını yükseltmektedir. Bunun sonucunda sabit sermaye yatırımları ve değişmez maliyetlerin fazlalığı, arza kısa dönemde esnek olmayan bir özellik kazandırır.
 - c. Kısa dönemde fiyat değişimleri karşısında, turistik arz tepkisi çok yetersizdir. Çünkü turistik mal ve hizmetlerin fiyatı yükseldikçe hızla otel yapmak, restoran açmak mümkün değildir.
 - d. Turizm arzını kısa dönemde artırmak mümkün değildir. Çünkü turizm arzı yatırımların bir fonksiyonudur. Turizm arzı yatırımların arttığı oranda artmakla birlikte, yatırım kararının alınması ile gerçekleşmesi için zamana ihtiyaç olması, arzın kısa dönemde arttırılmasını zorlaştırmaktadır.
- Turizm arzı, kapasite kullanımına dayalı bir esnekliğe sahiptir. Kapasite yatak sayısı ile ifade olunur. Sonuç olarak kapasite kullanımı günlük, aylık, mevsimlik ve yıllık geceleme sayısı ile hesaplanır
 - Turizm arzında diğer bir özellik turizmin tam rekabet piyasasından uzaklaşmasıdır. Çünkü:
 - a. Ülke, bölge ve turistik merkezler bazında kaynakların farklılık göstermesi,
 - b. Turizmin mevsimlik özellik göstermesi,
 - c. Turizm arzı ile talebi arasındaki uzaklık faktörünün bulunması talep yönünden tam rekabeti bozar,
 - d. Sezon dışında turistik talebin yoğunluğunu kaybetmesi; bazı tesislerin kapanmasına, bazılarının indirimli fiyat uygulamasına yol açar.

Sıralanan turizm arzı özelliklerinin çoğu aynı zamanda turizm sektörü özelliklerini de oluşturmaktadır. Hizmet sektörü içinde yer alan turizm yatırımı ağır, riskli ve talep açısından inelastik özelliğe sahiptir. Bir ülkedeki arz kapasitesinin

nicelik ve nitelik olarak durumu, turizmi teşvik eden başlıca unsurdur.⁹

1.1.2 Turizm Arzını Oluşturan Veriler

Turizm olayının çok yönlü olması ve turistik arzının ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişiklik göstermesi, turistik arz verilerinin sınıflandırmasında farklılıklar ortaya çıkarmaktadır.

Turizm ile ilgili literatürde turizm arzı oluşturan veriler hakkında farklı yöntemler kullanılmıştır. Örneğin: Adolf Gülbach turizm arzını oluşturan verileri iki ana gruba ayırmaktadır:¹⁰

1. Tabii turistik arz
2. Suni turistik arz

Robert W. McIntosh turizm arzı oluşturan veriler daha detaylı olarak açıklar:

1. Doğal kaynaklar
2. Altyapı
3. Ulaştırma ve ulaştırma şartları
4. Üst yapı
5. Konaklama kaynakları

1.1.2.1. Doğal Veriler

Turistik zenginliklerin en önemlisi doğal zenginliklerdir. İnsanların herhangi bir katkısı ve emeği olmadan doğal olarak meydana gelmiş olan zenginliklere doğal veriler denilmektedir. Her mahalin kendisine özgü iklimi, coğrafi şekli, jeolojik yapısı ve sahip olduğu diğer özel durumlar vardır.

⁹ Özdemir M. (1992) **Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri**, TC Turizm Bankası AŞ Yayınları, Ankara, s. 18

¹⁰ Olalı, H. ve Timur, A. (1988) **Turizm Ekonomisi**, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, s. 172

Doğal verileri şu şekilde sınıflandırabilir:¹¹

I. Jeoloji

- a. Doğanın, toprağın bileşiminin inşaat ve turistik düzenleme üzerindeki etkisi (toprağın geçirimsizlik derecesi, sertliği, dayanıklılığı v.b.)
- b. İnsan müdahalesi sonucu toprağın bozulma tehlikesi

II. Jeomorfoloji

- a. Engbelerin turistik düzenleme çalışmalarına etkisi (toprağın yaşı, meyli, erozyon, çevredeki mağaraların durumu v.b.)
- b. Bora, çığ, fırtına gibi doğal tehlikelere karşı yörenin güvenliği
- c. Volkanların, mağaraların, yolların, yeraltı göllerinin turistik kullanım olanakları

III. İklim: Turistik zenginliklerden birisi de iklim çeşitliliği ve bunların sağladığı imkanlardır.

- a. Sıcaklık derecesi
- b. Yağışlar (ortalama yağış ve ortalama kar süresi)
- c. Güneşli olma ve bulutluluk durumu (günlük, aylık ve yıllık ortalamalar halinde güneş alma süresi; arazinin görüntüsü; dağda, güneşli ve gölgeli vadi yamaçlarının ve bunların sunduğu turistik gelişme olanaklarının incelenmesi)
- d. Nemlilik (havanın neminin ve nem derecesindeki değişmelerin incelenmesi)
- e. Rüzgarların durumu: yöredeki hava akımları ile ilgili özelliklerin incelenmesi (rüzgarın gücü ve yönü, devamlılığı ve düzenliliği)
- f. Mevsimlerin süresi: yaz mevsimi – deniz ve iklim özelliklerinden yararlanmak için; kış mevsimi – kış ve kar sporları için
- g. Hayvan ve bitkiler
 1. Bitkiler; özel amaçla ayrılmış bölgeler, milli parklar, tabiat koruma alanları, tabiat anıtları
 2. Hayvanlar; zararlı hayvanlar sorunu, zararsız hayvanlar

¹¹ Olalı, H. (1984). **Turizm Dersleri**, İstiklal Matbaacılık, İzmir, s. 15

Bunun dışında dağlar, termal kaynak merkezleri, içmeler bir yandan tedavi ve sağlık için kullanılan doğal kaynaklardır.

h. Su durumu

1. Su kaynakları
2. Çağlayan ve şelaleler
3. Irmak ve çaylar
4. Göller ve denizler

Termal bölgelerde kurulan kür, kaplıca, klinik istasyonları sayesinde doğadan tıp alanında faydalanılmaktadır. Böylece termalizm, turizmde önemli kazanç sağlayan bir alan olmuştur.¹²

1.1.2.2. Sosyal Veriler

Sosyal veriler kapsamına aşağıdaki unsurlar girer:

1. Sanat eserlerine sahip şehirler
2. Tarihi eser ve anıtlar
3. Müzeler
4. Fuar, sergi ve seminerler
5. Diğer sosyal görüşler

Tarihi eser ve anıtlar, eski medeniyetleri tanıtan bir ulusun kültürünü, yaşantısını ve sanatını gösteren kalıntılardır. Anıt, tarihi anıların hatırlanması veya tarihte geçen olayların gelecek nesillere anlatılması amacıyla yapılan mimari eserlerdir.

Müzeler insanların tarihe hürmet ve hatıralara bağlılığının bir sembolüdür. Müze, sanat eserlerinin derlenip sergilendiği yerdir. Müzelerdeki eserlerde eski çağların kültürünü, sanatını, siyasal ve ekonomik yapısını izlemek mümkündür.

¹² Olalı, H.(1990). **Turizm Politikası ve Planlaması**, İşletme Fakültesi Yayın, İstanbul, s. 143

1.1.2.3. Psikolojik Veriler

Psikolojik veriler:¹³

1. Ülkeler arasındaki tarihi, dini, ailevi ve kültürel ilişkiler
2. Toplumun gelenekleri ve davranışları
3. Yöneticilerin davranışları

1.1.2.4. Ekonomik Veriler

Altyapı durumu¹⁴

1. Enerji kaynakları (su enerjisi; ısı enerjisi; nükleer enerji; güneş enerjisi)
2. Hammadde sorunu (su; diğer maddeler)
3. Yöreye ulaşım olanakları (karayolu; havayolu; demiryolu; denizyolu; diğer ulaşım araçları)
4. Turistik istasyon içindeki ulaşım (görünen sorunların çözümlenmesi; haberleşme: işaret düzeni; otobüs seferleri; mikro-bus, taksi, metro v.b.)
5. Haberleşme araçları (posta haberleşmesi; elektro-manyetik dalgalarla haberleşme; telefon ve telgraf haberleşmesi; radyo ve televizyon yayınları)
6. Sağlık olanakları (atık şebekesinin durumu; arıtma tesisleri; ev çöplerinin toplanıp bir yere boşaltması; bu çöplerin yok edilmesi)

Turistik donatım

Turizm arzının en önemli kaynaklarından biri otellerin ve para-otellerin* oluşturduğu turistik donatımdır. Turistik donatım, bir ülkede, bölge ve istasyon hakkındaki imaja olumlu katkıda bulunabilecek önemli bir faktördür.¹⁵

1. Konaklama işletmeleri (kategoriler, kapasite, işletme)
2. Restoranlar (kategoriler, kapasite, işletme)
3. Eğlence ve sportif tesisler

¹³ Olalı, H. ve Timur, A. (1988). **Turizm Ekonomisi**, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, s. 175

¹⁴ Olalı, H.(1990). **Turizm Politikası ve Planlaması**, İşletme Fakültesi Yayın, İstanbul, s. 150

¹⁵ Usta, O. (1988) **Turizm: Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım**, Sümül Basımevi, İstanbul, s. 172

(*) Bu deyim, dağ evi, tatil dairesi, möbleli oda, ikinci konut gibi mülkiyetlerdeki konaklamayı ifade etmektedir

4. Turistik ticari donatım (gıda ve spor malzemeleri satan mağazalar; bayi; gazeteci, fotoğraf malzemesi, kitapçı v.b.)
5. Kabul donatımı (banyolar; sıhhi malzeme ve ilaç)

Ayrıca H. Olalı'nın "Turizm Politikası ve Planlaması" kitabında yukarıda sayılan veriler dışında kültürel donatım ve boş zaman değerlendirmesi olanakları, mülkiyet durumu, arazinin bugünkü kullanım biçimi, arazinin değer kaybetmesi ve çevre kirlenmesi gibi veriler de belirtilmiştir.

1.2. TURİSTİK ÜRÜN KAVRAMI

Turizm küreselleşme olgusuyla birlikte yaygınlık kazanıp bütün ülkelerin ekonomisinin en önemli kaynaklarından biri konumuna gelmiştir. Olaya değişik yönlerden değinen yazarlar, değişik tanımlar yapmışlardır. Guyer – Feuler tarafından 1905 yılında ilk turizm tanımı ortaya atılıp Kozak'ın "Genel turizm" kitabında ele alınmıştır. Buna göre; turizm, gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteği; doğanın insanlara mutluluk verdiği inancına dayanan ve özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak ulusların ve toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmasına olanak veren "modern" çağa özgü bir olay'dır.¹⁶

Turizm genel bir ifadeyle seyahat eden insanların aktivitesidir. Turizme konu olan aktiviteler, Birleşmiş Milletlerin 1963 Roma Konferansında iki bölüm halinde değerlendirilmiştir.¹⁷

- Eğlence, tatil, spor, eğitim ve din amaçlı;
- İş, aile-arkadaş ziyareti, misyon ve toplantı.

Turizm sektörü, turizm aktivitelerinin arz ve talep dengesi ile ekonomide hizmetler sektörünün bir alt sektörü olarak ortaya çıkar. Turistik bir ürünün bir

¹⁶ Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak M., (2001). **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 1

¹⁷ Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak M. a.g.e. s. 7

piyasada değer bulması ve bu ürünün fiyat kazanmasında özellikle emek gücünün fonksiyonun bulunması, turizmi bir hizmet sektörü yapmaktadır.

Turizm sektörü gerçek anlamda tam izole bir sektör olarak belirlenememektedir. Bu aşamada turizmin kapsamını belirleyen dallar şu şekilde sayılabilir:¹⁸

- otel, yemek ve içecek kuruluşları;
- ulaştırma şirketleri;
- tur operatörleri ve seyahat acenteleri;
- turizme ilişkin yazılı ve görsel medya-araştırma kurumları;
- konferans, kongre merkezleri, ticaret odaları, bölge birlikleri ve devlet kurumları.

Genel olarak turizm sektörünün bazı özellikleri aşağıda verilmiştir:

- Turizm temelde ulaşım, konaklama ve pazarlama (acenteler) üçgeni üzerine bir aktiviteler bütünü olup, birçok sektörün turizmle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi vardır.
- Tesis yapımlarında ilk yatırım maliyetleri sonrası, yoğun emek isteyen bir sektör niteliğindedir.
- Turizme dolaylı ürün sağlayan sektörler hariç turizmin temel ürünü doğal, tarihi, kültürel unsurlar ve özel aktivite düzenlemeleridir.
- Turistik gelişimin sağlanması birçok sektörün gelişmesini zorunlu kılmaktadır.
- Turizm sektörü devletlerin dış ilişkileri ile yakından ilgilidir.

Turizm kavramı tek bir tanıma sahip olmadığından bunun üzerinde tartışmalar özellikle akademik çerçevelerde uzun süredir yapılmaktadır. Bazı araştırmacılar, turizmi “endüstri” olarak kabul ederken, bazıları da endüstriden çok “sistem” olarak kabul etmektedir bunun nedeni de farklı disiplinlerde çalışan

¹⁸ Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (2001) **Turizm sektörü. Planlama ve İktisadi Araştırmalar Grup Yönetmenliği, (Mevzuatı İzleme, Değerlendirme ve Ekonomik Araştırmalar Yönetmenliği)** Sektör Araştırmaları Serisi / No: 23, s. 2

araştırmacıların turizmin kendi disiplinlerine özgü niteliklerini dikkate alarak tanımlamalarından kaynaklanmaktadır.¹⁹

Turizm olayı, önemli ölçülere ulaşan döviz geliri sağlama ve istihdam etkileri yanında, genel ülke imajına etkisi yoluyla, bu imajın ülke mallarına yansımaya neden olarak, dolaylı ekonomik etkilere de sahiptir. Başka bir deyişle, turizm hareketleri sonucunda oluşacak ülke imajı önemli bir hizmet ve mal pazarlama unsurudur.²⁰

1.2.1. Turistik Ürün Tanımı

Turizmin ana konusu olan turistik ürün tanımı konusunda genel kabul görmüş bir tanım yoktur. Turistik ürün terimi kalite veya somut şeylerin anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda turistik ürün çok karmaşık heterojen elemanların bütünüdür.²¹

- Turisti çekebilecek veya seyahate çıkartabilecek doğal kaynaklar (hava, su, güneş, peyzaj, vs) tarihi, kültür, mimarisi görülecek yerler;
- Donatım (turistlerin yerleştirme araçları, restoranlar, dinlenme, spor yapma araçları, vs.); bunların varlığı tek başına turistik ürün arzını yaratabilecek faktörler olmasa bile bunların yokluğu da olabilecek seyahati engelleyebilmektedir;
- Ulaşım imkanları genel olarak modaaya bağlı olup turistler tarafından kullanılmaktadır. Böyle imkanlar araçların hızına bakmaksızın daha çok ekonomik uygunluğu açısından tercih edilmektedir.

Çoğu zaman turistik ürün birkaç işletmenin gayretinden doğar. Turistik ürünün analizi sırasında şu soruya net bir cevap alınması şarttır: “gerçekten turisti ilgilendiren nedir?” Çünkü, belli bir vakte kadar tüketici için turistik ürünün hiçbir

¹⁹ Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak M., (2001). **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 5

²⁰ Yavuz, B. ve Çağlı, U. (1991). Uluslararası Turizm Piyasasında Ülkelerin Pazarlanması: Çok Boyutlu Ölçekleme ile Ülke İmajı Saptanmasına Dayalı Bir Yaklaşım, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı 18 (Ocak – Şubat 1991), s. 143

²¹ Chudnovkay. A., Zhukova. M. Ve Senin. V. (2004) **Upravlenie İndustry Turizma**, Moskva, Knorus, ss.156-167

değeri yoktu. İnsanlar piyasadan mal veya hizmet değil fakat onların tüketici açısından belli bir ihtiyacını karşılayabilecek fonksiyonel kabiliyetini satın almaktadır. Böylece, turist otelde yerleştirilmesini değil ama yeni duyguları veya zevkleri, bifeği değil ama ondan alınan lezzetin değerini ödemektedir. Ancak belli bir ürünün onun gereksinimlerine cevap verebildiği takdirde turist alıcı sınıfına geçmektedir.

Bilindiği gibi turistik ürün seyahat sırasında gereksinimi gideren ve turist tarafından bedelinin ödenmesi gereken herhangi bir hizmet türüdür.

Turistik ürün dar ve geniş anlamda şu şekilde tanımlanabilir:²²

- Turistik ürün dar anlamda turizm endüstrisinin her bir somut sektörünün hizmetler bütünüdür (örnek olarak, otelcilik ürünü, tur operatör turistik ürünü, ulaştırma şirketi vs).
- Geniş anlamda ise turistik ürün turistik seyahati (türünü) oluşturan veya onunla doğrudan ilgili olan mal ve hizmetler bütünüdür.

Turistik ürün ile ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlarda turistik ürünün bir üründen ziyade çeşitli unsurlardan oluşan bileşik bir ürün olduğu üzerinde birleşmektedir.²³

Turistik ürünün birkaç tanımı vardır ancak yazarların birleştiği ve kabul ettiği tek bir tanımdan söz etmek güçtür.

Turistik ürün, “bir turistin seyahatinin başlangıcından bitimine kadar geçen zaman içerisinde gereksinimlerini karşılamak amacıyla elde ettiği ve turizm arzını oluşturan unsurlar tarafından servisi yapılan nesnel ve öznel değerlerin bütünü” şeklinde Kozak ve diğerleri tarafından tanımlanmaktadır.²⁴

²² Durovich, A. (2000) **Marketing v Turizme**, Moskva, Novoe znanie, s. 20

²³ Usta, O. (1988) **Turizm: Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım**, Sumbül Basımevi, İstanbul, s. 166

²⁴ Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2001). **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara. s. 46

Olalı ve Timur tarafından yapılan başka bir tanıma göre ise turistik ürün “turistin seyahat ve geçici konaklamalarından doğan gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte mal, hizmet veya mallar ve hizmetler karışımı ya da ikisinin birden karışımından oluşan bir pakettir”.²⁵

Turistik ürün; turistlerin sürekli yaşadıkları bölgeden geçici olarak ayrılıp tekrar aynı bölgeye dönünceye kadar geçen süre içinde satın aldıkları ya da satın alma isteğinde buldukları mal ve hizmetler veya geçirdiği tecrübelerin toplamıdır.²⁶

Özetlemek gerekirse turizm ürünün bileşenleri şu şekilde sıralanabilir:²⁷

- Konaklama İşletmeleri
- Yeme-içme İşletmeleri
- Seyahat İşletmeleri
- Ulaştırma İşletmeleri
- Rekreasyon İşletmeleri
- Hediyelik eşya satan işletmelerin ürettiği bileşik üründür

Hacıoğlu'nun tanımına göre ise turistik ürün seyahat eden kişilerinin seyahatleri boyunca yararlandığı konaklama, yeme-içme, ulaştırma, eğlence, güvenlik ve diğer birçok servislerin bileşiminden oluşan bir bileşik üründür.²⁸

Turistik ürünü, turistlerin gittikleri yerin sahip olduğu belirli kaynaklar ve yaratılmış olanaklar ile etkinliklerin bir bileşimi olarak da tanımlanabilir. Bu durumda gidilen bir yerin faydalanılma özelliği yani, yanına gidilebilmesi, içine girilebilmesi, ziyaretçiler için fayda üretebilmesi gibi özellikler o yerin toplam turizm ürününü oluştururlar. Turizm ürününün öğeleri çekicilikler (yer veya olay);

²⁵ Olalı, H. ve Timur, A. (1988). **Turizm Ekonomisi**, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, s. 421

²⁶ Usta, O. (1988) **Turizm: Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım**, Sümül Basımevi, İstanbul, s. 166

²⁷ Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2001). **Genel Turizm – İlkler – Kavramlar**, 1. Baskı Detay yayıncılık, Ankara, s. 48

²⁸ Hacıoğlu, N. (1992) **Dış Tanım ve Örgütlenme Modeli**, 1. Tanım Şurası, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s 148.

hoşluklar (yaşamı güzelleştiren, onu daha hoş hale getiren konaklama, yeme-içme, eğlence-dinlenme vb. olanaklar) ve o yerin faydalanılabilirliği (mesafe ve ulaşım) olarak gruplandırılabilir.²⁹

Turistik ürün tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikteki ürün ve hizmetlerin karışımından oluşan bir bütündür. Bu yönüyle turistik ürün, sadece tek bir ürün ya da hizmet olabileceği gibi (güneş kremi, uçakta bir koltuğun satışı vb.) çok defa ihtiyacı karşılayabilecek nitelikteki ürün ve hizmet karışımı (konaklama, yiyecek-içecek hizmetleri vb.) ya da hepsinin karışımı bir paket (bilet satışı, rehberlik hizmetleri, ulaşım, konaklama, yiyecek-içecek ve eğlenceyi de içeren bir paket tur vb) şeklinde de olabilir³⁰ Turistik ürüne ilişkin yapılan tanımlamalarda vurgulanan asıl nokta turistik ürünün birleşik-karma özelliği olmuştur.

Turistik ürünün birleşik-karma bir yapıya sahip olmasının nedeni, onu oluşturan çok sayıda farklı unsurun olmasıdır. Bu unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür:³¹

- Turistleri çeken bir ülkenin veya bölgenin doğal, kültürel, tarihi, sanatsal varlıkları ve değerleri,
- Turiste hizmet veren işletmeler, otel, motel, restoran, eğlence ve spor tesisleri, seyahat acenteleri,
- Turistin yer değiştirmesini, gidilecek yere ulaşmasını sağlayacak taşımacılık işletmeleri,
- Turistik ürünün birleşik-karma yapısı, içerdiği unsurlar, hedef aldığı tüketici kitlesi, turistik ürünü diğer endüstri ürünlerinden farklılaştırmaktadır.³²

²⁹ <http://www.turkmmo.com/halkla-iliskiler-turizm-ve-insan-kaynaklari/20731-tur304zm-kavrami-ve-tur304zm304n-tar304h304.html>

³⁰ Olalı, H. ve Timur, A. (1986). **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**. Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1986

³¹ Hacıoğlu, N. (2000). **Turizm Pazarlaması**, 4. Baskı, Vipaş A.Ş. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı İştirakidir, Bursa. s. 41

³² Hacıoğlu, N. (1989). **Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü**. Uludağ Üniversitesi Basımevi. Bursa. s. 178

Sonuç olarak ortaya çıkan turistik ürünün yanı sıra bazı faktörlerin önemi olduğudur. Bunlar doğa, kültür zenginlikleri, coğrafi yapı, bitki örtüsü, halkın örf ve adetleri, görenek ve gelenekler gibi faktörler. Bu faktörler dikkate alınmayınca turistik ürünün anlamı azalmaktadır. Ancak bu faktörlerin bir araya gelmesi ile turistik ürün bütünlük kazanmaktadır. Bu konuyu daha iyi açıklayabilmek için turistik ürünün özelliklerine bakılmalıdır.

1.2.2. Turistik Ürünün Özellikleri

Her bilim tanımının olduğu gibi turistik ürün incelemesinde de bu kavramı diğer kavramlar ve süreçlerden ayırt eden özellikler bulunmaktadır. Daha sonra turizm pazarlamasına da ışık tutacak olan bu özellikler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.³³

- Turistik ürün bir bütündür. Diğer bir deyişle, turistik mal ve hizmetler yalın varlıklarıyla satışa sunulmaz.
- Turistik ürünü çok boyutludur. Turistin fizyolojik ve rasyonel gereksinimleri yanında irrasyonel gereksinimlerini de karşılamalıdır. Bu nedenle de, turistik istem özelliklerine uygun olmalıdır. Çağdaş bir insan gereksinimlerine uygun olarak üretilmeli ve sunulmalıdır. Bu anlamda turistik ürünün bir rekreasyon aracı gibi hem fizyolojik dinlenmeyi hem de düşünsel dinlenmeyi sağlayacak “eğlendirici” öğelerle zenginleşmiş bir yapıda olması düşünülmelidir.
- Diğer sektörlerde ya da başka endüstrilerde üretilen mal ve hizmetler önce üretilmekte sonra da satılmaktadır. Turistik ürün ise, önce satılır sonra da üretilir.
- Turistik ürün, son tüketicisinin emrine sunulmaya hazır bir üründür. Bitmemiş ya da işlenmemiş bir turistik üründen söz edilemez.
- Turistik ürünün niteliklerinin belli kalıplara dökülerek birbirine tıpatıp benzetilmesi ya da derecelendirmesi, standartlaştırılması hem son derece güç hem de gereksizdir. Buna karşın, niteliklerine standartlar getirilmesi hem yararlı hem de daha ötede zorunludur.
- Turistik ürün daha sonra değerlendirilmek üzere stoklanamaz. Çünkü turistik ürünün en önemli özelliği üretildiği anda ve yerde tüketilmesi

³³ Usal, A. ve Oral, S. (2001). **Turizm Pazarlaması**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, s 33-34

zorunluluğudur. Satın alınan ve daha sonra tüketilmek üzere bekletilen (tüketimi ertelenebilen) bir turistik ürün yoktur. Dolayısıyla, turistik ürün stok edilemez. Bu nedenle; tüketilmeyen (istem görmeyen ve satılmayan) turistik mal ve hizmetler işletme için doğrudan doğruya zarardır.

- “Ulaştırma” turistik ürün içinde kesinlikle bir pay alır. Ancak, turizm amaçlı bir “ulaştırma” mal ve hizmetlerin değil; doğrudan doğruya turistik tüketicilerin, üretim alanlarına taşınmasına dönük bir ulaştırmadır.
- Tüketimindeki bütün gelişmelere karşın, turistik ürün geniş bir kitle için henüz “lüks” olma özelliğini korumaktadır.

Tüm bu özelliklerin bir arada bulunması ve uyum sağlayabilmesi sonucunda turistik ürün oluşmaktadır. Ancak turistik ürün kavramını anlayabilmek için bu kavramı oluşturan faktörleri de incelemekte yarar vardır.

1.2.3. Turistik Ürün Oluşturan Faktörler

Turizm sektörünün ilgi alanı daha çok insan psikolojisi ve değerleri ile ilişkili olduğundan turistik ürünü oluşturan faktörler de ele alınacaktır. Turistik ürün tanımında olduğu gibi ürünü oluşturan faktörler konusunda da bir uzlaşma görülmemektedir.

Genel olarak turistik ürün, turizm ürünü ve turist ürünü olarak iki şekilde incelenebilir. Turizm ürünü, bir ülke, bölge veya yörede var olan kaynakların ve bunların turiste sunulmuş biçimine ilişkin hizmetlerin bütünüdür. Doğal güzellikler, tarihi ve arkeolojik değerler, iklim gibi elemanlar, o yöre, bölge veya ülkenin turizm ürünüdür. Turist ürünü ise, turistin, seyahati boyunca satın aldığı mal ve hizmetler ile yaşadığı tecrübelerdir. Turizm ürünü ve turist ürünü birbirini tamamlayıp, bileşik bir ürün olarak turistik ürünü oluşturmaktadır.³⁴

Bu noktadan hareket ile turist çeken bir ülke veya bölgenin doğal, kültürel, tarihi, sanatsal varlıkları ve değerleri; turiste hizmet sunan işletmeler, oteller motel,

³⁴ Türksoy, A. ve Yürük, E. (1999) Özel İlgi Turizmi, Turistik Ürün ... Sektörünün Geleceği Üzerine Düşünceler', **Tosyöv Girişim**, Sayı:20

restoran, eğlence ve spor tesisleri, seyahat acenteleri; turistin yer değiştirmesini ve gidilecek yere ulaşmasını sağlayacak taşımacılık işletmeleri turistik ürünü oluşturan faktörler olarak incelenebilir.³⁵

1.2.3.1 Çekicilik

Gidilecek yerin çekiciliği, turistin bu yeri, diğer bir yere tercih etmesini sağlayan faktördür. Bölgedeki çekicilik faktörleri, tüketicinin seçimini yapmasında ve satıcıların motivasyonunda etkili olabilmektedir.

Turistik ürünün ana öğesi olan çekiciliğin sınıflandırması kolay olmamakla birlikte birkaç başlık altında toplanması mümkündür.

Tablo 1: Turizmin Çekiciliğin Sınıflandırması

<i>Doğal çekicilikler</i>	Kır manzarası, deniz manzarası, sahiller, iklim ve diğer coğrafi özellikler
<i>İnsan yapımı özellikler</i>	Tarihi ve modern mimariler, anıtlar, park, bahçe, golf, kayak merkezleri vs.
<i>Kültürel çekicilikler</i>	Tarih ve folklor, din ve sanat, tiyatro, eğlence ve müzeler, festivaller ve gösteriler
<i>Sosyal çekicilikler</i>	Yerel haklın yaşam tarzı, dili ve sosyal durumları

Kaynak: Middleton, V.T.C. Tourist Product. In: Witt, S.F. & Moutinho, L. (eds.). Tourism Marketing and Management Handbook. Hempel Hempstead:Prentice- Hall, 1989.

Çekicilik, seyahat edilen yöredeki doğal güzellikler, iklim ya da coğrafi özelliklerden oluşan yer çekiciliği olabilir. Örnekle olarak Mısırdaki piramitler, Hindistan'daki Taç Mahal, Rusya'da Baykal gölü gibi çekiciliğine sahip örneklerden birileri.

³⁵ Hacıoğlu, N. (1989). **Turizm Pazarlaması**, Uludağ Basımevi, Bursa, s. 41

1.2.3.2 Olanak ve Hizmetler

Olanaklar ve hizmetler ise tek başına çekçiliğe sahip değildir. Ancak olanaklar ve hizmetler turistleri çekmekten çok çekicilikleri destekleme işlevi görürler veya onları tamamlarlar.³⁶

Bu hizmetlerin varlığı, turistik bölgenin çekiciliğini tamamlayan unsurlardır. Oteller, moteller, apart otel daireler, kamping, karavan parkı gibi konaklama birimleri; fast food işletmelerinde lüks restoranlara kadar tüm yiyecek - içecek işletmeleri ile kafeler ve barlar gibi yiyecek- içecek işletmelerin olmadığı yörelerde sadece çekicilik yeterli olmayabilir. Ayrıca, taksi, araba kiralama servisleri, otobüs işletmeleri gibi gidilecek yerdeki ulaşım imkanları, spor aktiviteleri, seyahat acenteleri, hediyelik eşya dükkanları, turizm polisi, turizm danışma gibi diğer servislerde çekiciliğini tamamlayan, turist çekici olanak ve hizmetlerdir.³⁷

1.2.3.3 Ulaşılabilirlik

Ulaşılabilirlik, fiziki mesafe, zaman ve ulaşım masrafları ile ölçülür ve değerlendirilir. Bir turistik ürünün ulaşılabilirliği, onun kolay ve ekonomik oluşuna bağlıdır. Yoğun nüfuslu yerleşim merkezlerine yakın bulunan çekici yöreler, ulaşımı en kolay ve en çok turist çeken yerlerdir. Bir turistik yörenin çekiciliğini onun merkezlere ve turistik ürüne olan yakınlığı ifade etmekle birlikte maliyet ve rahatlık açısından da önem taşımaktadır.³⁸

Tablo 2: Ulaşılabilirliğin Sınıflandırması

<i>Altyapı</i>	Yolların, hava alanların, tren yolların, limanların altyapı gelişmişliği
<i>Donatım</i>	Toplu taşıma araçların büyüklüğü, hızı, çeşitleri
<i>Operasyonel etmenler</i>	Var olan rotalar, hizmetlerin sıklığı ve fiyatları
<i>Hükümet düzenlemeleri</i>	Düzenleyici önlemler

Kaynak: Middleton, V.T.C. Tourist Product. In: Witt, S.F. & Moutinho, L. (eds.). Tourism Marketing and Management Handbook. Hempel Hempstead:Prentice- Hall, 1989.

³⁶ Mill, R.C., ve Morrison, A. M., (2002) **The tourism system**, 4. Baskı, Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishing Company. s. 25-26

³⁷ Middleton, V. (1995) **Marketing in Travel and Tourism**, Butterworth-Heinemann, 2. baskı, s. 87

³⁸ Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2001). **Genel Turizm – İlkler – Kavramlar**, 1. Baskı Detay yayıncılık, Ankara, s. 48

Ulaştırmaya ayrılan pay tatil bütçesinin genel olarak %40'ı civarındadır ve bu rakam ne kadar düşük olursa turistik ürünün çekiciliği o kadar yüksek olacaktır. Bunun yanı sıra ulaştırma süresinin kısaltılması da özellikle doğal çekicilikler için önem taşır bu da talep yaratabilme etkisini doğurmaktadır. Bununla birlikte unutulmaması gereken husus da bütün bu faktörlerin birbirine bağlı olup birbirini kuvvetlendirmesidir.

1.2.3.4 Gidilecek Yerin İmajı

Tosun'a göre (1998) turizm, gelişmekte olan ülkeler tarafından ekonomik darboğazdan çıkmak için bir kurtarıcı olarak görölmektedir. Bu durum, turizmi özellikle bu gibi ülkeler için önemli kılmaktadır.³⁹ Turizm, ekonomik etkilerinin yanında sosyo- kültürel, çevresel ve siyasal alanlarda da derin etkilere sahiptir.

Turizmde kullanılan imaj kavramı ise turizm mahallinin (destinasyon) imajı olarak ele alınmaktadır. Bu kavram turizm imajı olarak da adlandırılmaktadır. "Turizm İmajı" ülke bir turizm mahalli olarak ele alındığında, ülkenin siyasi varlığının özellikleri, aktiviteleri ve çekiciliklerinin beraber algılanmasıdır.⁴⁰ Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi Turistik imaj diğer bütün imajlarla alakalıdır. Pazar ülkelerdeki seyahat ve gidilecek ülkeyi seçme güdülerinin oluşumunda bu ülkelerdeki olumlu ve olumsuz imajlar, tanıtma ve pazarlama faaliyetleride son derece önemlidir.⁴¹

Turizmin bu derecede önemli olması dünyada yoğun bir rekabet ortamının oluşmasına neden olmuştur. Ülkeler sahip oldukları imaj ile turizm sektörlerini canlı tutabilmekte, aynı zamanda uluslararası iktisadi tüm faaliyetlerinde lehlerine bir durum kazanabilmektedir. Ülke imajı, turizmi pozitif veya negatif etkileyebilir.

³⁹ Tosun, C. ve Jenkins, C. L. (1996). **Regional Planning Approaches to Tourism Development: the Case of Turkey**, Tourism Management 17 (7): s. 519-531.

⁴⁰ Gartner, W.C. (1993) **İmage Formation Process**. Journal of Tourism Marketing, 2 (3): s. 197-212

⁴¹ Olalı, H. (1983). **Dış Tanıtım ve Turizm**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yonca Matbaası, Ankara.

Ülke imajı oluşturmada en önemli engeller, var olan imajı değiştirme ve önyargıların aşılması olarak görülmektedir.⁴²

İmaj bir dizi bilgilenme süreci sonunda oluşur. Çeşitli kanallardan; reklamlardan doğal (informal) ilişkilere, içinde yaşanan kültürel iklimden, sahip olunan önyargılara kadar elde edilen bilgi ve verilerin bir değerlendirmesidir. İnsan her an çeşitli kanallardan akan sonsuz sayıda mesajla karşı karşıyadır ve bunların her biri onun bilgilenme sürecinin küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Bunlar imaj kavramının tanımı gereği yeteri kadar uzun bir süre kişiye yöneltildiği takdirde o kişinin daha önceki bilgilenmesi ile zihninde oluşmuş imajların değişmesine neden olabilmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi imaj sonsuza kadar değişmeyen bir kavram olmayıp zaman içinde edinilen diğer deneyimlerle değişebilir.⁴³

1.2.4. Turistik Ürünün Yaşam Süreci

Turistik ürün pazarlamanın ayrılmaz parçası olduğu için turistik ürünün iktisadi özelliklerine değinilmelidir. Bütün üretim ve tüketim alanlarında olduğu gibi, turizm alanında da bir mal ya da hizmetin bir “yaşam dönemi” olduğu söylenebilir.

Herhangi bir ürünün ortadan kaybolmasının çeşitli nedenleri vardır: teknolojik gelişmeler, rekabet, moda, pazarlama stratejisi hataları, uygun olmayan çok yüksek fiyat ve demode olmak, değer kaybetmek. Buna göre turistik ürünün yaşam süreci dört dönemden oluşmaktadır:⁴⁴

- Başlangıç (ilk giriş) dönemi
- Gelişme (büyüme) dönemi
- Olgunluk dönemi
- Düşüş dönemi

⁴² Lickorish, L.J. ve Jenkins, C.L. (1997). **An Introduction to Tourism**. 1. Baskı, United Kingdom. Reed Educational and Professional Publishing. s. 72

⁴³ Tolongüç, A. (1992), **Tanıtım ve İmaj**, Anatolia Dergisi. Yıl:3. Sayı:27-28, Mart-Nisan, ss. 11-19

⁴⁴ Hacıoğlu, N. (2000). **Turizm Pazarlaması**, 4. Baskı, Vipaş A.Ş. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı İştirakidir, Bursa, s. 42

Birinci dönem “başlangıç dönemi” olup, ürünün gerçek ve güçlü bir talebe bağlı olmadan piyasaya sürülmesidir. Bu nedenle, başlangıç döneminde satışlar hem yetersizdir hem de yavaş gelişir.

İkinci dönem, “büyüme dönemi”, bu dönemde ürüne olan talebin ve buna bağlı olarak üretimin de arttığı görülür.

Üçüncü dönem “olgunluk dönemi” adını alır. Piyasada ürüne karşı talep “doyum düzeyine” ulaşmıştır ve üretim de tüketim de bir dengeye kavuşur. Çünkü genellikle piyasaya yeni ürünler de girmeye başlar.

Dördüncü dönem ise, “düşüş dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Ürüne olan talep azalır. Çünkü ürün, tüketiciler için çekiciliğini yitirir. Satışlar düşer.⁴⁵

1.3. TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ

Pazarlama politikalarından biri olan turistik ürün politikası, bir ülke ekonomisinde turizmin yerini belirleyici, büyük çapta katkı sağlayıcı ve uluslararası turizm potansiyeli olan turistlerin o ülkeye akmasında etkin rol oynayıcı özelliğe sahip bulunmaktadır.

Turistik ürün politikası, turistik ürünün karakteristiklerini belirlemeye yardımcı olan tüm faaliyetleri ifade eder.⁴⁶ Başka bir tanıma göre ürün politikası, ürünün özelliklerini tanımlamaya yardımcı olan elemanların tümünün seferber edilmesidir. Geniş anlamıyla ürün politikasından, sorumluların faktörler üzerinde etki yapmak istediği bütün önlemler anlaşılır. Dar anlamdaki ürün politikası, geniş anlamlı olandan, bütün elemanların sorumlunun denetimi altında bulunması ile ayrılmakta ve aşağıdaki faaliyetlerini yerine getirilmesini kapsamaktadır.⁴⁷

⁴⁵ Oral, S. (1988). **Türk Turizm Pazarlamasında Dağıtım – Fiyat Politikaları ve Turist Profili Analizi**, İstiklal Matbaası, İzmir, s. 96-100

⁴⁶ Olalı, H., ve Timur, A. (1988). **Turizm Ekonomisi**, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, s. 425

⁴⁷ Usta, Ö. (1988). **Turizm: Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım**, Sümül Basımevi, İstanbul, s. 168

- Aynı Pazar için değişmeyen ürün;
- Yeni bir Pazar için değişmeyen ürün;
- Aynı Pazar için değiştirilmiş ürün;
- Yeni Pazar için değiştirilmiş ürün;
- Aynı Pazar için yeni ürün;
- Yeni Pazar için yeni ürün;
- Ürünün ortadan kaldırılması.

Aslında turistik ürün politikası ve planlaması sadece planlama sürecini değil; ürünle ilgili tüm pazarlama faaliyetlerini de kapsamaktadır. Bu faaliyetler, hedef potansiyel turistler ve onların beklentileri tespit edildikten sonra bu beklentilere uygun yörede kullanıma sunulabilecek turistik ürünlerin belirlenmesini ve turistlerin ihtiyaçlarını giderici özellikleri ürüne kazandırmak için gerekli teknik çalışmaların yapılmasını içermektedir.

Doğal, tarihi ve sosyal faktörler, turistik ürünü sunan kamu ve özel sektör işletmeleri, turistik ürünün marka ve imajı gibi faktörler turistik ürün politikasını oluşturur ve bunlar arasında bir işbirliği gerektirir.

Turistik ürün politikası, bir ülkenin turizmden beklentilerinde başarıya ulaşmasının temel faktörüdür. Bu nedenle, turistik ürün politikasında, piyasa özelliklerinin araştırılması ve analizi kadar, mevcut ve çeşitli turistik kaynakların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Turistik ürünün incelenmesinde ve satışını artırmanın en önemli yolu, turistik ürün politikası araçlarını anlamaktır. Bunlar arasında farklılaştırılma ve çeşitlendirilme en önemlilerinden ikisidir ve bunlar ileride daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bir turizm merkezinin, sahip olduğu doğal, tarihi, kültürel, toplumsal ve benzeri turistik çekiciliklerin, gerekli alt ve üst yapı olanakları sağlanarak satın alınabilecek birer ürün şeklinde turistlerin kullanımına sunulması ile bu amaca

ilişkin çabaları kapsar. Bu nedenle; turistik ürün çeşitleri ülke, bölge ve yörelerin sahip olduğu turistik çekiciliklerin farklılığına bağlı olarak değişir. Diğer bir ifade ile bir bölge deniz ve su sporları turizmine; bir başka bölge kayak ve kış sporları turizmine uygun iken, diğer başka bir bölge ya da yöre kültür ve tarih turizmine daha elverişli olabilir. Ancak; bazı turistik merkezler, bu turizm çeşitlerinden bir kaçına birden, hatta pek çoğunun aynı anda gelişmesine imkan sağlayabilecek arz kaynaklarına sahip olabilmektedir.⁴⁸

1.3.1 Turistik Ürün Farklılaştırılması

Turistik ürün farklılaştırması; ürünün niteliğine, biçimine, sunumuna veya imajına yönelik olarak yapılabilir. Turistik ürünün farklılaştırması, bir ülke, bölge yada yörenin, mevcut turistik ürününde biçim, nitelik, içerik veya fiyat gibi değişiklikler yaparak pazara sunmasıdır.⁴⁹ Turistik ürün farklılaştırmasının temel amacı, turizm merkezinin veya bir işletmenin kendi ürününü, benzer olan diğer ürünlerden farklı olduğu imajını verebilmek ve böylece potansiyel turistleri çekebilmektir. Bununla birlikte aynı turistik ürünleri sunan turizm işletmeleri arasındaki rekabet güçlü bir şekilde ortaya çıktığında, ürün farklılaştırmasının önemi daha belirgin olmaktadır. Rekabet gücünün bir ürün politikası olarak güçlendirilmesi, sunduğu ürünün, turist açısından, onun yaşam tarzına ve ilgilerine göre farklılaştırma ve geliştirme ile mümkündür. Bunun yanı sıra katılımcı, yaratıcı, eğlendirici, öğretici ürünlerin yaratılması ve pazara sunulması ile olabilmektedir.

Diğer taraftan, bir turizm merkezi tarafından turistlere sunulmak üzere hazırlanmış olan değişik turistik ürünler, turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında ele alınabilir.⁵⁰

⁴⁸ Erdoğan, H. (1996), **Uluslararası Turizm**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları, s. 67

⁴⁹ Rızaoğlu, B. (1995). **Turizme Çözümsel Bir Yaklaşım, Prof. Dr. Hasan Zafer Doğan Anı Kitabı**, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul. s. 53

⁵⁰ Harun, E. (1996). **Uluslararası Turizm**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları, s. 34

1.3.2 Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikası ile Talep Yaratma

Turizm sektöründe talep yaratma, pazarda sunulan veya çeşitlendirilen turistik ürüne müşteri çekmektir. Geçmiş yıllarda turizm politikası olarak, kitle turizminin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde turizm arzının artırılması hedef olarak kabul edilmişken, günümüzde başarılı bir turizm politikası için, ülkenin turistik ürünü, ürün kalitesi, çeşitliliği gibi konular önem kazanmış ve turistik ürünün pazarlamasını sağlayacak etkin bir programın gerekliliği anlaşılmıştır.

Bir turizm politikasının belirlenmesinde, turistik ürün ve tüketici ihtiyaç ve isteklerinin göz önünde bulundurulması en önemli faktörlerdendir. Turistik ürünü çeşitlendirerek talep yaratmada ilk önce çeşitlendirilen turistik ürünün analizi yapılmalı, daha sonra bu ürünün sunulacağı pazarın analizi ile tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine önem verilmelidir. Bir turistik ürün çeşitlendirildiğinde, tanıtma, talep yaratma ve turist çekme bir bütün içinde ele alınmalı ve bir plana dayandırılmalıdır.

Turizm pazarlamasının gelir getirecek turistik unsurunun turistik ürün olması nedeniyle tanıtma, talep yaratma ve turist çekme ile ilgili pazarlama stratejileri ve taktikleri turistik ürün etrafında oluşmaktadır. Bu nedenle satış geliştirme, dağıtım kanalları, turizm kamu sorumluları ve özel girişimciler gibi unsurlar, sadece turistik ürünü tüketiciye sunan araçlar olarak ele alınıp incelenmelidir. Turistik ürünü sunanlar, ürünü oluşturan faktörler, marka ve imaj, ürün adaptasyonu ve fiyat, talep yaratmada önemli konulardır. Turistik ürün çeşitlendirme yoluyla talep yaratmaya giderken, planlı ve araştırmaya dayanan, hangi tür turiste nasıl bir ürün sunulacağının çok iyi belirlenmesi gerekir. Diğer taraftan fiyat, talebi yaratmada en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle kalite ve maliyetine uygun bir fiyat yapısı geliştirerek, düşük ya da yüksek fiyat uygulamadan bir fiyat birliği oluşturulmalıdır. Bu şekilde fiyatların içeride birbiriyle değil, dış fiyatlarla rekabet edebilmesi sağlanabilir.

Sonuç olarak, buraya kadar incelenmiş olan faktörler, turistik ürün talebinin yapısını, hacmini ve yönünü belirlemede oldukça etkilidir. Bu faktörlerde meydana gelecek değişimler ise, turistik ürün talebini etkilemesi açısından tüm dünya ülkeleri için oldukça önemlidir. Gelişmeye başladığı ilk dönemlerde yalnızca zenginlerin ya da soyluların seyahatlerini ifade eden turizm, günümüzde endüstrileşmeyle birlikte geliri ve boş zamanı artan kişilerin sayıca giderek artması ve gelişen teknolojilerin kıtaları birbirine yakınlaştırmasıyla birlikte ulaşım maliyetlerinin azalmasıyla uluslar arası bir nitelik kazanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN TURİZMİ VE TURİSTİK ARZ POTANSİYELİ

2.1. KIRGIZİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1980'ler sonunda dağılma sürecine giren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden 15 Aralık 1990'da ayrılan Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bağımsızlığını 31 Ağustos 1991 tarihinde ilan ederek Kırgız Cumhuriyeti resmi adını almıştır.⁵¹

Kuzeyinde Kazakistan, güneydoğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında Özbekistan, güneybatısında Tacikistan ile komşu olan Kırgızistan sınırlarının toplam uzunluğu 3 878 km'dir. Kırgızistan'ın Kazakistan ile sınır uzunluğu 1 051 km, Çin Halk Cumhuriyeti ile 858 km, Özbekistan ile 1 099 km ve Tacikistan ile ise, 870 km'dir. Kırgızistan'ın denize sınırı bulunmamaktadır.⁵²

Kırgızistan Çuy, Narın, Oş, Calal – Abad, Batkent, Talas ve Issık – Köl olmak üzere yedi bölgeden oluşturmaktadır. Ülkenin başkenti 1022 bin kişi nüfusu ile Kırgızistan'ın en büyük şehri olan Bişkek'tir. Diğer büyük ve önemli şehirler ise Oş, Karakol, Calal – Abad, Tokmok, Karabalta'dır.

Tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olan Kırgızistan'daki temel tarım ürünleri pamuk, yün, sebze, meyve, saman ve kenevirdir. Önemli doğal kaynakları arasında kömür, altın, civa ve uranyum bulunmaktadır. Ülkedeki sanayi sektörü ise başta tekstil, gıda, maden ve metalürji endüstrisi, elektronik, şeker, ipek ve koza işletme gibi dallar olmak üzere hızla güçlenmektedir.

Dış ticaret ilişkileri her geçen gün güçlenen Kırgızistan'ın en yüksek ihracatı gerçekleştirdiği BDT dışı ülkelerin başında Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya

⁵¹ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, (1999) **Profile 99** dergisi, Ankara, s. 99

⁵² Kırgızistan Ülke Raporu, Tika Yayınları, Ankara, 1996, s. 16

gelmektedir. Ülkeye yönelik ithalatta ise ilk sıralarda ABD, Çin, Almanya, Macaristan ve Türkiye görülmektedir.⁵³

2.1.1 Coğrafik konumu

70-80 Doğu enlemi (Greenwich'e göre) 39 – 43 Kuzey arzı arasında bulunan Kırgızistan Cumhuriyeti, orta Asya'nın Kuzey-Doğu köşesindeki dağlık bölgede kurulmuş bir Müslüman Türk Cumhuriyetidir.⁵⁴ Doğu-batı arasındaki uzunluğu 925 km, Kuzey-Güney doğrultusundaki genişliği 454 km'yi bulur.⁵⁵ Pamir Altay dağlarının güneybatı ve Tien - Shan (Tanrı) dağ sırasının kuzeydoğu sınırında yer alan, Orta Asya'nın kuzeydoğu ülkesi Kırgızistan'ın yüzölçümü, 198 500 km²'dir. %4,4'ü su olan Kırgızistan'ın yüzölçümünün, %5,3'ünü ormanlık alanlar, %54,1'ini tarımsal alanlar, %36,2'sini ise, diğer arazi oluşturmaktadır. Kırgızistan geniş çukur alanlara, derin vadilere ve yüksek dağ sıralarına sahiptir. Ortalama rakım 2 750 m'dir. En yüksek nokta (Pobeda zirvesi), deniz seviyesinden 7 439 m, en alçak nokta ise, deniz seviyesinden 132 m yükseklikteki Kara Darya'dır. Toplam alanın %94'ünden fazlasının deniz seviyesinden yüksekliği 1 000 m'yi aşar ve toplam yüzölçümünün yaklaşık %40'ı 3 000 m'den yüksektir.⁵⁶

⁵³ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, s. 99

⁵⁴ SARAY. M, (1999) **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 189

⁵⁵ ÖZEY. R., (1999) **Dünya Platformunda Türk Dünyası**. Aktif yayınlar, 3. Baskı, İstanbul, s. 281

⁵⁶ Kırgızistan Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara, 2005, s. 16

Şekil 1: Kırgızistan'ın Coğrafi Konumu Haritası

Kaynak: www.welcome.kg/kyrgyzstan/nature/rs

Kırgızistan nüfusunun neredeyse tamamı 1 800 m'den daha yüksekte yaşamaktadır. Doğu batı istikametinde 2 000 km uzunluğunda ve 400 km genişliğinde bir kara kitlesi olan Tien - Shan Dağlarının yaklaşık üçte ikisi Kırgızistan toprakları içinde yer almaktadır. Tien - Shan Dağları doğu, batı, kuzey, güney ve orta kısımlar olmak üzere, beş bölümde ele alınabilir.

Karasal iklimin hüküm sürdüğü Tien - Shan Dağları'nın eteklerinde yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuk olmaktadır. Gündüz ve gece sıcaklık farklarının çok yüksek olduğu bölgede nem oranı düşük, güneşli gün sayısı ise yüksektir. Tien - Shan Dağları'nın orta kesimlerinde yer alan Terskey Ala - Too, Kırgız Sırtları, Batal Kokşaal -Too ve Akşırak Kuyluğu ile Güney İngilçek ve Kayında buzulları özellikle dağcılık açısından oldukça önemlidir. Güney İngilçek Buzulu Çin ve Kazakistan sınırı arasında yer almakta olup, 62 km uzunluğu, 3,5 km genişliği ve 200 m kalınlığıyla dünyanın en büyük buzullarından biridir. Bölgede 7 000 m'yi aşan iki zirve (Tengri ve Pobeda), 6 000 m'yi aşan 23 zirve ve 5 000 m'yi aşan 80 zirve bulunmaktadır. Kırgızistan'ın güneyinde yer alan Pamir Dağları'nda iklim genel olarak Tien - Shan Dağları'ndaki iklime benzemekle beraber daha durağan ve daha

az nemlidir. Zaalay, Türkistan ve Alay Dağlarında bulunan zirveler özellikle dağcılık açısından önemlidir.⁵⁷

Ülkede genel olarak büyüklü küçüklü yaklaşık 40 000 dere ve ırmak bulunmaktadır. Kırgızistan'ın en önemli nehirleri; Narın (535 km), Çuy (221 km) ve Çatkal (205 km)'dir. Kırgız Cumhuriyetinde 1 923 adet göl bulunmakta ve kapladıkları alan 6 836 km²'ye ulaşmaktadır. Issık - Köl (6 236 km²), Son - Köl (275 km²) ve Çatır - Köl (175 km²) Kırgızistan'ın en büyük gölleridir. Bunlardan en önemlisi, aynı zamanda dünyanın en büyük ikinci krater gölü olan Issık - Köl'dür. 668 m derinliği ile dünyanın en derin göllerinden biri olan Issık - Köl'ün kuzey ve güney kıyıları, bu kıyılara paralel uzanan Tien - Shan Dağları tarafından çevrelenmiştir ve bu dağlardan gelen 80 civarında irili ufaklı ırmak göle akmaktadır. Issık - Köl'ün biraz tuzlu olan suyu en soğuk havalarda bile donmaz. Issık - Köl sahip bulunduğu büyük su hacmiyle çevresinin iklimini de büyük ölçüde etkiler. Çevresi karla kaplı olduğu halde, kışın bölgede ılıman bir iklim hüküm sürer. Yaz aylarında ise, Kırgızistan'ın diğer bölgelerinden daha serin ve daha az nemli olmasıyla, kaliteli kumsalı ve zengin bitki örtüsü ile turistik bir cazibe noktasıdır. Kırgızistan karasal iklime sahiptir. Deniz seviyesinden yüksekliği 2 000 - 2500 m arasında olan bölgelerde kışlar, sıcak ve kurudur. Kış mevsimindeki hava sıcaklıkları özellikle dağlar ve dağ vadilerinde oldukça düşüktür. Dağlık bölgelerde kış aylarında sıcaklık - 40C'ye düşebilmektedir. Yaz aylarında ise, özellikle güney bölgelerde sıcaklık 40C'ye ulaşmaktadır. Başkent Bişkek'in ise, yıllık sıcaklık ortalaması 2C'dir. Kırgızistan'da yılın yaklaşık 240 günü güneşlidir. Kırgızistan yılda ortalama 450 mm yağış almaktadır. Yıllık nem miktarı yüksekliğe bağlıdır ve 100 ile 1 000 mm arasında değişir. Ancak, genellikle 300 - 600 mm arasında seyreder.⁵⁸

⁵⁷ Abdrasulov S. (2001), **Kırgızistan**, Bişkek, s. 43

⁵⁸ http://biskek.net/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=63

2.1.2. Tarihçesi

Kırgızlar, Orta Asya'daki en eski milletlerden biridir. Kırgızlar ile ilgili ilk yazılı belgelere, M.Ö. III. yüzyıla ait Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu dönemde Hun yöneticisi Modeu tarafından Kırgız toprakları işgal edilmiş ve Kırgızlar uzun asırlar boyunca birçok göçebe imparatorluklar ile aktif bir şekilde savaşmışlardır.⁵⁹

M.S. I. asrın sonlarında Kırgızlar, Uygur Kağanlığı'nı yıkarak güçlü bir devlet olan Kırgız Kağanlığı'nı kurmuşlardır. Kırgızların galibiyeti Tan İmparatorluğu, Tibet ve Orta Asya'nın ilgisini çekmiştir. Kırgızlar, daha sonraları askeri başarıları sayesinde Orta Asya'daki tarihi olayların akışına büyük bir etkide bulunmuşlardır.

M.S. VI-VII asırlarda Kırgız devletçiliği Yenisey kıyılarında büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. O dönemlerde Kırgızlar, Bizans ve Çin tarihçilerinin ilgi alanına girmiş. Bu tarihçiler daha sonraları, Kırgızların Yenisey devletinin ekonomik refahının nasıl arttığını anlatmışlardır. Bugün için atalarımızın devletlerinin kuruluşunu, yapısını, yönetici ve komutanlarını anlattıkları tarihin, Yenisey dönemine ait 120'den fazla Kırgız metni bilinmektedir.

XV. asırda Altay Kırgızlarının bir kısmı Tien - Shan'a göç etmiştir ve daha sonraları gelen kabilelerle yerli akraba kabileler kaynaşmak suretiyle bugünkü Kırgız halkını oluşturmuşlardır. Kırgızların kendi devletini kurma yolundaki aşamalar hem çok zorlu, hem de çok uzundu. Bugünkü toprakları içinde egemen Kırgız devletini oluşturma imkanının tohumu 1924 yılının Ekim ayında atıldı. Ve o tarihte Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde Kara-Kırgız Özerk Bölgesi kuruldu.

Daha sonra Şubat 1926'da, Bölgenin adı Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi. 1936 yılında ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

⁵⁹ Kırgızistan Ülke Raporu, TİKA yayınları, Ankara, 2005, s. 14

Birliği bünyesinde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Artık Sovyet iktidarı döneminde Kırgızlar için başka bir çağ başladı. Kırgızistan'ın dünyadaki spesifik yerini kendi tarihi, gelenekleri ve kültürü tarafından belirlemektedir. Nüfusun çok milliyetli yapısı, farklı dinlere mensup oluşu Kırgızistan'ın kendine özgü gelişme şeklini belirlemiş ve gerek Asya ile gerekse Avrupa ile bağlarının kopmamasını sağlamıştır⁶⁰.

Kırgızistan, Gorbaçov yönetimi ve Glasnost - Perestroyka süreci ile Sovyetler Birliği içinde başlatılan demokratikleşme çabalarının en belirgin olarak görüldüğü Orta Asya Cumhuriyetidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte "Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti" de tarihe karışmıştır. Kırgızistan Komünist Partisi'nin yönetimdeki etkisi, Ağustos 1991 sonrasında giderek azalmış, bu hususta ülkede ciddi bir reform süreci başlatmış olan Cumhurbaşkanı Akayev'in önemli bir rolü olmuştur.

Askar Akayev, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Cumhurbaşkanı seçilerek, 2005 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Kırgızistan'da ilk turu 27 Şubat 2005'te, ikinci turu ise 13 Mart 2005'te gerçekleştirilen parlamento seçimlerini Devlet Başkanı Akayev yanlısı milletvekillerinin kazanmaları, ülkede gerilimi tırmandırmış, muhalefet seçimlerde hile yapıldığı iddiasıyla, Akayev'in istifasını talep eden bir ayaklanma hareketi başlatmıştır. 24 Mart 2005 tarihinde ise Başkent Bişkek'te yaklaşık 10 bin göstericinin Başkanlık Sarayına yürüyüşü ve Başkanlık Sarayı'nı ele geçirmesiyle son aşamasına gelmiştir. 24 Mart 2005 tarihinden sonra Akayev'in istifası sonrası, geçici devlet başkanlığına ve başbakanlığa muhalefet lideri Kurmanbek Bakiyev'in getirilmesi ve geçici hükümetin kurulması ile siyasi karışıklık ortamı yerini sessiz bir bekleyişe bırakmıştır. Kırgızistan Parlamentosu, başkanlık seçiminin 10 Temmuz 2005'de yapılmasını kararlaştırmıştır.⁶¹

⁶⁰ Rud, L.A, Imanaliyev,K. ve Topaloglu,H.(1999) **Kırgız Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı Askar Akayev**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Ankara, s. 24

⁶¹ T. C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2005). **Kırgızistan Ülke Raporu**, Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Daire Başkanlığı, Temmuz 2005

2.1.3. Nüfus ve Nüfus Özellikleri

Kırgızlar Türk kökenli Orta Asya halkları arasında en küçük topluluğu oluşturmaktadır. 1989 sayımına göre Sovyet topraklarında 2,5 milyon Kırgız yaşarken bunların %88'i Kırgız Cumhuriyetinde oturmaktaydı. Bunun dışında da Doğu Türkistan Sincan yöresinde 80.000, Afganistan'da da 25.000 kadar Kırgız'ın yaşadığı tahmin edilmektedir. Yine 1989 sayımına göre 4,2 milyonluk Kırgız nüfusunun %52.34'ünü Kırgızlar oluştururken ikinci en kalabalık nüfus %21.53 ile Ruslara aittir. %12.92'sini Özbeklerin oluşturduğu Kırgızistan nüfusu içinde diğer kayda değer yabancı toplulukları ise Tatar, Kazak, Alman ve Ukraynalılar oluşturmaktadır.

1994 itibarıyla yapılan gayri resmi tahmine göre de toplam ülke nüfusu (4,6 milyon) için Kırgız, Rus, Özbek, Ukraynalı ve Almanların oranı sırasıyla %52.4, %21,5, %12,9, %2,5 ve %2,4 olarak verilmektedir.

%8,3 oranındaki diğer topluluklar içinde Kazak, Tatar, Uygur, Azeri, Dungan (Müslüman Çinli) ve diğer etnik gruplar yer almaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki göçlerle artan Rus nüfus oranının giderek azalması ve 1959 ile 1994 arasındaki %30,2'den %21,5'e düşmesi ise tamamen Kırgız nüfusunun artış oranı ile ilgilidir.⁶²

Ülke toplam nüfusunun %49,4'ini erkek, %50,6'sini kadın nüfusu oluşturur.⁶³

Geçen yüzyıl Kırgızistan'da çok ulusluluk başlamıştı. Toprak sahibi olmayan Rus köylülerinin Çarlık Dönemi boyunca yeniden yerleştirilmesi ile başladı ve Rus Bolşeviklerinin tüm istihsal araçlarını kamu malı ilan etmeleri ve sanayileşme döneminde özellikle de II. Dünya Savaşı'ndaki tahliye sonrasında göçle devam etti. 1960'dan beri sanayi değirmenleri, fabrika ve su gücüyle çalışan tesislerin

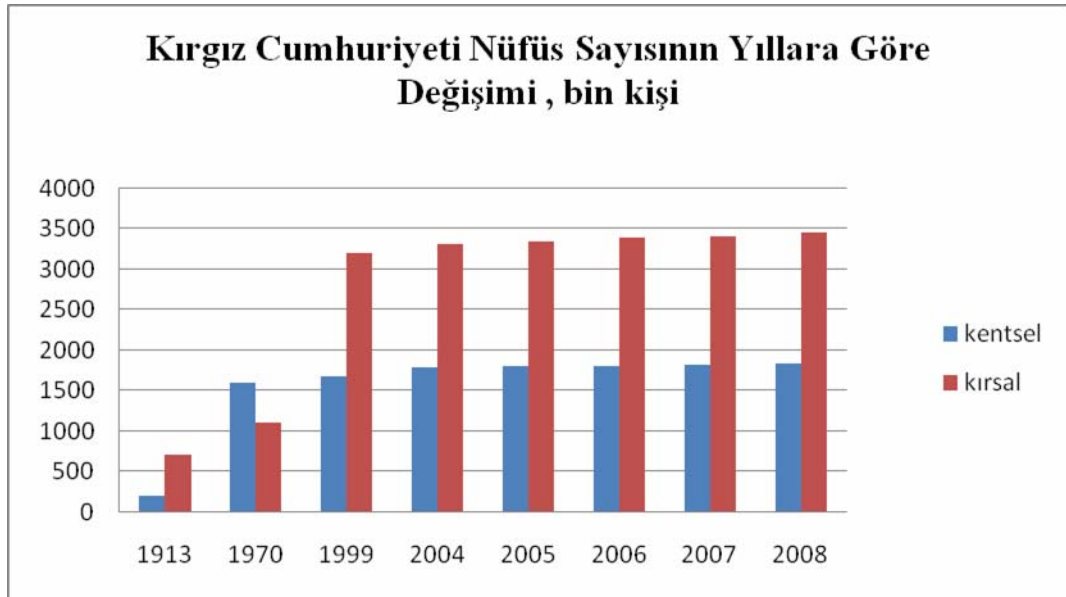
⁶² Ersanlı Behar, B., Özdoğan, G.G., İncioğlu, N., Kut, G., Kut, Ş., ve Sungur, N. (1994). **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Kültür Bakanlığı yayınevi, Ankara, 1. Baskı, s. 58

⁶³ Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi (2009), Bişkek

kurulması, ithal edilen işgücüyle gerçekleştirildi. Rusya, Ukrayna ve başka ülkelerden gelen bu güçlerin sonucunda Kırgızistan'ın etnik yapısı çok değişti.⁶⁴

Kırgız Cumhuriyeti'nin 2. Milli Nüfus Sayımı 24 Mart 2009 tarihinde yapılmıştır. 2. Milli Nüfus Sayımı'nın sonuçlarına göre, Kırgızistan'ın nüfusu, 5 276,1 bin olarak hesaplanmıştır. Nüfusun 2 622,7 binini erkekler, 2 681,1 binini ise, kadınlar oluşturmaktadır. Kırgızistan nüfusunun 1 827,4 bini kentlerde, 3 448,7 bini ise, kırsal bölgelerde yaşamaktadır. 2009 yılında yapılan son nüfus sayımına göre, Kırgızistan nüfusu, 1999 yılında yapılan bir önceki nüfus sayımına oranla %10,9 artış göstermiştir.

Tablo 3: Kırgız Cumhuriyeti Nüfus Sayısının Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti 1.Milli Nüfus Sayımı Temel Sonuçları, 2009

Kırgızistan'da nüfus yoğunluğu 26,5 kişi/km² olarak hesaplanmaktadır. Nüfusun en yoğun olduğu bölgeler Oş, Calal - Abad ve Çuy'dur. En yüksek nüfus artışı, Batken, Calal - Abad, Oş bölgelerinde ve Bişkek şehrinde görülmüştür. Söz konusu bölgelerdeki nüfus artışı ülkenin güneyindeki yüksek doğum oranı ile açıklanmaktadır. Bişkek şehrindeki nüfus artışı ise, iç migrasyona bağlıdır. Bu durumun nedeni olarak ise, Narın, Issık - Köl ve Talas bölgesindeki nüfusun

⁶⁴ Özey R. (1999), **Dünya Platformunda Türk Dünyası**, Aktüel Yayınları, İstanbul, s. 196

Bişkek'e doğru göç etmeleridir. Çuy bölgesindeki nüfusun azalmasının nedeni ise, insanların Kırgız Cumhuriyeti sınırları dışına göçüdür. Bunun yanında, Talas ve Issık - Köl bölgesinden Kırgız Cumhuriyeti sınırları dışına göç eden Alman ve Rusların sayısı da oldukça yüksektir.

Tablo 4: Kırgızistan'da Nüfusun Yerleşim Bölgelerine Göre Göstergeleri (2009), bin kişi

	2005	2006	2007	2008	2009
Batkent bölgesi	411,4	415,8	420,9	423,7	428,8
Calal Abad bölgesi	947,9	961,1	973,7	980,7	994
Issık- Köl bölgesi	428,7	430,8	433,2	434,9	437,2
Narın bölgesi	265	266,5	268,2	269,4	271
Oş bölgesi	1030,5	1046,2	1062,1	1070,7	1086
Talas	212,5	214	216,4	218	219,8
Çuy	754,3	753,8	758,2	761,4	763,9
Bişkek	816,1	824,2	831,7	839,6	849,2
Oş şehri	254,1	254	253,1	253,6	253,9

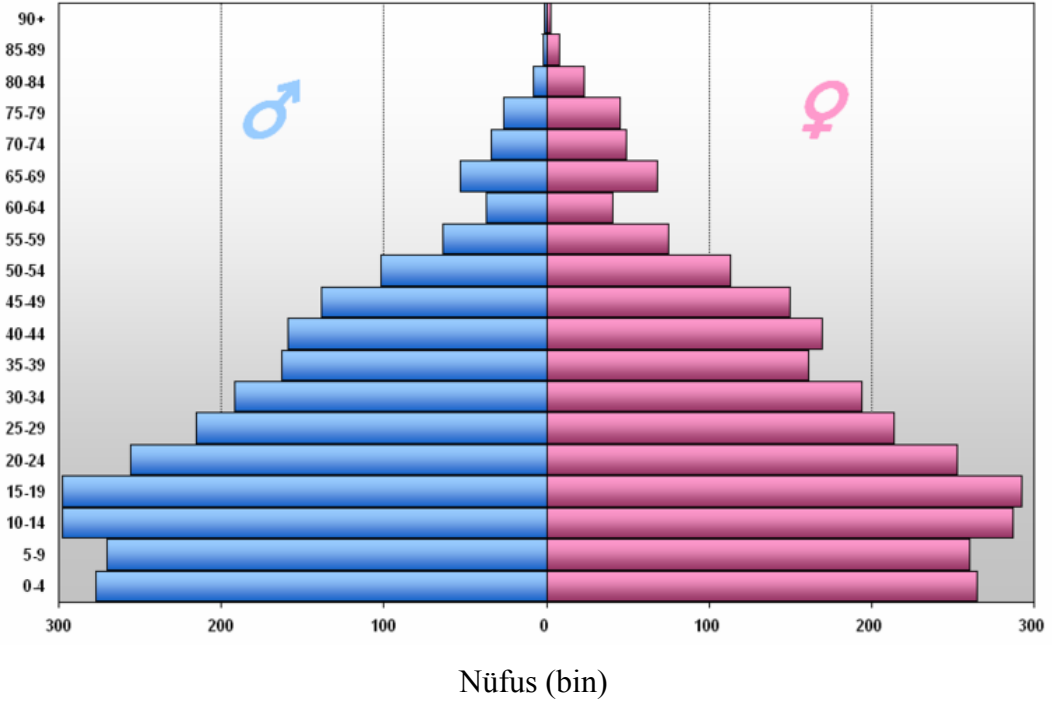
Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti 1.Milli Nüfus Sayımı Temel Sonuçları, 2009

1999 ve 2009 yılları arasında toplam nüfus artışı 147,4 bin kişiye eşit olup, nüfusun bu tarihler içerisinde %10,9'ye artış göstermektedir. Bu dönem içerisinde bir önceki döneme göre yeni doğanların ve ölenlerin sayısı artmış, migrasyon süreci de önemli bir artma yaşamıştır. Dolayısıyla, ülkedeki nüfus sayısının artışı, öncelikle doğum süreçleri ile açıklanabilmektedir. Kırgızistan nüfusunun 2015 yılında, 6.2 milyon, 2025 yılında ise, 7.5 milyon civarında olacağı tahmin edilmektedir. 24 Mart 2009 tarihli Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, ülkede 44 258 hane halkı kaydedilmiştir. Ülke genelinde, 1 hane halkı 4,3 kişiden oluşmaktadır. En yüksek hane halkını Oş Bölgesi 5,1, Calal - Abad ve Narın Bölgeleri 5, Talas 4,9, Batken ise 4,8 kişi ile oluşturmaktadır. En küçük hane halkı ise, 3,7 kişi ile Çuy bölgesinin şehir yerleşim noktalarında yaşamaktadır. Başkent Bişkek'teki hane halkı sayısı ise, 3,3 olarak hesaplanmıştır.

Kırgızistan nüfusunun %34,4'ü 0 - 15 yaş, %6,2'si ise 65 yaş ve üzeridir.

Şekil 2: Yaş Piramidi, Kırgızistan 2005

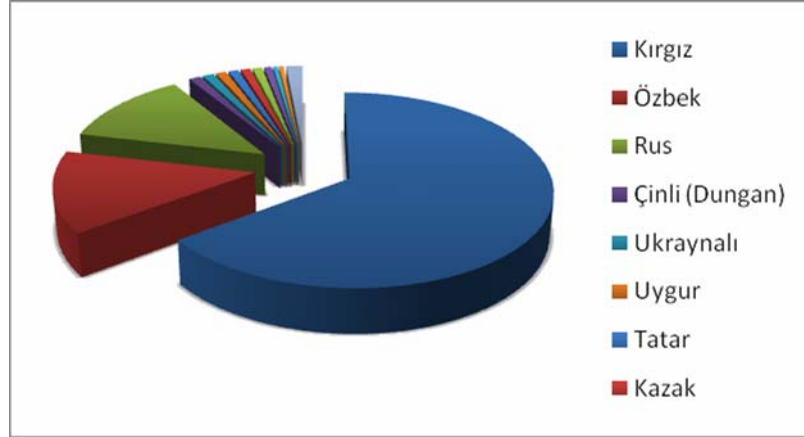
Yaş

Kaynak: Birleşmiş Milletler (Dünya Nüfusu Prospektüsü 2004)

Kırgızistan nüfusunun ortalama yaşı 26,2'dir. Yaş ortalaması, kadınlarda 27,2, erkeklerde ise, 25,2 olarak hesaplanmaktadır. Nüfusun kırsal kesimde yaşayan kesiminin yaş ortalaması 25,0, şehirlerde yaşayan kesimi ise, 28,5'tir. Kırgız Cumhuriyeti'nin resmi kaynaklarına göre, ülkede 80 civarında etnik grubun varlığından söz edilmektedir. Ülkede genel nüfus içinde, Kırgızlar, Özbekler ve Ruslar başlıca etnik gruplar olarak sayılabilir.

Şekil 3: Kırgız Cumhuriyeti'nde Nüfusun Etnik Yapısı

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti 1.Milli Nüfus Sayımı Temel Sonuçları, 2009

Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, ülke nüfusunun son bir yılda 51 bin kişi arttığını bildirdi. Ülkede 2 milyon 322 bin kişinin iş sahibi olduğu açıklanırken, 102 bin kişinin de işsiz ve işsizlerin yüzde 25'lik oranını gençlerin oluşturduğu kaydedildi.⁶⁵

2.1.4 Siyasi ve İdari Yapı

Bağımsızlığını 31 Ağustos 1991'de ilan edilen Kırgız Cumhuriyeti, aynı yılın Aralık ayında Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmıştır.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası 5 Mayıs 1993 tarihinde parlamentoda oy birliğiyle kabul edilmiş, yine aynı tarihte Yüksek Şura Genel Kurul toplantısında alınan kararla, ülkenin resmi adı Kırgız Cumhuriyeti olmuştur. Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına göre, Kırgız Cumhuriyeti egemen, bağımsız, hukuki ve laik devlet esaslarında kurulan demokratik bir cumhuriyettir. Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Kuvveti, Cumhurbaşkanı, Yasama Meclisi ve Halk Temsilcileri Meclisi'nden oluşan Jogorku Keneş, Hükümet, Yerel Yönetim Organları ve Kırgız Cumhuriyeti Mahkemeleri eliyle yürütülmektedir. Ülkenin en yüksek yasama organı olan ve toplam 105 milletvekilinden oluşan Jogorku Keneş (parlamento)'in Yasama Meclisi

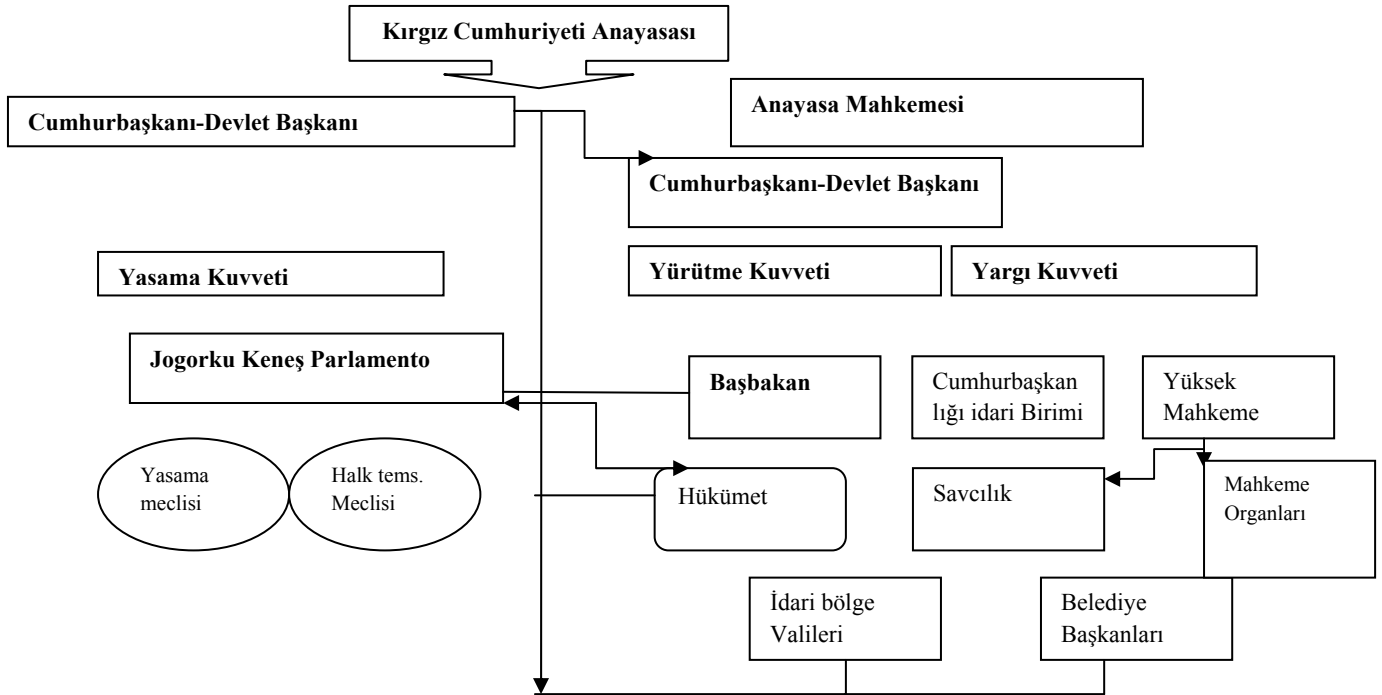
⁶⁵ Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

ve Halk Temsilcileri Meclisi olmak üzere iki kanadı bulunmaktadır. Ülkenin en yüksek icra organı Hükümet, en yüksek yargı organı ise, Anayasa Mahkemesi'dir.⁶⁶

Kırgızistan'da Parlamento 45 üyeden oluşan bir Yasama Meclisi ve 60 üyeden müteşekkil bir Temsilciler Meclisinden oluşmaktadır. Yasama Meclisi sürekli oturumlar halinde çalışmakta; Temsilciler Meclisi ise senede iki kez toplanmaktadır.

Cumhurbaşkanı Başbakanı atamaktadır. Üst düzey Hükümet yetkililerinin, valilerin ve diğer bölgesel yöneticileri atama yetkisi de Cumhurbaşkanı'nın görev çerçevesinde bulunmaktadır. Ekim 1990'da Parlamento tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Askar Akayev, 12 Ekim 1991 tarihinde yapılan ilk doğrudan katılımlı seçimlerde tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kırgızistan'da resmen 12 siyasi parti ve çok sayıda siyasi grup ve hareket bulunmaktadır.⁶⁷

Şekil 4: Kırgız Cumhuriyeti Devlet Yönetim Sistemi

Kaynak: TİKA Ülke raporu, Kırgızistan Cumhuriyeti, 2005.

⁶⁶ <http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/bisdoc/0308CCGKG.htm>

⁶⁷ <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/gov/vl/>

2.1.5 Kırgızistan'ın Ekonomik Durumu

SSCB sonrasında Kırgızistan, ekonomisini yeniden yapılandırmaya mecbur kalmış; yüksek enflasyon, işsizlik ve aşırı borç yükü gibi olumsuz parametreleri olumluya çevirmenin yollarını aramıştır.

Kırgızistan, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında en çok reform gerçekleştiren, IMF'in desteğini ilk alan ve bölgede Dünya Ticaret Örgütü'ne ilk giren ülkedir. Ekonomisi hayvancılık, orman ve tarıma dayalı ve dağlık bir araziye sahip olan Kırgızistan'da çok sayıda koyun, keçi, sığır ve at yetiştirilmekte hayvansal ürünler üzerine gelişen ve sonuçta et, deri, yün ve halı ihraç eden bir ekonomik yapı oluşmuştur.

Tarımın en önemli can damarı olan sulak arazilerde buğday, pamuk, kenevir, tütün, yağlı tohumlar, şeker pancarı, üzüm, mısır gibi muhtelif meyveler ve sebzeler yetiştirilmesi de önemli bir imkandır. Çalışan nüfusun %34'ü tarım ve ormancılık alanlarında istihdam edilmektedir. Ancak, ülkede sanayi yeterince gelişemediğinden, ihracatta tarım ürünlerinin payı oldukça yüksektir. Tarımın iklim ve benzeri etkilere çok açık olması dönemlik dalgalanmaları da beraberinde getirmektedir.⁶⁸

Kırgızistan'ın en önemli ihracat ürünleri altın, kömür, elektrik enerjisi, yiyecek ürünleri, pamuk ve yün ürünleri, makine ve ekipmandan oluşmaktadır. En büyük ihracat pazarı da BDT ülkeleri, Çin ve ABD'dir. 1998 yılında Rusya'da meydana gelen ekonomik kriz diğer BDT ülkeleri gibi Kırgızistan'ın ihracat talebini de olumsuz yönde etkilemiştir, yeni ihracat pazarı olarak da Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine yönelmiştir. Kırgızistan'ın en önemli ithalat ürünleri ise genelde Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Türkiye, Almanya, ABD ve Çin'den ithal edilen makine ve teçhizat, yiyecek ürünleri ve ilaç gibi ürünlerinden oluşmaktadır.⁶⁹

⁶⁸ Ramazanoğlu G. ve Acar, İ.(2005-2006), **Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yanaşımalar**, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.7/8, s. 385-402

⁶⁹ http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Kirgizistan_UlkeRaporu.pdf

Tablo 5: Genel Ekonomik Veriler 2006 – 2009 yy.

	2006	2007	2008	2009
Nüfus (milyon)	5.138	5.189	5.224	5.27
Nominal GSYİH (milyar KGS)	109	129	165.8	187,9
GSYİH (büyüme) %	1.2	8.5	5.6	8,4
Fiyat endeksi %	5.1	20.1	25	14
Döviz kuru KGS/\$ABD	38.12	35.5	38.7	38.3
Döviz kuru KGS/EUR	50.3	51.83	57.66	52.09
İthalat (milyar \$ ABD)	1931,2	2788,3	4072,4	5250
İhracat (milyar \$ ABD)	891,2	1321,1	1642	3780
Döviz ve altın rezervleri (altın)	764.3	1107.2	1217.9	1571,38
GSYİH Dış borcu %	77,6	63,4	46,2	58,7

Kaynak: Kırgızistan Merkez Bankası, Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

2.2. KIRGIZİSTAN TURİZMİ

Kırgızistan Cumhuriyetindeki turizmin tarihsel gelişimi “SSCB döneminde” ve “SSCB’nin dağılmasından sonra turizm sektöründeki gelişmeler” başlıkları altında incelenmektedir.

Issık - Köl sahilinde yer alan çok sayıdaki dinlenme ve sağlık tesisi Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılına kadar eski Sovyetler Birliği’nin tatil turizmi merkezlerinden birisidir. Bununla birlikte Calal - Abad şehrinden 5 kilometre uzaklıkta kuruluş tarihi 1928’e ait olan “Calal – Abad” kaplıcası da Sovyetler Birliği’nin sağlık turizmi merkezlerinden sayılmaktaydı. Bu zamana kadar özellikle Orta Asya ve Sibiryta bölgelerinden gelen yaklaşık 600.000 turist Kırgızistan’da 289 konaklama tesisinde tatil yapmaktaydı.

Bunun yanı sıra, %85’ini Doğu Bloğu ülkelerinden gelen turistlerin oluşturduğu yaklaşık 10.000 (geri kalanı Batı Avrupa ülkelerinden) dolaylarındaki turist ise özellikle dağcılık ve sağlık turizmine ilgi göstermekteydi.⁷⁰

⁷⁰ Kırgızistan Ülke Raporu, (1996), TİKA yayınları, Ankara, s. 71

2.2.1. Kırgızistan Turizminin Mevcut Durumu

Kırgızistan bağımsızlığını kazanmadan önce, ülkede turizm hareketi Goskomturist Uluslararası Gençlik Turizm Bürosu (Sputnik), Turizm ve Seyahat Konseyi ve Uluslar arası Dağcılık Merkezi “Tien Shan” tarafından yürütülmekteydi. Bu çerçevede Goskomturist ülkeye gelen yabancı turistlerin ağırlanması, Uluslararası Dağcılık Merkezi uluslararası dağcılık, Sputnik Gençlik, Turizm ve Seyahat Konseyi ise iç turizm organizasyonu faaliyetlerini yürütmekteydi. 1991 yılına kadar geçerli olan söz konusu yapıda devletin sübvansé fiyatlarıyla yürütölen ulusal turizm hareketi daha çok sağlık, spor ve dinlenme olarak adlandırılmış olup, turizm kavramı daha çok yurt dışından gelen turistlerin hareketini karşılamak için kullanılmaktaydı.⁷¹

2.2.1.1. Gelen Turist Sayısı

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra turizm hareketinde büyük değişmeler gözlenmiştir. En önemlisi, Eski Sovyetler Birliği ölkelerinden yaz tatili amacıyla gençlik ve izci kamplarına gelen turist sayısında büyük azalmalar görölmüş, buna karşın iş amacıyla Batılı ve komşu ölkelerden daha fazla yabancı turist gelmeye başlamıştır. İlave olarak, Kırgızistan’dan da “bavul ticareti“ amacıyla yurt dışına çıkan Kırgız vatandaşların sayısında bir sıçrama yaşanmıştır. Ülkeye 1995 yılının ilk 9 ayında 1200 yabancı turist gelmiş, buna karşın 42000 Kırgız vatandaşı yurt dışına çıkmıştır. 1995 yılında eski Sovyetler Birliği ölkelerinden gelen turistlerden 1,6 milyon dolar, diğer yabancı ölké turistlerinden ise 3,1 milyon dolar gelir sağlanmışır.⁷²

⁷¹ <http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=199&cilt=6&sayi=1&yil=2004>

⁷² <http://www.isguc.org/?p=article&id=199&vol=6&num=1&year=2004>

Tablo 6: Gelen Turist Sayısı

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam gelen turist sayısı	514.4	604.6	703.5	771.4	537.1	852.8	826.1	888.0
Devlet sektörü	402.4	471.7	514.7	551.6	421.1	556.5	580.9	539.5
Özel sektörü	112.0	132.9	188.8	219.8	116.0	296.3	245.2	348.5

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik komitesi, 2009

Kırgızistan turistik pazarının potansiyelinin değerlendirilmesi şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 7: Turistik Pazarının Potansiyelinin Değerlendirmesi

Turizm tipleri	Varolan pazarlar	Yeni pazarlar
Sağlık turizmi	Rusya, Kazakistan, Özbekistan	Türkiye, Hindistan, Çin
İş turizmi	Rusya, Kazakistan	Avrupa, Türkiye, Beyaz Rusya
İpek Yolu	Avrupa, ABD	Japonya, Tayvan, Çin, Kore
Macera turizmi	Avrupa, Rusya, Kazakistan	İskandinav Ülkeler, ABD
Rekreasyon turizmi	Rusya, Kazakistan, Ukrayna	Avrupa
Eko turizm	Avrupa, ABD	Japonya

Kaynak: Musabaeva B, Abirova B ve Baydjigitov U. (2007) Osnovnye Pravila Torgovli v Kirgizskoy Respublike, Bişkek, s. 36

Kırgızistan’da macera ve ipek yolu turizmi daha çok gelişmiş ülkelerdeki turistlerin ilgisini uyandırmaktadır.

2.2.1.2. Turizm Gelirleri

Kırgızistan çok uzun zamandan beri Orta Asya uygarlığının önemli noktalarından biri olmuş ve olmaya devam etmektedir. Ülke Batı ve Doğu arasında canlı uluslararası yollar, diplomatik ve kültürel iletişim için önemli bir köprü oluşturmaktadır. Çok avantajlı coğrafya konumuna sahip ülke olup Doğu ve Batı kültürünü bir arada benimsemiştir.

Yabancı ülkelerin tecrübesinden öğrendiğimiz gibi uluslararası turizm çok ülkenin bütçelerinin ana kaynağını oluşturmakla kalmayıp iç ve dış ticaretin de itici gücü halindedir. Uluslararası uygulamada turizm ayrıca dövizin ana kaynağı rolünü de üstlenmektedir. Bundan dolayı, Kırgızistan’ın gelirlerini ve gelen turistlerin hareketini belirtmek gerekmektedir.

Tablo 8: Gelen Turist Sayısı ve Turizmden Elde Edilen Gelir Hareketleri, 2005 - 2008 yılları

Yıllar	Gelen turist, Kişi	Turizmde perakende satışından geliri	Otellerin ve restoranların geliri
2005	537.1	2307.3	2908.3
2006	852.8	2835.0	3674.9
2007	826.1	3594.7	5076.5
2008	888.0	4930.5	7211.1

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Tablo 6 belirtilen verilere göre, dört sene içinde gelen turist sayısı 888.0 bin kişiye ulaşmış. Aynı dönemin gelirleri ise iki katından daha fazlasına çıkmıştır.⁷³

⁷³ Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi (2009) *İstatistik kitabı. Kırgızistan’da turizm*

Kırgızistan'a gelenleri iki gruba ayırmak mümkündür: BDT ülkelerinden ve BDT dışından gelen turistler. Böylece KR'na BTD ülkelerinden 2008 senesinde 2.377,800 kişi ve 43,3 bin kişi dünyanın 118 ülkeden ziyaret etti.⁷⁴

Turistik hizmetlerden elde edilen gelir de aynı şekilde iki gruba ayrılabilir: BDT ülkeleri ve BDT dışı turistlerden elde edilen gelir. Bu iki gösterge birleştirildiği zaman bir turistten elde edilen ortalama gelir hesaplanabilir:

Tablo 9: BDT Ülkeleri Turistten Elde Edilen Ortalama Geliri

Yıllar	BDT ülkelerinden gelen turist sayısı, kişi	Gelir, milyon ABD \$	Bir turistinden elde edilen ortalama geliri, ABD \$
2004	298,7	2,4	57,10
2005	276,6	6,0	192,43
2006	717,9	8,8	218,06
2007	1.295,8	14,5	212,36
2008	2.377,8	16,9	210,05

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

BDT dışı turistlerden elde edilen geliri incelediğimiz zaman böyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

⁷⁴ Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi (2009)

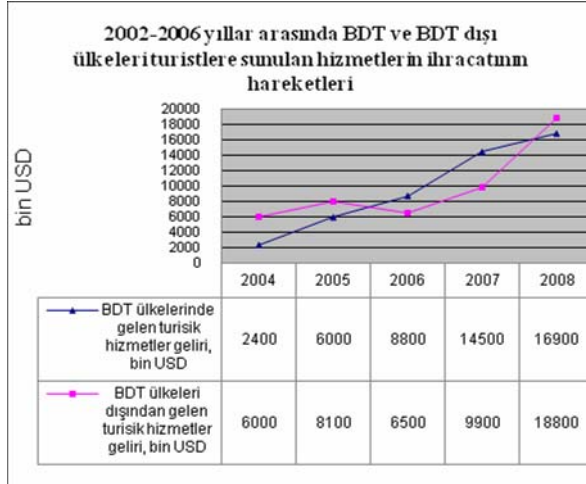
Tablo 10: BDT Dışı Ülkeleri Bir Turistten Elde Edilen Ortalama Geliri

Yıllar	BDT dışı ülkelerinden gelen turist sayısı, kişi	Gelir, milyon ABD \$	Bir turistinden elde edilen ortalama geliri, ABD \$
2004	37.8	6,0	346,10
2005	42.7	8,1	473,90
2006	47.9	6,5	353,24
2007	360.1	9,9	326,95
2008	575.8	18,8	317,93

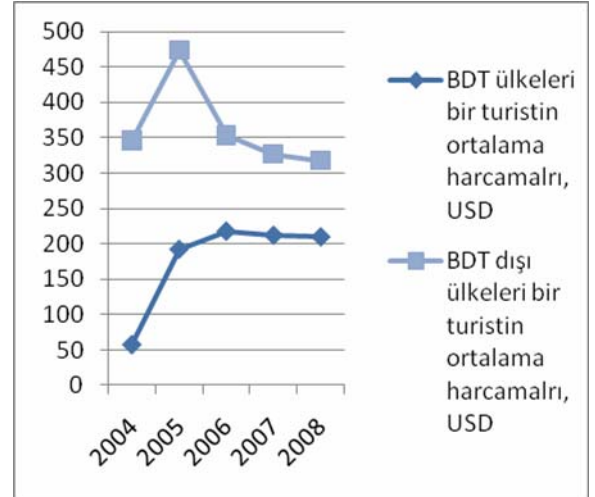
Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Bu tabloların verilerine göre böyle bir şekiller oluşturmakta yarar vardır.

Şekil 5:

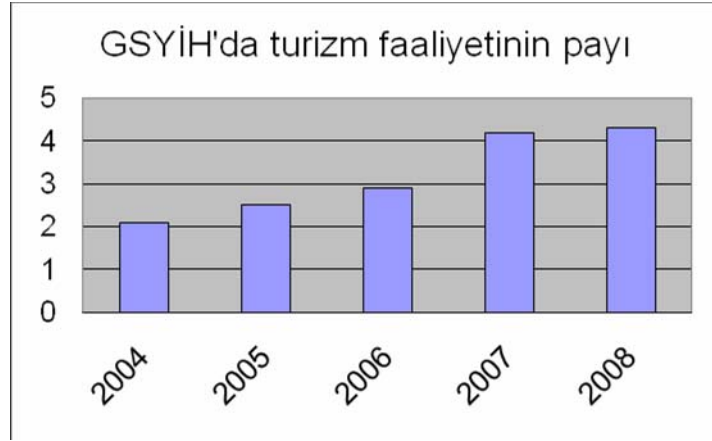
Şekil 6: Turistlerin harcamaları

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi

Bu veriler doğrultusunda gelenlerin ve gelirlerin artışı sonucuna ulaşmak mümkündür. Uluslar arası turizmin Kırgızistan ekonomisine etkisini anlamak için ilk önce daha ayrıntılı olarak GSYİH'da turizmin payı, turizmde istihdam, yatırım payı gibi göstergeler de incelenmeli. GSYİH verileri son beş yıl içinde büyük artış göstermiştir. GSYİH'nın Sektörel Dağılımı ek 1 yer almaktadır.

Şekil 7: GSYİH’da turizmin payı, %

KR Turizm, spor ve gençlik politikası komitesinin verilerine göre turizm sektörüne 2006 yılında 14.7 milyon ABD doları yatırım yapıldı. Turizme yapılan yatırımların önemi turizm sektörü ve beraberinde faaliyet gösteren sektörler için büyüktür. KR’de bölgesel yatırımların dağılımı ek 2’de yer almaktadır. Turizm, hiç kuşkusuz Kırgızistan’ın ekonomik gelişiminin önemli ve başlıca faktörü olabilecek potansiyele sahiptir. Turizm hem ülkeye gelir getiren güvenilir kaynak olmakta hem de ülkenin çeşitli bölgelerinde istihdam ve gelir sağlamaktadır. Turizm sektörü *Ticaret ve Hizmetler* kalemi içinde yer almaktadır.

Kırgızistan’da turizmin Hizmetler kalemi içindeki payı her geçen yıl artıp yan sanayi ve hizmetlerini beraberinde geliştirmektedir. Turizm sektörünün ticaret ve hizmetler sektörü içindeki payı önemli seviyelerde artış göstermektedir. Ticaret ve hizmetlerde yıllar itibarıyla dalgalanma olsa bile turizm sektörünün sahip olduğu pay artış trendi izlenmektedir.

İkinci önemli bir gösterge ise turizmin sağladığı istihdamdır. Turizmde istihdam yoğunluğu birçok endüstri dalına göre daha yüksektir. Aşağıdaki tabloda KR’da istihdam istatistiği verilmektedir.

Tablo 11: Çalışan Nüfus İstatistikleri

	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Nüfus, bin kişi	5.120,5	5.166,4	5.217,5	5.252,0	5.303,8
İşsiz (bin kişi)	68,004	73,358	71,267	67,178	--
İşsizlik oranı %	8,1	8,3	8,2	8,2	--
Turizm sektöründe Çalışanlar	3641	4398	4065	3981	--

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Bununla birlikte sadece bu verilere değinmek yeterli olmayacağı için turizm sektöründe istihdamın dağılımını da incelemek gerekir.

Tablo 12: Turizm Sektöründe İstihdamın Dağılımı

Sektörler	2004	2005	2006	2007	2008
Otelcilik	3548	3641	4398	4065	3981
Sağlık ve dinlenme tesisleri	4756	4702	4638	4776	4204
Tur acentaları	880	946	970	1121	1109
Toplam	9184	9289	10006	9962	9294

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Söz konusu tabloların verilerine göre turizm sektörünün istihdama katkısının büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu katkıda genel olarak termal tesisler ve kaplıcalar önemli yer tutmaktadır.

2.2.1.3. Turistik Arz Kapasitesi

Turizm olayı ile ortaya çıkan gereksinimlerin karşılanması amacıyla yönelik olarak turistik mal ve hizmet üreten ve pazarlayan işletmeler, yaygın olarak yerine getirdikleri fonksiyonlar açısından sınıflandırılırlar. Buna göre turizm işletmeleri,

konaklama ve yeme-içme işletmeleri, seyahat işletmeleri ve diğer hizmet işletmeleri olmak üzere üç ana bölüme ayrılırlar: konaklama, seyahat ve lokanta işletmeleri.⁷⁵

2.2.1.3.1 Konaklama İşletmeler

Konaklama sektörü, turistlerin geçici konaklama, yeme-içme, kısmen eğlence ve diğer bazı sosyal ihtiyaçlarını karşılayan işletmelerin oluşturduğu bir sektördür. Bu sektörden yararlanan turistlerin seyahat nedenleri, seyahat şekilleri, beklentileri, gelir düzeyleri ve zevkleri son derece farklı olduğu için, konaklama sektörünü oluşturan işletmeler de çok farklıdır.⁷⁶

Konaklama işletmeleri otel, motel, pansiyon, kamping, tatil köyü, kaplıcalar ve benzeri sağlık turizmi tesisleri içerir ama konaklama işletmesi denildiğinde, ilk akla gelen çoğunlukla otellerdir.

Kırgızistan turizmi ile ilgili yapılan araştırmaların sınırlı olması ve ülke turizmi ile ilgili sağlıklı istatistiki verilerin bulunmaması, özellikle turizm arzı ve turizm talebi ile ilgili kesin rakamlara ulaşamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle araştırmalarda ülkenin yatak kapasitesi, gelen turist sayısı, turizm gelirleri ve turizm ekonomisi ile diğer önemli istatistiki bilgiler sağlıklı bir şekilde ifade edilememektedir.

Kırgızistan'ın konaklama işletmelerin büyük bir kısmı Çuy ve Issık - Köl bölgelerinde yer almaktadır. Bu konaklama işletmeleri içerisinde en kaliteli ve uluslararası standartlara sahip olanlar, kamu ve yabancı yatırımcılar tarafından işletilen tesisler ise Bişkek şehrinde bulunmaktadır.

Bunların yanı sıra başkent Bişkek'te aileler tarafından işletilen küçük konaklama tesisleri de bulunmaktadır. Ülkenin diğer bölgelerinde ise yeterli konaklama olanakları bulunmamasına rağmen, özellikle doğa ve yayla turizminin

⁷⁵ Barutçugil, İ. (1989). **Turizm İşletmeciliği**, 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, s. 53

⁷⁶ Batman, O. (1999). **Otel İşletmelerinin Yönetimi**, Değişim yayınları, Adapazarı, s. 8

sürdürüldüğü kimi bölgelerde Kırgız halkının geleneksel çadırları olan bozüyer alternatif konaklama tesisleri olarak turistlerin hizmetine sunulmaktadır.⁷⁷

Aşağıdaki verilen Tabloda Kırgızistan otelcilik sektörü ile ilgili istatistikler yer almaktadır.

Tablo 13: Kırgızistan Otelcilik Sektörü İstatistikler

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Otel sayısı	173	164	163	150	166	154	166
Yatak sayısı	33.979	32.878	27.067	27.689	29.979	27.068	27.281
Konaklayan kişi sayısı (1000 kişi)	189.4	230.6	177.9	149.5	223.5	228.2	214.3
Geceleme sayısı (1000 gece)	313.3	209.7	278.4	247.3	254.9	221.8	257.4

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, Kırgızistan’da turizm, 2009

Kırgızistan’ın en önemli turistik çekim kaynağı olan Issık - Köl’ün çevresinde ise Sovyetler Birliği döneminde inşa edilmiş 120’den fazla resort ve çeşitli dinlenme alanları bulunmaktadır. Yaz ayları boyunca özellikle BDT ülkelerinden gelen turistler tarafından tamamen doldurulan bu tesislerin sezon boyunca iş yapması istihdamı da arttırmaktadır. Çoğunluğu kamuya ait olan bu tesislerde 1996 yılından itibaren özelleştirme çalışmalarına başlanmış ve tesislerin % 10’u özelleştirilmiştir. Issık - Köl bölgesinde yer alan tesislerde 2000 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre bölgede yer alan resortların yöneticileri bölge turizmi ile ilgili en önemli sorunları aşağıdaki maddelerle sıralanmışlardır.⁷⁸

⁷⁷ Seval, H., Oktay, K., ve Kurmanaliyeva, C. (2003). **Kırgızistan’daki Turizm Pazarlamasındaki Problemler ve Çözüm Önerileri**, KTMÜ Yayınlar, Bişkek, s. 23

⁷⁸ HELVETAS (2000), Swiss Associational for International Cooperation “**Business Promotion Project Kyrgyzstan Half Yearly Report 2000**”, Bishkek, s. 19

- Resortlarda turizm konusunda yetişmiş yeterli işgücü kaynağı bulunmamaktadır.
- Ülkenin genel turizm pazarlamasında Issık - Köl'ün ön plana çıkarılması ile ilgili herhangi bir pazarlama stratejisi yer almamaktadır.
- Bölgeye gelen turistlerin satın alma güçleri ve harcamaları düşüktür ve turistlerin gerçekleştirebilecekleri yeterli aktivite olanakları bulunmamaktadır.
- Özelleştirme süreci yoğun bürokrasi ve belirsiz mevzuat nedeni ile frenlenmektedir.
- Eskimekte olan resortların yenilenmesi ve bakımı için gerekli finanssal kaynaklar bulunmamaktadır.

Konaklama işletmelerin tarihi Eski Sovyetler Birliği döneminde gelişmeye başlamış ve o dönemden kalma “Kırgızistan”, Ak-Keme, Ala –Too, ötelleri faaliyette halen bulunmaktadır. Ayrıca, özellikle Issık-Köl çevresinde çok sayıda dinlenme, sağlık ve spor tesisleri de yapılmıştır.

2.2.1.3.2. Seyahat Acentaları

Seyahat acentalarının birçok tanımı bulunmasına rağmen en kabul görmüş tanım, Dünya Turizm Örgütü'nün (World Tourism Organisation) tanımıdır. Buna göre seyahat acentaları, halka; seyahatler, konaklama ve ulaştırma hizmetleri hakkında gerekli bilgileri verirler.⁷⁹

İçöz' e göre seyahat acentaları, seyahat ve tatil üreten, konaklama, ağırlama, eğlence ve diğer turizm işletmelerinin ürünlerini olduğu gibi, ya da bu ürünleri, hizmetleri birleştirerek, düzenlenmiş olarak tüketiciye özel tekniklere pazarlayan, geliştirilmiş satış yöntemleri ile sunan, satan ticari kuruluşlardır.⁸⁰

⁷⁹ www.tursab.com.tr

⁸⁰ İçöz, O. (2000), **Seyahat Acentaları ve Tur Operatörlüğü Yönetimi**, Turhan Kitabevi. Ankara, s. 12

Kırgızistan bağımsızlığı kazandıktan sonra, turizm endüstrisinin bir alt sektörü olan seyahat sektörü önemli gelişmeleri yaşadığı söyleyebiliriz. Özellikle Çuy ve Issık - Köl bölgelerinde yoğunlaşan seyahat acentaları ve tur operatörlerinin sayısı 297'dir. Genellikle küçük işletmelerden oluşan bu seyahat acentaları ve tur operatörleri yurt içinde bulunan çeşitli cazibe merkezlerine gününbirlik, haftalık ve daha uzun süreli paket turlar düzenlemektedirler. Ayrıca bu işletmeler arasında Çin, Kazakistan ve Özbekistan gibi komşu ülkelere de turlar düzenleyen tur şirketleri de yer almaktadır.⁸¹

Tablo 14: Tur Operatörler ve Seyahat Acentaları Sayısı

Bölge	Toplam	Yıl boyunca çalışanlar	Sezonluk acenteler
Bişkek	139	135	4
Narın	9	3	6
Issık – Köl	34	13	21
Talas	6	1	5
Oş şehri	32	27	5
Çuy	66	56	10
Oş bölgesi	11	6	5
Toplam	297	241	56

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Kırgızistan Turizm Bakanlığı verilerine göre kayıtlı olan yaklaşık 300'e yakın seyahat acentası (turizm firması) bulunmaktadır. Ancak bunların önemli bir kısmı pasif turizm ile ilgilidir. Söz konusu acentaların çok küçük bir yüzdesi yaklaşık olarak 10-20 tanesi yurt dışından ülkeye turist getirmekte, 60-80 acenta ise alış-veriş amacıyla yurt dışına turlar düzenlemektedir. Geri kalan seyahat acentalarının ise aktif olarak turizm işiyle ilgili olmadıkları tahmin edilmektedir.

⁸¹ Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

2.2.1.3.3. Ulaştırma

Turizm işletmeleri açısından önemli bir başka yeri de ulaştırma tutmaktadır. Çünkü Kırgızistan ekonomisinde ulaştırma sektörel değerlendirmede üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkede üç ana ulaştırma yolu kullanılmaktadır: karayolları (ve bu alanda son gelişmeleri göz önünde tuttuğumuz zaman büyük ölçüde yatırım ve yeni projeler geliştirilmektedir); demir yolu (bu alanda da ileride göreceğimiz gibi uluslararası yeni projeler hayata geçmiştir) ve havayolları. İlk önce Kırgızistan'da ulaşım altyapısının temeli olan karayollarını inceleyelim. Ülkenin dağlık coğrafyası nedeniyle diğer post – Sovyet ülkelerindeki demiryolu taşımacılığı yerine karayolu taşımacılığı tercih edilmektedir. Sovyetler dağıldıktan sonra karayolları genel olarak uluslararası nitelikte olmamakla birlikte, Bişkek etrafında yoğunlaşmıştır. Kırgızistanın bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemlerde şehiriçi ve şehirlerarası karayollarının uzunluğu 25 bin km'yi aşmaktaydı. Yolcu taşımacılığının %87'si, yük taşımacılığının %94'ü karayolu ile yapılıyordu. Zamanla Bişkek - Oş, Oş – Erkeş-Tam otobanlarının ve Oş Havaalanı'nın rehabilitasyon çalışmalarının tamamlanmasıyla ulaşım sektöründe sorunların aşılması, Oş bölgesinin ve Kırgızistan'ın ekonomisine ivme kazandıracaktır.⁸²

2.2.1.3.3.1 Karayolu

Ülkede karayolları taşımacılığı ağırlık kazanmıştır ve genel olarak rakamlarla durumu şöyle tarif edebiliriz: %90 yük taşımacılığı ve %85 yolcu taşımacılığıdır. Demiryolu ve havayolu taşımacılığı oranları ise %10 yük ve %15 yolcu taşımacılığıdır. Bu da karayolları için büyük talep yaratmaktadır.⁸³

Şu anki Kırgızistan karayollarının toplam uzunluğu 34 bin km ve bunun içinde de 18,9 bin km genel kullanımlı olup Kırgızistan Cumhuriyeti ulaştırma bakanlığı tarafından işletip servisi yapılmaktadır.

⁸² Jyrgalbekov T. i Lunkin U. (1993) **Turizm v Kyrgyzstane**, izdatelstvo Kyrgyzstan, Bishkek, s 63

⁸³ Kırgız Cumhuriyeti İletişim ve Ulaştırma Bakanlığı,
http://www.mtk.gov.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=74

Ülke çok gelişmiş karayolları ağı ile donatılmıştır – bütün yerleşim yerleri birbiriyle karayolları ile bağlanmıştır. Karayolları yoğunluğu ise ülkede 1m2 çapında 0,17 km'dir. İlk önce BM komisyonu kararına uygun olarak bölgesel Asya Şosesi dahilinde olan Orta Asya ülkeleri karayollarının rehabilitasyonu sağlanmalıdır.

Kırgızistan Cumhuriyeti üzerinden aşağıdaki toplamı 1552 km olan uluslararası otoyollar geçmektedir:

1. Bişkek –Oş-Taş-İrkeşt-İrkeştam – 898 km
2. Bişkek-Narın-Torugart – 539 km;
3. Korday-Bişkek-Çaldovar -110 km;

Turizmin bir uzantısı olarak Hükümet bu uluslararası yollara bütün projelerde öncülük tanımış ve bunlar üzerinde rehabilitasyon ve hazırlık işleri yürütülmüştür. Belirtmekte yarar vardır ki: şu an Kırgızistan'da dış aktarımların %40 ı yol rehabilitasyonu için ayrılmıştır.

Hükümet hem turizmin geliştirilmesi, hem de ekonomik durumunu iyileştirmek, hem de uluslararası anlaşmalara sadık kalmak amacıyla bu projelere yönelmiş durumdadır.

Almatı – Issık-köl. Bu projenin asıl amacı Almatı-Kemin-Kuvakı-Narın-Torugart ulaştırma koridorunu kullanarak transit potansiyelinin artırılmasıdır. Ayrıca bu projenin hayata geçirilmesi ile bir taraftan daha fazla yolcu taşımacılığı ile turizmin gelişmesi sağlanacak, diğer taraftan da yük taşımacılığı masrafları da azaltılacaktır. Eski yol uzunluğu 450 km iken yeni yolun tasarrufu %45 veya 195 km daha az olacağı hesaplanmıştır. İşbu proje 2007 yılında tamamlanmıştır.

Oş-Batkent-İsfahan otoyolu. Bu projenin ana destekçisi olarak Dünya Bankası (20 mln. USD grantı ile), Avrupa Komisyonu (6,3 mln USD) ve Avrupa Kalkınma Bankası (35 mln. usd)'dır. Öngörülen proje tutarı 164,2 mln USD iken Kırgızistan daha 90 mln. USD açık ile karşı karşıyadır.

Sarıtaş-Karamık otoyolu. Bölgesel açıdan bu proje Tacikistan ve Kırgızistan'ı bağlamaktadır. Aynı zamanda Sarıtaş Oş-Sarıtaş-Duşanbe yol koridoru (Afganistan-Çin yollarını kesişmesi) ve Oş-Sarıtaş-İrkentaş koridorları (Özbekistan ve Çin bağlar) kesişme noktasındadır ve bu yüzden Özbekistan, Kırgızistan ve Çin ülkelerini bağlamaktadır. Toplam uzunluğu da 136 km'dir. Bu proje birkaç aşamadan oluşmaktadır.

- 1) Yolların rehabilitasyonu;
- 2) Yolların bakımı;
- 3) Sınır altyapısını geliştirmek.

Bişkek-Narın-Torugart otoyolu. Bu otoyol, Kazakistan'ı kuzeyden, kuzey-güney yönünde Çin ile bağlayan uluslararası öneme sahip olan ikinci projedir. Projenin toplam uzunluğu 539 km'dir. Bu yol genel olarak yüksek ve tehlikeli dağlık geçit bölgelerden geçmektedir. Bu otoyol projesi Orta Asya bölgesinde öncül olduğu için finansman da Asya Kalkınma Bankası, EksimBank, Çin Hükümeti tarafından sağlanmaktadır.

2.2.1.3.3.2 Demiryolu

Kırgızistan'ın en önemli demiryolu ağları Sovyet döneminden kalmış olanlardır. 340 km'lik bir demiryolu ağı vardı. Yalnız ülkedeki tek demiryolu hattı da Moskova bağlantılı olan hattır. Havayolu taşımacılığı ise gelişme göstermektedir.

Ülkenin ulaştırma altyapısı geliştirmenin bir önemli unsuru da Demiryolu gelişmesi planıdır. Yanı sıra Çin çıkışlı "Balıkçı - Calal-Abad - Torugart demiryolu hattı projesinin öncülüğü" Kanunu kabul edildi.⁸⁴

Kırgızistan'da var olan birbirinden kopuk terminalli demiryollarının uzunluğu sadece 425 km olup, ülkenin gereksinim duyduğu taşımacılık ve bölge içi bağlantılarının tamamını karşılamamaktadır. Bununla birlikte dünya pazarlarına ülkenin çıkışlarının olmaması da hem nakliye masrafları arttırmakta hem de ihraç

⁸⁴ <http://mirtv.ru/content/view/22492/48/>

edilen fiyatını yükselterek rekabetçi malın pazarlayamaması hem de dış ekonomik ilişkileri de zorlaştırmaktadır.

Kırgızistan ve Orta Asya demiryollarının gelişmesi için asıl nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Uzak mesafe olan transit taşımacılığında talep artışının mevcudiyeti;
- Komşu ülkelerde de kıtalararası nakliyenin güvenliğini sağlamasıdır;
- Hem Kırgızistan’da hem de komşu ülkelerde daha önce münferit ve kapalı olan bölgelere gelişen potansiyel;
- Zengin madenlerin (özellikle linyit ve taşkömürü, demir cevheri ve alüminyum, hidroelektrik kaynakları) işletmeye açılmasını sağlamasıdır.

2.2.1.3.3.3 Havayolları

Bu günün kayıtlarına göre Kırgızistan’da 17 hava ulaştırma şirketi tescil edilmiş ve bundan sadece 14’ü sertifika alabilmişlerdir. Hava şirketleri kargo, yük ve yolcu taşımacılığı gerçekleştirmektedir. İç ve dış taşımacılığı “İtek air”, “Avia şirketi Kırgızistan”, «Avia Traffic Company» yapmaktadır.⁸⁵

Ülkenin dış dünya ile bağlantısı Türk Telekom’un kurduğu 2500 hat kapasiteli uydu telefon sistemi ve diğer ülkelerin kurduğu benzeri sistemlerle sağlanmaktadır. Haberleşme ağı ülke genelinde halen yaygınlaştırılmamıştır. Karayolu ve Bişkek şehrindeki “Manas” havaalanının modernizasyonu Japon ve Avrupa Kalkınma Bankaları tarafından finanse edilmekte olup, tamamlanmak üzeridirler. Ulaştırma sektörünün gelişmesi uluslararası İpek Yolu Turizminin de gelişmesine olumlu etkiler yaratacaktır.

⁸⁵ Gosudarstvennoe Agentstvo po Turizmu i Sportu pri Pravitelstve Kyrgyzskoy Respubliki (2008), **Turizm Kyrgyzstana: Informaciya, Oficialnye Dokumenty, Statistika, Analiz**, Bishkek

2.3 KIRGIZİSTAN'IN TURİSTİK ARZ POTANSİYELİ

Orta Asya ülkelerin arasında turizm potansiyeli bakımından Kırgızistan ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Kırgızistan gerek yüksek dağlara gerekse dünyanın ikinci krater gölüne Issık - Köl'e sahiptir ve gelecekte önemli bir bölge olarak ortaya çıkacaktır.

2.3.1. Doğal Veriler

2001 yılı Kırgızistan tarafından turizm yılı ilan edilmiş ve çeşitli etkinliklerle kutlanmış, 2002 yılı ise Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası dağ yılı seçilmiştir. Bu seçimdeki amacın dünyadaki dağlık bölgelerdeki sürdürülebilir gelişim sağlanması olarak belirlenmesi, dünyadaki en dağlık ve yüksek ülkelerden biri olan Kırgızistan için son derece önemli bir gelişme olmuştur. Burada önemle dikkate alınması gereken bir husus da 2002 yılının uluslararası dağ yılı seçilmesinde Kırgızistan'ın inisiyatifinin önemli bir rol oynamasıdır. Kırgızistan 2002 yılının dağ yılı seçilmesini özellikle ülkede turizm bilincinin geliştirilebilmesinde önemli bir araç olarak kullanmış, çeşitli çalışmalarla turizmin ülke ekonomileri için önemini ve yetişmiş kalifiye işgücüyle ancak bu büyük pastadan pay alınabileceğini kamuoyu gündemine taşımış ve kabul ettirmiştir. Diğer taraftan, 2002 yılının uluslararası dağ yılı ilan edilmesi sınırlı tanıtım imkanlarına sahip olan ülkenin tanıtımı için çok önemli bir fırsat yaratmıştır.⁸⁶

Kırgızistan maden yönünden zengin yataklara sahiptir. Tyan – Shian Dağlarında, cam tozu yatakları vardır. Kömür yatakları 31 milyon ton rezerv ile Orta Asya'da birincidir.

⁸⁶ Seval, H., Oktay K. ve Kurmanaliyeva, C. (2003). **Kırgızistan'daki Turizm Pazarlamasındaki Problemler ve Çözüm Önerileri**' KTMÜ Yayınlar, Bişkek, s. 23

2.3.1.1 Jeoloji

Kırgızistan'ın jeolojik yapısı fevkalade özel bir görünüm sergilemektedir. Çünkü ülke yeryüzünün en önemli iki kıvrım kuşağının adeta birbirine düğümlendiği bir noktada yer almaktadır. İşte bu merkezi jeolojik yapı, Orta Asya'nın çok zengin yataklar halinde bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarına yeterince sahip olmamakla birlikte, bu iki kalem dışında dünyada mevcut olan tüm önemli yer altı kaynaklarını bünyesinde barındırmaktadır.⁸⁷

Kırgızistan'da Kumtor, Jarur, Makmar, Tellibulak Lavobarazni'de ve Akyüz-Bordu cevher bölgelerinde küçük ve orta ölçekli altın kaynakları mevcuttur.⁸⁸ Şu anda ülkenin bu altı değişik bölgesinde tahmini rezervleri 2 ile 20 ton arasında değişen yataklar tespit edilmiş olup, bölgenin jeolojik yapısı sonraki yıllarda yapılacak aramalarla mevcut yatakların birkaç katı miktarında yeni altın yataklarına ulaşılabileceğini göstermektedir. Bugün itibarıyla Kumtor Bölgesindeki altın yataklarından yılda 1,5 tonluk istihsal kapasitesi ile altın elde edilmekte ve sadece bu yataktan istihsal edilecek altın miktarının 2000 yılından önce yılda 15,18 ton seviyesine çıkartılması programlanmış bulunmaktadır.⁸⁹ Kırgızistan'da eski madenciler, Talas sırtının kuzey yamacından çok miktarda gümüş çıkarmışlardır. Kırgızistan'da önemli miktarlarda demirli metal, demir ve titanyum yatakları bulunmuştur.⁹⁰

Henüz hiçbiri işletmeye açılmamış olan zengin demir yataklarından sadece Narın bölgesindeki Jatim yataklarında 5 milyar tonluk cevher rezervi tespit edilmiştir. Aynı şekilde yine hiçbiri işletilmeye açılmamış zengin titanyum yatakları bulunmaktadır.

Kırgızistan, eski Sovyetler Birliği ve bugünkü BDT ülkeleri içerisinde tek cıva üreticisi olan ülke konumundadır. Şimdilik ülkenin bilinen 4 cıva yatağında 50

⁸⁷ Budak, F. (1997) Kırgızistan, Dünü, Bugünü, Yarını, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 16, s. 1277, 1278.

⁸⁸ Kırgızistan Ülke Raporu, Tika Yayınları, Ankara, 1996, s. 52.

⁸⁹ Budak, F. a.g.m., s. 1277, 1278.

⁹⁰ Kırgızistan Ülke Raporu, a.g.e., s. 53.

bin tona yakın cıva rezervi tespit edilmiştir. Yıllık ortalama 700-800 tonluk üretim kapasitesi ile sadece bilinen bu cıva rezervleri bile 60-70 yıllık bir üretim potansiyelini ifade eder. Yine BDT ülkeleri içerisinde antimon yataklarına sahip tek ülke Kırgızistan'dır.⁹¹

Kalay ve kalay-volfram mineralizasyon birimlerine Sarıcaz Cevher Bölgesinde rastlanmaktadır. Buradaki başlıca incelenen yataklar Trudovoy, Uchkoshkan ve Kansu'dur.⁹²

Enerjisinin büyük kısmını ithalatla karşılayan Kırgızistan'ın enerji tüketimi, sanayi yapısına ve kişi başına düşen gelire oranla bir hayli yüksektir. Enerji tüketiminin yarıdan fazlası petrol ve doğalgazdan oluşmaktadır. Kişi başına düşen enerji tüketimi yaklaşık 0,715 TEP'dir. Hidroelektrik enerjisinin tamamı, kömürün ise büyük bir kısmı yurt içinden temin edilirken, petrol ve doğalgaz ihtiyacının önemli bir bölümü ithalatla karşılanmaktadır.

Hidroelektrik enerji, Kırgızistan'ın en önemli enerji kaynağıdır. Cumhuriyet, ürettiği enerjinin büyük bir kısmını Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'a satmaktadır.

2.3.1.2 İklim

Kırgızistan'da genel olarak karasal iklim hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır. Yılın çok büyük bir bölümü, yaklaşık 2500 – 2700 saat, güneşli geçer.

Bütün Orta Asya Kırgızistan da dahil olmak üzere güney taşra siklon sistemine düşüyor. Bu sistemlerden dolayı ülkeye batı tarafından nemli ve soğuk hava kütlesi gelmektedir.⁹³ Ülkenin diğer Türk ülkelerinden daha yüksek oluşu,

⁹¹ Budak, F. a.g.m., s. 1277-1278.

⁹² Kırgızistan Ülke Raporu, a.g.e., s. 54.

⁹³ Podrezov O, Bakirov K., ve Zakurdaev A. (2005), *Sovremennyi Klimat Kyrgyzstana i Stsenarii Ego İzmemeniy v XXI veke*, Vestnik KRSU, № 4 s. 52

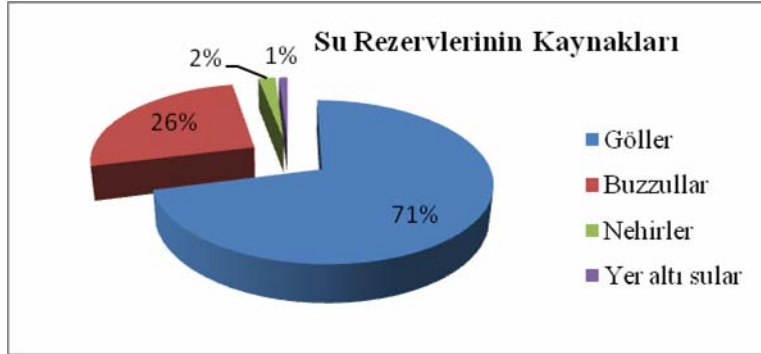
kışların daha şiddetli geçmesine yol açmaktadır. Nitekim Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te en yüksek sıcaklıklar, Temmuz ve Ağustos aylarında görülmekte ve 34 dereceyi bulmaktadır. En düşük sıcaklık ortalaması, Ocak ayında -24 dereceye kadar düşmektedir. Yıllık en yüksek sıcaklık ortalaması 21,7 derece iken, en düşük sıcaklık ortalaması -4,6 derece olarak tespit edilmiştir. Kuşkusuz bu değerler, Kırgızistan'daki sıcaklık farklarının ne derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Temmuz ayı ortalamaları ülke içinde, 25 derece ile 6 derece arasında değişirken, Ocak ayı ortalaması ise -5 derece ile 38 derece arasında yaşanmaktadır. Öte yandan Bişkek'te ortalama yıllık yağış miktarı 585 mm. Olarak ölçülmüştür. Yağışın %44'ü ilkbaharda, %20'si yaz ve %20'si sonbaharda düşmektedir. Kış mevsiminin payı ancak %16'dır. Kırgızistan iklimini ayrıntılı bir şekilde incelediğimizde bazı farklar göze çarpar. Dağların etek bölgeleri, sıcak çöl rüzgarlarının etkisi altındadır. Yüksek dağlarda da soğuk çöl şartları hüküm sürer. Batı ve Kuzeydeki dağların yamaçları 200-335 mm'ye kadar yağış alır, yüksek vadilerde ise 100-150 mm'ye kadar azalır. Kırgızistan'ın düzlüklerinde bozkır, yüksek yaylalarda kutup altı, yüksek dağlarda tundra ve Narin Vadisi'nin doğusu ile Issık - Kölü kıyılarında Akdeniz iklimine benzer bir iklim görülmektedir. Ülke topraklarının %6'sı ormanlarla kaplıdır. Ormanlar daha ziyade dağların 2000 m. yüksekliğine kadar tutunabilmiştir. Daha yüksek kesimlerde Alpin çayırları vardır. 3200 m. dolayında otsu formasyon yaygınlaşır.

2.3.1.3 Göl ve Akarsular

Kırgızistan'da çok büyük yeraltı ve yüzey su kaynakları bulunmaktadır. Buzulların, göllerin, nehirlerin varlığı ve büyüklüğünün belirlenmesi, su tüketimi ve kirlenmesine karşı olan faaliyetler araştırmalara konu olmaktadır. Su kaynaklarının ortalama toplam değeri 2458 km³ tür, ve bu miktarın kaynaklara göre dağılımı 50 km³ yüzey suları, 13 km³ potansiyel yeraltı suyu, 1745 km³ göl suları ve 650 km³ buzullardır. Kırgızistan'da 6836 km² yüzey alana sahip olan 1923 göl bulunmaktadır. 6236 km² yüzey alanına sahip olan Issık-Köl Kırgızistan'ın en büyük gölüdür, Son-Göl'ün yüzey alanı 275 km² ve Çatır-Köl 175 km² Sarı Çelek 7,92 km² Kara-Su 4,5 km², Merzbaher 4,5 km² v.s.alana sahiptir. Su kaynağı

bakımından büyük öneme sahip olan bu göller ülkenin turizm potansiyeli bakımından da giderek önem kazanmaktadır.⁹⁴

Şekil 8: Kırgızistan Cumhuriyeti Su Rezervlerinin Kaynakları

Kaynak: Sahvayeva E. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Bishkek⁹⁵

Bu göller deniz seviyesinden 3-4 bin metre yukarıda yer almışlardır. Issık-Köl kış mevsiminde de donmayan göl özelliğine sahiptir. Suyun sıcaklığı +20 -4 °C arasında değişir. Göle 30a yakın irili ufaklı nehir akmaktadır. Ama göl dışına herhangi bir su akıntısı olmamaktadır. Gölün suyunun önemli bir kısmı yağmurlardan, bir kısmı da yer altındaki kaynaklardan oluşmaktadır. Göl üzerinde, gemilerle yük taşıma işleri yasaktır. Issık-Köl ile alakalı ekonomik değerlendirme yaparsak, özellikle balıkçılık alanında yapılabilecek yatırımlar ülke ekonomisi ve bölge halkı için hiç şüphesiz büyük bir katkısı olacaktır.⁹⁶

Son-Köl gölü, deniz seviyesinden 3106 m yukarıda yer almış, tuzsuzdur, alanı 702 km² ve derinliği 22 m'dir. Issık-Kölden farklı olarak Son-Köl gölünden Kacırtı nehri çıkar. Gölün havuzunda 18 nehir ve başka akarsular da oluşur. Ekimin sonu kasımın başlarında yüzeyi buzla kaplanan gölün buzları nisanda tekrar erimeye başlar.

⁹⁴ **Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan Su Rezervlerinin Ekonomik Rolü ve Kalkınmaya Etkisi, **Hazırlayan:** Ahmet ŞAHİN, Haziran, 2007, sayfa 24

⁹⁵ "VestnikAVP" №5, İyul 2009 g.

⁹⁶ <http://www.deik.org.tr/bultenler/Kirgizistan-Subat2006.pdf>

Çatır-Köl gölü, deniz seviyesinden 3520m yüksekliktedir. Göl içerisindeki su dışarı çıkmamaktadır. Mineral içeriği bakımından su neredeyse tuzsuzdur, balık yaşamamakta ve ekim ayından nisan ayına kadar suyun yüzeyini buz kaplamaktadır.

Sarı-Çelek gölü, deniz seviyesinden 1878m yükseklikte bulunmaktadır. Kış mevsiminde gölün yüzeyi tamamen buzla kaplanmaktadır. Kırgızistan'daki göller ve büyük barajlar ülkedeki su hacminin oluşumunda ve göle yakın yerdeki illerin iklimine ve tabiat şartlarının değişmesine neden olur. Yerin yüzey kabuğundaki su kaynaklarının yerleşimi her yerde aynı değildir. Ülkenin güneyinde (Oş, Calal-Abad, Batken vilayetleri) 28,5 milyar metre küp, Issık-Köl vilayetinin 11.7, Narın vilayetinde 13.9, Talas vilayetinde 17.5, Çuy vilayetinde 4.6 milyar metre küp olduğu tespit edilmiştir. Kırgızistan genelinde yıllık kişi başına 12m küp su düşmektedir. Bu sular sayesinde ülkenin %90-92 si gerekli olan su ihtiyacını sağlamaktadır. Bunlardan Issık-Köl'de %95.6, Narın'da 98.1, Calal-Abad ve Batken'de 93.4 insana yeterli miktarda su sağlanmaktadır.⁹⁷

Nehirler Kırgızistan'ın içinde 3500 den fazla küçük büyük nehirler var. Bunların bazılarının uzunluğu 10 km'yi aşmaktadır. Toplam uzunlukları ise 35000 km dir. Bu nehirlerin senelik akımı ortalama 47.2 milyar m³ teşkil eder. Bu nehirler, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin'in Sinzyan - Uygur özerk bölgeleri için önemli su kaynaklarıdır. Kırgızistan'ın en büyük nehirleri, Narın yılda ortalama 500 m³/s, Talas 23, Çüy 30, kara daryaya 120, sarı caz 70, Çatkal 60, kızıl su 50, sah 40, Çon-Kemin 20m³/s dür. Bu nehirlerin akım hızının kuvvetli ve yüksek olmasının, % 80 e yakını buzul erimesiyle gerçekleşir. Mevcut bu nehirlerin % 25'lik kısmı ülke içinde kalarak değerlendiriliyor ve ekonomiye dönüşümü sağlanmaya çalışılıyor. Ancak % 75'lik gibi büyük bir kısmı ülke dışına çıkarak çevre ülkelerin ihtiyaçlarını karşılıyor. Diğer taraftan da bakarsak hem Kırgızistan hem de bölge ülkelerin geleceği için Kırgızistan'ın su kaynaklarının daha da çoğaltılması ve korumaya alınması gerekmektedir. Çuy, Talas ve Sır-Darya nehirlerinin Kırgızistan ve bölge ülkeleri için bir su deposudur ve çok büyük bir önem arz etmektedir. Kırgızistan

⁹⁷ **Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan Su Rezervlerinin Ekonomik Rolü ve Kalkınmaya Etkisi, **Hazırlayan:** Ahmet ŞAHİN, Haziran, 2007, sayfa 26

mevcut su rezervlerinin çoğunu tarımsal sulamada kullanmaktadır. Tarımsal alanların % 90 lık kısmı sulamayla oluşmaktadır. Sovyetler birliği zamanında ülkeler arası su idareciliği ve yönetimi birliği kurularak ülkeler arası su birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, Toktagul, Kürpsay, Taşkömür, Şamaldı-Say, Üç korgon su enerji(santral) şebekesi kurulmuş, Kirov, Orta Tokay, Papan rezervuarı, Çımşı barajı, Çon-Çuy kanalı kurulmuş ve Türkmenistan dahil tüm Orta Asya ülkelerine bu şekilde suyun kullandırılması sağlanmış ve bu sayede ülke ekonomisine ve kalkınmasına büyük katkısı olmuştur.⁹⁸

Kırgızistan’ında en büyük doğal kaynağı su dur (beyaz petrol). Bu çerçevede Kırgızistan yukarıdaki adımları atarak bütçesine 80 milyar dolara yakın girdi sağlayabilmektedir. Kırgızistan’ın en büyük nehri olan narin nehri Kırgızistan ve bölge ülkeleri için çok önemlidir. Bu çerçevede Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan’ın tarımsal sulama ve meyvecilikte en büyük kaynağıdır.

2.3.1.4 Hayvan ve Bitkiler

Kırgızistan’ın direyi Orta Asya’nın ve Akdeniz bölgeleri tipik örnektir, nispeten çeşitli ve köken olarak çok heterojendir. Direyi oluşturan faktörler ise coğrafya ortamıdır. Kırgızistan’ın direyi 500 tür omurgalı hayvanlardan 50 tür balıklardan, 25 tür fazla sürüngenden, 335 tür kuşlardan, 4 tür ikiyaşayışlılardan ve 86 tür memeli hayvanlarda oluşur. Omurgasız hayvanlar hakkında kesin veriler bulunmamaktadır son verilere göre ülkede 4 bine yakın haşere bulunmaktadır.⁹⁹

BDT’de rastlanan kuşlardan 335 türü Kırgızistan’da bulunmaktadır. Eski zamanlardan beri Kırgızlar - atmaca, şahin, doğan gibi avcı kuşlara çok değer veriyorlar. Bu kuşlar avda kullanılmaktadır ve bu tür avı çok ilgi çekmektedir.

3.400-3.800 metre yüksekliğinde ısıklı tavşangiller, bayağı tarla sıçanı rastlanmaktadır. Yazın dağ ortağında boz ayı, argalı, dağ sıçanı, tavşan, yaban keçesi ve kurtlar görünür. 4.400 metreden yüksek alanlarında kar sınırında bayağı

⁹⁸ Mamatov N, (2007) **Orta Asya’daki Su Kaynaklarının Sosyal ve Ekonomik Etkileri**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

kızılkuyruk ve kar serçesi gibi kuşlar yuvalanırlar. Anser, angut, keklik, kaya güvercini, kırmızı gagalı dağ kargası, sarı gagalı dağ kargası, sıvacı kuşgiller, çütre, küçük alamecek gibi kuşlar da rastlanır. 4.500 metre yüksekliğinde dağ keçesi, kar parsı, rastlanmaktadır. Nadir türler argali, bizon, dağ keçisi, karaca, sibiryaya geyik, ayı, geyik, vaşak, kar leoparı gibi hayvanlar Kırgızistan'ın Kırmızı Listesine dahildir.

Kırgızistanda bitki örtüsünü şu şekilde tarif etmek mümkündür: çöl, yüksek yayla, bozkır, çayır, çalı kümeleri, orman, kaya ve taş bitki gruplarıdır. Ülkenin bitkileri ise genelde ilkbahar-sonbahar otlığı olarak kullanılmaktadır. Çöllerin büyük kısmı çifçilik ve tarım için ayırt edilmiştir. Bozkırlar fıstık, badem, yabangülü vs bitkilerle doludur. Ayrıca Kırgızistanda köknar, ardıç, geniş yapraklı, fındık-meyva ormanları bulunmaktadır. Bitki örtüsünde görülen başlıca türler ise çam, ceviz, fıstık, huş ağacı, akağaç ve kavaktır. Güneybatı Tien - Shan'da bulunan ceviz ormanı özel bir öneme sahiptir.¹⁰⁰

2.3.2 Sosyo-Kültürel Varlık – Değer ve Olaylar

Sosyal hayatımız, bir bakıma geleneklerin örüntüsüdür. Sosyo-kültürel hayattaki birçok unsur gibi, sanat da birtakım dini inançlarla yakından ilgilidir.

Bugünkü Kırgızistan'ın topraklarında farklı asırların tarihi eserleri oldukça çoktur, fakat bunların çoğu Issık - Köl sularının altında kalmış ya da zamanla yıkılmıştır.

2.3.2.1 Tarihsel Değerler

Ülkenin farklı bölgelerinde tahminen M.Ö. 2.000-3.000 yıllarında yapılmış olduğu, kaya üzerine resimlere (hiyalogrifler) rastlanmaktadır. Bu resimler genellikle çeşitli hayvanların avlanma sahneleri ve dini törenleri göstermektedir. Saymaluu – Taş Kırgızcadan desenli taş anlamına gelen Fergana vadisinde bulunan bir kanyonun ismi. Buralarda 3000 – 3200 m rakımda bulunan Orta Asya'daki en büyük kaya üzerine resimlerin birikimi yer almaktadır. Saymaluu – Taş'ta 90 binden

¹⁰⁰ <http://www.nas.aknet.kg/>

fazla resim bulunmaktadır, onların özelliği ise vakit içerisinde değişen eskiçağdan bakır çağına kadar resimlerin tarzı. Bu resimler çok eski çağlardan günümüze gelen eşsiz eserlerdir ve güzel sanatların bir başlangıcıdır. Resimler 200 yıl boyunca incelenmesine rağmen hala sırlar korumaktadır.¹⁰¹

Kırgızistan'da Semirçaya, Issık - Köl, Talas ve Tanrı Dağları bölgelerinde Türk savaşçıları canlandıran *Balbal* olarak adlandırılan taş insan figürleri bulunmaktadır. Orta Asya'da 6. – 12. yy. arasında yaşamış olan Türk boyları tarafından yapılmış. Balbalların yapılış sebepleriyle ilişkin iki farklı hipotez bulunmaktadır. Birinci hipoteze göre balballar höyüklerin mezar taşı olarak ele alınmaktadır ama arkeoloji araştırmalarına göre höyükler ve balballar farklı tarihi dönemlere aittir. Diğer bir hipoteze göre balballar topografik işareti olarak kullanılmaktadır çünkü bütün balballar yüzü doğu tarafına sırtı ise batı tarafına yönlendirmektedir.¹⁰²

Kırgızistan'ın önemli tarihi değerleri arasında M.Ö. 7. yy. ile M.S. 2. yy. arasında İskitler tarafından yapılmış olan mezarlar ve bu mezarların oluşturduğu kabristanlar da bulunmaktadır.

Görülmesi gereken önemli tarihi eserlerden biri 30 kilometrekarelik bir alan üzerine kurulu bulunan Balasagun şehrinden günümüze kadar kalan tek değer *Burana minaresidir*. Burana kelimesi, Kırgızca'da minare kelimesinin bozulmuş şekli olarak kullanılmaktadır. Bu kelime, zamanla harabelerin yerinde bulunan tarihi Balasagun ismini unutturarak, onun yerine geçmiştir.¹⁰³

11.yy.da yapılmış olan Burana Minaresi'nin orijinal uzunluğu 37-38 metre olup, 16.yy.da meydana gelen bir deprem sonucu minare boyu 21 metreye inmiştir. Minarenin çerçevesinde M.S. 6-10.yy.da yapılmış yaklaşık 80 mezar taşı ve 50 kadar çeşitli figürlerin çizili olduğu kaya bulunmaktadır. Yine minarenin hemen

¹⁰¹ <http://www.kyrgyzstan.orexca.com/rus/monuments.shtml>

¹⁰² <http://www.allkyrgyzstan.com/kyrgyzstan/history/historic-monuments.htm>

¹⁰³ Komissarov V. (2000), *Priklyuchencheskiy turizm v Kyrgyzstane*, Bishkek, s. 63

yakınında bulunan müzede ise döneme ilişkin buluntular ve çeşitli belgeler sergilenmektedir.

10-12.yy arasında altın devrini yaşayan ve Kaşgar'dan Urgenç'e kadar uzanan Karahanlılar Devleti' bu dönemler içerisinde başkentlik yapan Balasagun şehri, aynı zamanda İpek Yolunun önemli uğrak noktalarından birisi olmuştur. Dolayısıyla, burada bulunan yerleşim yeri ve kalıntıları, ilk Müslüman Türk devletlerinden biri olarak kabul ettiğimiz Karahanlılar dönemine aittir.

Kırgızistan'da Çin sınırında bulunan *Taş-Rabat* adlı yapı ülkenin diğer bir tarihi eseridir. Taş-Rabat'ın 10.yy sonu ile 11.yy başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Sağlam duran taş anlamına gelen Taş-Rabat Orta Asya'nın kesme taştan yapılmış tek binasıdır.

Uzgen – 8. – 9. yy'da Samarkand – Kaşgar kervan yolunda bulunan ve hisar şeklinde yapılan Kırgızistan topraklarından eski zamandan kalan bir şehirdir. 11. – 12. yy'da Uzgen Fergana'nın başkenti yapılmış. Şehrin merkezinde Pazar, kervan saraylar ve hamamlar vardı. Büyük medreseler ve camiiler vardı. Orta Asya'da bulunan on yedi metre uzunluğunda olan Uzgen Minaresi minarelerin tipik bir örneğidir. Minare 11.yy'da yapılmıştır ve günümüze kadar bozulmadan kalabilmiştir.¹⁰⁴

Oş Asya'da bulunan en eski şehirlerden biridir. 3000 yıl önce Bara – Kuh dağının eteğinde ilk yerleşim oluştu. 14. yüz yılında Süleyman şeyh bu tepeye gömülmüş ve bundan sonra dağın ismi Taht –i Suleyman olarak değişti. Şehrinin tam ortasında bulunan Süleyman Tepesi en çok ziyaret edilen tarihi değerlerden biridir. Süleyman Tepesi'ndeki bir mağara içerisinde bulunan taş aletlerden ve duvar resimlerinden bölgenin tarihinin M.Ö. 4000- 5000 yıllarına kadar gittiği tahmin edilmektedir.

¹⁰⁴ <http://www.kyrgyzstan.orexca.com/rus/monuments.shtml>

Karakol şehri 1869 yılında itibaren Rusya'nın ileri karakolu olarak kabul edilmiştir. Rıhtım bölgesinde Kazakistan'dan Kashgar'a Teskey Ala Too üzerinde geçen aktarma yeri vardı. Karakol'da bulunan mimari eserlerden en duyulmuş olan Budist pagoda şeklinde yapılan Dungan camii (19. yy) ve 1871 yılında yapılmış Hıristiyan kilisesi.

Kırgızistan'da diğer görülmesi gereken tarihi eserlerden arasında Manas türbesi, Shah – Fazil türbesi, eski yerleşim yerler: Krasnorechenskoe, Koshoy Korgon, Kara Darya, Ak Beshim bulunmaktadır.

2.3.2.2 Folklor ve Gelenekler

Kırgız toplumu için folklor dediğimiz zaman klasik tanımlamaların dışında daha canlı, daha çeşitli anlam ve özellikler taşıyan, toplumla bütünleşmiş, onu tanımlayan ve yeniden inşa eden, nesillerin ruhunun zindeliğini ve zenginliğini muhafaza eden bir disiplini anlamamız gerekir. Bu açıdan bakıldığı zaman folklorun ve folklorik mahsullerin arkeolojik veriler gibi durağan bir yapıda olmadığı, dinamik nitelikler beslediği ve yüzyıllar içinde Kırgız halkıyla kader birliği yaptığı, yine ondan beslendiği ama aynı zamanda onu inşa ettiği de özlenmektedir. Zengin ve çeşitlilik gösteren Kırgız folkloru statik değil, dinamik bir yapıya sahiptir. Kimi zaman folklor mahsullerinin doğasından kaynaklanan konservatif tutum – genelleşici olmamak kaydıyla – Kırgız halk yaratıları için geçerli değildir. Onlar belli zümrelerin, sınıfların tekelinde olmayıp gerçek anlamda halkın olmuştur. Tıpkı geçmişten geleceğe doğru akan gumrah bir damar gibi bugün de nesilleri beslemektedir. Bunun içindir ki Kırgızlar her zaman kendi folklor ürünlerine sahip çıkmışlar, onları korumuşlardır. Kırgız folkloru mahalli renkliliğinin yanında evrensel temalar yönünden de zengindir. İster sosyal hayatla ilgili isterse olağanüstü/fantastik dünya ile ilgili olsun önemli değildir. Destanlarda, masallarda, atasözlerinde, halk şarkılarında vb. olsun basit, sıradan zevklere, insanlara, duygulara rastlanmaz. İnsanoğlunun ruhunun kadim inceliklerini, hissedislerini görürüz. Her coğrafyadaki insan bu folklorlarda kendinden bir parça bulabilir. Kahramanların dile getirdiği, mücadele ettiği, bazen de uğruna canlarını verdikleri

idealler sadece Kırgızların değil, bütün insanlığındır. Kırgız folkloru, Kırgız toplumunun yazılmayan tarihidir. Kırgızların tarih oncesinden ve tarih sahnesine çıkıp geldikleri günümüze kadar onları ozellikli kılan her motif, folklor icinde harmanlanmış, zenginleşmiş ve yeni biçim almıştır. Tarihi olaylardan süzülüp gelen motifler açısından Kırgız destanları zengindir. Bu noktanın da ayrıca bütün destanları kapsayacak şekilde incelenmesi gerekir.¹⁰⁵

Destanların ve diğer folklor mahsullerinin Kırgızlar için farklı bir önemi vardır. Bilhassa kahramanların toplumsal görevleri vardır ve bunu yerine getirmek zorundadırlar. Kahraman her şeyden önce dengeleyici bir unsurdur. Toplumun farklı sınıfları arasında ister sosyal rollerin dağılımı ve benimsenmesi olsun isterse toplumsal barışın sağlanması olsun kahraman dengeyi koruyacak nihai karar mekanizmasıdır. Manas'tan Cangıl Mirza'ya kadar hepsinin böyle bir görevi ve rolü vardır. Bu sebeple destan kahramanlarına sadece "itibari" şahsiyetler olarak bakmamak gerekir. Mutlaka – geçmişte de olsa – yaşamışlardır ve şahicidirler. Birey olarak ustumuze düşen, onların idealize ettikleri ideolojiyi, hayat tarzını, ictimai normları benimsemek, sonraki nesillere aktarmaktır.¹⁰⁶

Manas

Kırgız sözlü edebiyatı ya da destanları denildiği zaman akla Manas gelir. Bugün 80'den fazla varyantı ve toplamda 2,5 milyonu aşan mısra sayısı ile dünyanın en büyük destanı, Kırgızların muazzam bir kültür hazinesidir. Bütün dünyada Manas'la alakalı çalışmalar büyük bir zevkle devam etmektedir. Kahraman Manas'ın çevresinde Kırgız halkının mücadeleleri anlatılır. Kırgız destanları halk ruhunu, psikolojisini fevkalade yansıtmaktadır. Halk acılarını, umutlarını, kısaca dünyasını kahramanın şahsında somutlaştırmaktadır. Bu açıdan evrensel motifler destanlarda çoktur: Adaletin uygulanması, özgürlük mücadelesi, ulusal birliğin

¹⁰⁵ Alangu, (1983) **Tahir :Turkiye Folkloru El Kitabı**, Adam Yayıncılık, İstanbul. s 29.

¹⁰⁶ Yılmaz M, (2008) **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/4 Summer, s. 985

sağlanması, eşitlik, toplumsal normlara karşı çıkış...¹⁰⁷ Destanlar Kırgız kültürü üzerinde önemli derecede etkili olmuşlardır. En çok da Manas destanı etkilidir. Bugün bile kahraman Manas toplumsal idoldür. Onun her konuşması, her davranışı sonraki nesiller için örnektir. Destanın kendisi de şifa kaynağı, kutsal bir metin olarak düşünülür. Hastalara, doğumda zorluk çekenlere Manas'tan parçalar okunur.

Manas Destanı Odiseya ve İlliada destanı toplamından 20 kat daha uzundur. Profesyonel Manas söyleyene Manasçı denip bütün evlerde çok onurlu misafir konumundaydı.

Bayramlar ve gelenekler

Nooruz - Yeni Yıl ya da başka bir deyişle doğanın uyanışı ve bahar bayramıdır. 2000 yıldan fazla bu topraklarda 21 Mart'ta kutlanmaktadır.¹⁰⁸

Üylönü toy (Düğün) – düğün öncesi gençlerin anne babaları özel giyesi hazırlar, beyaz yurta kurarlar. Geleneksel olarak gelinin annesi ve arkadaşları köşök (ardından ağlama) söyler ve birbiriyle vedalaşırlar. Akrabalar da kızı damadın evine kadar götürüp orda düğün şöleni başlar.

Beşik toy (beşik bayramı) bebeğin doğumundan ilk haftasında yapılan bir bayramdır. Beşik bebeğin yürümeye başlayana kadar yatacağı yataktır. Beşikler göçebe hayatın bir simgesidir.

Milli oyunlar

Kırgızlar milli oyunları genel olarak bütün bayram ve şenliklerde oynar. Göçebe halkı olan Kırgızlar daha aygın at oyunlarıdır.

Ulak Tartış - 6-10 kişiden oluşan iki atlılar takım tarafından oynanıp her iki takım birbirinin kalesine 20 kg ağırlığında koyun gövdesini (ulak) atması gerekmektedir. Bu oyun genel olarak Orta Asya halklarına ait olmasında rağmen

¹⁰⁷ Boratov, P. Naili – Bazin, Louis: **Er Tostuk, Manas Destanı Üzerinde İncelemeler** (Ceviriler – 1) Yayına Haz. Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, Turk Dil Kurumu Yayınları: 624, Ankara 1995.

¹⁰⁸ <http://kyrgyzcenter.com/article/13/kultura-kyrgyzskogo-naroda>

Rusya ve Hindistan'ın ve 2004 senesinde de Almanya ve Japonya dünya şampiyonasına katılmaya başvurmuş bulunmaktadır.

Kız Kuumay - Bu oyun atlı genç kız ve delikanlı arasında oynanmaktadır. Oyunun amacı kızın yakalamasıdır. Kadın binicinin atı daha hızlı ve 5-10 saniye daha erken kalkmaktadır. Kızı yakalayabildiği takdirde kızdan öpücük alabilecek aksi durumda da kız onu kamçılacaktır.

Kırgızların daha çok oyunları vardır: at-çabış (at yarışı) cambı atmay (yay yarışması), kureç (güreş) tıyın enmey (atta koşarken parayı yerden kaldırmak), tavlav.s.

Kırgız halkı için beşbarmak sadece bir yemek değildir aynı zamanda bu kendine has gelenek ve adetler ile dolu bir törendir. Beşbarmak- ufak parçalı etle ev eriştesinden oluşup parmaklar ile yenir (beş barmak Kırgızcada beş parmak anlamındadır). Beşbarmaktan sonra misafirlere sunulacak en gelenek yemek ise etli pilavdır.

Çeşitli içecek arasında bir tanesi özel yer tutmaktadır. Kırmızı cayloo'da en popüler ve yaygın içecek olup fermentleşmiş at sütünden üretilmektedir. Bozo – koyu fermentleşmiş darı öz suyundan yapılmakla beraber soğuk mevsimlerde kullanılmaktadır.

Kırgızlarda müzik çok büyük değere sahiptir. Yemek sırasında her zaman müzik için ara verilip misafirler sırayla milli motifleri söyler. Müzik eşliğinde yemek yemek güçlü bir geleneğe dayanmaktadır.

2.3.2.3 Tiyatro ve Değişik Eğlence Olanakları

Kırgızların tiyatro sanatın kökü asırlar öncesine gitmekle beraber geleneksel kültürle ve aktörlüğün bütün elementleri barındıran akın - saz şairi, manasçı, kuudul (halk komedi aktörleri) faaliyetleri ile ilgilidir.

Rusya'daki Ekim devrimi öncesi Kırgızlar profesyonel anlamında bir tiyatroya sahip değildi. İlk müzik merkezi olan Kırgız opera ve bale tiyatrosu 1037

tarihinde temelini atmıştır. İlk profesyonel dram tiyatrosu 1926 tarihinde ortaya çıkmıştır. 60'lı yıllarda Kırgız yazarların dramatik eserleri de oynanmaya başlamıştır. Ülkede ilk Rus dramatik tiyatrosu 1935 açılmış olup Yanovskiy'nin "Başkent" eseri sahne aldı.

Şu an Kırgızistan'da 9 drama tiyatrosu, 6 muzik-drama tiyatrosu, 2 kukla tiyatrosu, 3 filarmoni, 1 sirk faaliyet göstermektedir.¹⁰⁹

Bişkek şehrinde Maldıbayev adındaki Kırgız Milli Akademik Bale ve opera tiyatrosu, Abdumonov adındaki Milli dramatik tiyatrosu, Krupskaya adındaki Rus Akademik drama tiyatrosu, genç izleyici Kırgız Devlet tiyatrosu, Satılganov adındaki Kırgız Devlet filarmonisi, Kırgız Devlet sirk, Bişkek Drama tiyatrosu, özel Tunguç tiyatrosu, Gençlik tiyatrosu, Cumhuriyet kukla tiyatrosu faaliyettedir. Bölgesel tiyatroları şöyle sıralayabiliriz: İbragimov adındaki Oş bölge tiyatrosu, Babur adındaki Oş bölgesi Özbek Muzik drama tiyatrosu, Oş kukla tiyatrosu, Cantoşev adındaki Narın müzik drama tiyatrosu, Cumgal gençlik müzik drama tiyatrosu, Alay müzik drama tiyatrosu v.s.¹¹⁰

Tiyatro sanatında yeni olan ve dünyaca yaygınlık kazanan Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Fransa, Almanya, Kazakistan ve Belçika gibi ülkelerin katılımıyla Uluslararası Sokak Festivali düzenlendi. Festivale sirk, tiyatro, bayker v.s. çeşitli oyuncular katılacaklar. Kırgızistan dışında festivale Kazakistan'dan ve Fransa'dan tiyatro oyuncularını da geldiler. Etkinliğe toplam 30 tiyatro grubu katılmıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/zczcz/>

¹¹⁰ <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/zczcz/>

¹¹¹ <http://mirtv.ru/content/view/80363/88>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. MEVCUT TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Turistik ürün çeşitlendirmesi ile turizm sektöründe bütün yıl boyunca veya belli mevsimde bölgede turistlere sunulabilecek turistik ürün türlerini geliştirerek, sezon dışında atıl kalan tesis ve hizmetlerden maksimum verim elde etmek ve kalitelerini yükseltmek ve ülkeye yönelik turistik ürün talebini arttırmak gibi bir takım faaliyetler gerçekleştirilir.¹¹²

Kırgızistan'ın turistik kaynaklarını, sahip olduğu yapılarını ve turizm olaylarını göz önünde bulundurarak aşağıda sıralanan turizm çeşitlerine ağırlık verilmelidir. Kırgızistan'ın sahip olduğu ve geliştirilmesi amaçlanan turizm çeşitleri şöyle sıralanmaktadır: Rekreasyon, Termal Turizmi, Dağ Turizmi, Av Turizmi.

3.1.1 Rekreasyon Turizmi

Rekreasyon turizmi eğlence ve boş zamanları değerlendirme turizmidir. Kişiler için değişik anlamlar taşıyabilir.¹¹³

Rekreasyon amaçlı turizmde insanlar çeşitli sportif etkinliklere katılır, kaplıca ve güneş banyosu gibi olanaklardan faydalanır, eğlendirici ve dinlendirici bir ortamda buna benzer etkinliklerden yararlanırlar. Esas amacı dinlenme olan bu turizm çeşidinin ana öğeleri deniz, güneş ve kum üçlüsüdür. Bu turizm çeşidinin herhangi bir çekim merkezine etkileri üst düzeyde olmaktadır.¹¹⁴

Kırgızistanda en gözde turistik yer Asya'nın incisi olarak adlandırılan Issık-Kölün olduğu bölgedir. Gerek göl ve çevredeki dağların doruklarındaki buzullar

¹¹² Orozakunova, E. (2002), **Marketingovaya Strategiya Turizma v KR, Predlojeniya**, Kyrgyzsko-Tureckiy Universitet Manas, Fakultet ekonomiki i upravleniya, Kafedra managmenta, neopublikovannaya diplomnaya rabota, Bishkek

¹¹³ http://egitek.meb.gov.tr/aok/Aok_Kitaplar/AolKitaplar/Turizm_1/4.pdf

¹¹⁴ Avcıkurt, C. (2003). **Turizmde Tanıtma ve Satış Geliştirme**, Detay yayıncılık, Ankara, s. 10

yönünden öne geçen bölgedir. Kırgızistan'da turizm açısından başlıca çekicilikler Issık - Köl, Çatır - Köl, Sonköl gibi göller bunun yanı sıra gerek rekreasyon, gerek sağlık gibi bir çok alanda turizm faaliyeti için potansiyel alanlardır

3.1.2 Termal Turizmi

Kırgızistan değerli termal kaynaklara sahiptir. Bunların temelleri ise tedavi edici nitelikte çeşitli mineral su ve çamur kaynakları oluşturmaktadır. Bu potansiyeli değerlendirmek üzere, özellikle Issık - Köl ve Calal – Abad çevrelerinde içerisinde sağlık personelinin de hizmet verdiği nitelikli tesisler yapılmıştır.¹¹⁵

Kırgızistan'da sağlık turizmine yönelik olarak Kırgız – Sovyet - Kurort termal tesislerin işletmeciliğini yapmaktadır. Bu kuruluş ülkenin belli başlı yerlerinde çeşitli termal tesisleri işletmektedir.¹¹⁶ Söz konusu tesislerde sıcak su kaynakları, yer altı dinlenme odaları, masaj, iğne ve lokal tedavi, hidrojen – sülfid çamur banyoları uygulanmakta olup hastalıklar tedavi edilebilmektedir.

Kırgızistan çok elverişli termal kaynaklara sahip bir ülkedir. Kırgızistan'da 250 dereceden fazla sıcaklıkta, madenleştirme, kimyasal ve gaz içeriği, doğal ve suni açıdan farklı maden suyu yatakları bulunmaktadır. Termalizimde kullanılan 40 maden suyu tipinden 30 adeti Kırgızistan'da kullanımdadır. Ülkede bulunan bütün termaller kimyasal içerik özelliği ve tıbbi değere göre aşağıdaki gruplara ayrılmaktadır:¹¹⁷

Tuzlu ve acı-tuzlu sular: azot ve metan içeren sular. Güçlü tıbbi özelliklere sahip olduğundan dolayı bu sular tıbbi banyo, duş, havuzlarda ve tedavi edici içme suyu olarak kullanılmaktadır.

Karbonik asitli sular. Ülkede yaklaşık 30 tane karbonik asitli su yatağı bulunmakta. Çoğunlukla bu tip termaller Fergana sıradağ topraklarında Cazı, Tar,

¹¹⁵ http://kirgizistanturizm.blogspot.com/2008_01_01_archive.html

¹¹⁶ Kırgızistan Ülke Raporu (1996). Tika yayınları, Ankara, s. 81

¹¹⁷ Shmelev E. (2007), *Vnutrennie Vody Kyrgyzstana*, Novyi Nomad, Bishkek, s. 53-55

Arpı, Kara - Kulca akarsu havzalarında, Aksay, Cumgal ve Issık- K l vadilerinde rastlanmaktadır. Hidrokarbonat – kalsiyum ve hidrokarbonat – sodyum içeren sular 1,8 – 40 g/l madenleştirme oranına sahiptir.

Silisyum içeren termal sular – silisik asit, sodyum, fl or içeriyor. Silisyum suları Kırgızistan'ın hemen hemen bütün bölgelerde rastlanmaktadır. Bu maden suyunu içeren termaller, Issık – Ata, Ak – Su, Calal – Abad v.s. bölgelerinde faaliyette bulunmaktadır. Bu tür maden suları muskuloskeletal sistemi rahatsızlıklar, deri hastalıkları, jinekoloji ve sinir hastalıkları için banyo Şeklinde tedavi olarak kullanılmaktadır.

Radon suları uy (Kara - Balta) ve Issık – K l (Ceti – Oguz, Kerege - Taş) vadilerinde ve diğer bölgelerinde rastlanmaktadır. Dünyada benzeri radon yataklar bulunmamaktadır. Su 20-44 santigrat derece arasında değişmektedir, madenleşme ise 0,7 – 13 g/l'dir. Sodyum, kalsiyum ve azot gazı içeren sular muskuloskeletal sistemi rahatsızlıklar, sinir sistemi hastalıkları, jinekolojik hastalıkları ve müzmin olan sindirim sistemi hastalıkları için kullanılmaktadır.

Sülfit suları yataklar Fergana vadisi (Karage, Ak – Saray, ongar, Riştan, anır – Taş, Maylu – Su, Kızıl - Care) tarafında bulunmaktadır.

Demirli sular Kırgızistan'ın güney kısmında Assı, on – aba, on – Agatan, Kara – Şoro nehirlerinin havzalarında rastlanmaktadır. Kimyasal içeriğine göre hidrokarbonat – kalsiyum, demirli, kokusuz sulardır. Ülkede kansızlık ya da anemi rahatsızlığı yaygın olmasına rağmen bu tür sular tıbbi açıdan kullanılmamaktadır.

İyotlu ve bromlu sular Fergana vadisinde petrol yatakları olan çevresinde rastlanmaktadır ve Issık – K l ve Narın bölgelerinde kuyu açma yoluyla ıkartılıyordur.

Tıbbi çamurlar ikiye ayrılır: dip çamuru ve turba – dip çamuru. Dip çamuru yatakları Issık – K l su alanında (Sarı – Oy, Kara – Oy, Kurmentu, Cırgalan, Kızıl – Su, Tamga,  olpon - Ata) biriktirmiştir. Turba - dip çamuru yatakları  uy, Oş, Calal – Abad ve Narın’da rastlanmaktadır.

Doğal tıbbi kaynaklar aktif bir biçimde ülkenin bütün bölgelerinde 300 yıl boyunca incelenmektedir. Issık – K l bölgesinde 14 tane tıbbi çamur yatakları biliniyor.¹¹⁸

Issık – K l bölgesi

Şekil 9: Issık - K l Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Issık – K l bölgesi Kırgızistan’da en bilinen termal bölgesidir. Issık – K l gölü okyanustan uzak Avrasya kıtasının içerisinde bulunmaktadır. Gölü kucaklayan sıradağlar kışın kuzeyden gelen soğuk hava kitlesinden ve yazın Orta Asya’daki çöllerden gelen sıcak havadan korumaktadır. Bu yüzden Issık – K l vadisi elverişli iklime sahiptir. Dağ ve deniz iklimi, temiz hava, güneş, g l n tıbbi maden sular, kaplıcalar ve dip çamurlar insanların sağlıklı olmasını sağlar ve hasta olan insanların tedavisinde yardım eder. Yanı sıra Issık – K l bölgesi turizm ve spor için büyük potansiyele sahiptir. Havanın iyonlaşması da termaller için önemli bir faktördür. Issık – K l bölgesi rekreasyon turizmi için bütün yıl boyunca elverişli bir bölgedir.

¹¹⁸ Gosydarstvennoe Agentstvo po Turizmu i Sportu pri Pravitelstve Kyrgyzskoy Respubliki (2008), **Turizm Kyrgyzstana: Informaciya, Oficialnye dokumenty, Statistika, Analiz**, Bishkek

Bölgede yılda 185 bulutsuz veya az bulutlu gün olduğundan dolayı ultraviyole ışınımı yüksektir ve bu helioterapi için çok uygun bir koşuldur.

Turizm için yaz ve son bahar en uygun zamandır turistik sezon yeterince uzundur. Issık – Köl bölgesi benzersiz iklim koşullarına sahip olduğu için Kırgızistan'da, Kazakistan'da, Rusya'da ve diğer ülkelerde termal turizm bölgesi olarak tanınmıştır.

Çuy bölgesi

Şekil 10: Çuy Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Çuy bölgesi 19 bin km² yüzölçümü ile ülkenin kuzey-batısında bulunmaktadır. Çuy bölgesi: Alamudun, Ala – Arça, Burana, Issık – Ata, Şamsı, Çon – Kemin, Ak – Su turistik bölgelerine bölünmüştür. Burana tarihi – kültürel bir tesistir, Şamsı – ulusal avcılık için uygun bir yerdir, Çon – Kemin spor ve atlı turizm için uygun bir bölgedir diğer bölgeler ise çok fonksiyonel olarak günübirlik turizm için yıl boyunca kullanılmamaktadır.

Bu bölgenin jeolojik koşullardan dolayı tıbbi maden suların kimyasal içeriği çok çeşitlidir. Bunların birisi ise Ak – Su kaplıcasıdır. Kaplıcanın suları karbonik asit, az madenleşmiş, hidrokarbonatlı, magnezyum ve kalsiyum içeren sulara aittir.

Alamudun maden suyu kaynağı Bişkek'ten 30 km uzaklıkta bulunmaktadır. 507 metre derinlikte sondaj yapılan kuyudan 53 derece sıcaklıkta maden suyu çıkartılmaktadır. Bugün kaplıca sularının temeli üzerinde birkaç termal çalışmaktadır: Teplye klyuçi, Araşan, Issık – Ata v.s. Çuy bölgesinde bulunan termaller arasında az madenleşmiş, kükürtlü – hidrojenli Kamişanovskoe ve Lugovoe çamur yatakları önemli yer almaktadır.

Talas bölgesi

Şekil 11: Talas Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Diğer bölgelere göre Talas ekonomik olarak gelişmemiş bir bölgedir. Talas bölgesi ülkenin 11,5 bin km² sini kaplamaktadır.

Genel olarak bölgedeki yumuşak iklim rekreasyon turizmi için çok uygundur. Talas bölgesinde rekreasyon turizminin gelişimi doğal kaynaklar (kanyonlar, nehirler, göller, maden suyu kaynaklar, tıbbi çamuru, mağaralar, şelaleler ve dağ iklim) sağlamaktadır.

Calal – Abad bölgesi

Şekil 12: Calal -Abad Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Calal – Abad bölgesi doğal kaynaklarla zengindir, bu bölgede bir kaç tane milli orman bulunmaktadır. Termallerden birisi Arstanbop ceviz ormanları ve bakir madenleri ile bu bölgede yer almaktadır. Calal – Abad şehrinden 5 km uzaklıkta Calal – Abad kaplıcası bulunmaktadır. Kaplıcanın suyu ve turba çamuru solunum, muskuloskeletal sistem, sindirim sistemi ve böbrek hastaları için yararlıdır.

Ceviz ormanların olduğu yerler (Arstanbop, Kara – Alma v.s.) kaplıcadan, tıbbi çamurlardan, iklim uygunluğundan dolayı rekreasyon turizmi için elverişlidir.

Oş Bölgesi

Şekil 13: Oş Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Oş bölgesi Pamir – Alay ve Batı Tenir - Too dağlarda Amu – Derya ve Sır – Derya nehirlerin havzasında yer almaktadır. Bölgedeki iklim böbrek iltihaba, idrar yolların hatalıklara, oynak hastalıklara v.s. uygundur.

Batken Bölgesi

Şekil 14: Batken Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Batken bölgesini turistik kaynaklar önceden incelenmemiş çünkü 1999 yılına kadar bu bölge Oş bölgesine bağlıdır. Bu bölgenin iklimi ve tedavi kaynaklar Kırgızistan'ın güney bölgelerine benziyor.

Narin Bölgesi

Şekil 15: Narin Bölgesi

Kaynak: <http://planetolog.ru/map-country.php?country=KG>

Bölge ortalama 1500 metre rakımında yer almaktadır. Bitki örtüsü olarak genellikle ovalarda pelin ve buğdaygiller yaygındır, dağlarda ise dağ tundraları vardır. Bu tür bölgeler bronşiyal astıma, müzmin bronşit, anemi, lösemi ve hepatit hastalıklarına faydalıdır.

Söz konusu alanda ilk aşamada yapılması gerekenler: mevcut olan maddi ürünü kullanarak bağımsızlığını ilan etmesinden önceki yıllarda gelen turistlerin sayısına ulaştırmak (yılıda 300-320 bin turist) hem de Kırgızistan'ın ekolojik temiz ve misafirperver olduğunu kitle iletişim araçlarıyla tanıtmaktır. 2000 yılından itibaren bu alandaki faaliyetlerinin esas yönlenmeleri – ülke dışı devletlerinin turistik piyasalarındaki pozisyonlarını sağlamlaştırmak, turist sayısını artırmak ve hizmet kalitelerini dünya standartlarına ulaştırmaktır.

3.1.3 Dağ ve Kış Turizmi

İnsanlar, dinlenmek, tatil geçirmek ve sağlıklı bir ortamda bulunmak üzere orta yükseklikteki karlı, dağlık ve ormanlık yörelere yönelmişlerdir. Bu yönelme, zamanla doğa araştırmaları, geziler, yürüme, tırmanma ve kış sporları gibi sportif amaçlı hareketleri de bünyesine alarak, yaygın olarak yapılan ve birbirine bağımlı

olarak gelişen dağ turizmi ve dağ sporların büyümesine neden olmuştur. Günümüzde ise, dağ turizmi ve dağ sporlarının kış mevsiminde daha yaygın ve yoğun olarak yapılması ile kış turizmi ve kış sporları dağ turizmi ve sporlarının en önemli bölümünü oluşturmaktadır.¹¹⁹

Dağ bölgeleri; zengin orman ve orman yollarına, ilaçlı bitkilere, meyve ve yemişlere sahiptir. Doğası, iklimi ve coğrafi şartları turizm ve rekreasyon bölgelerinin geliştirilmesi için şahane imkanlar yaratmaktadır.

Hiç şüphesiz Kırgızistan dağcılık turizmi açısından dünyanın en başta gelen ülkelerinden biridir. Ülkenin %93 ü dağlarla kaplı olup, denizden ortalama yüksekliği 2750 m'dir. Ülkede dağlık alanların büyük bir kısmı Tanrı Dağlarından, bir kısmı ise Pamir Dağlarından oluşmaktadır. Kırgızistan'da uluslararası kabul görmüş ve dağcılar arasında tercih edilen 8 bölge bulunmaktadır. Bunlardan 5 tanesi Tanrı Dağları'nda (Tyan – Shan, Terskey Ala – Too, Ala – Arça, Batı Kökşal – Too, Ak – Şiyrak), diğer 3 tanesi ise (Zaalayskiy, Türkistan ve Alay sıradağlar) Pamir Dağları'nda bulunmaktadır.¹²⁰

Dağ kayağı yapan insanlar arasında çok popüler olan Kiçik – Alay ve Çon – Alay dağların etekleri uzun ve muttarit inişlere sahiptir. İnişlerin dik ve uzun olmasının yanı sıra tatlı inişler de mevcuttur. Sovyet döneminde Kırgızistan, dağ kayağı yapan turistler için bir Mekke'dir ve SSCB'nin dağ kayak spor takımının antrenmanlarını yaptığı yer, bugünkü en bilinen dağ kayak evi “Noruz” Ala – Arça bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgede yeni başlayanlar için ve profesyoneller için inişler bulunmaktadır. Kırgızistan'da kış sezonu aralık ayından itibaren nisana kadar sürmesine rağmen yazın da yüksek dağlarda ve buzluklarda kayak sporu mümkündür.

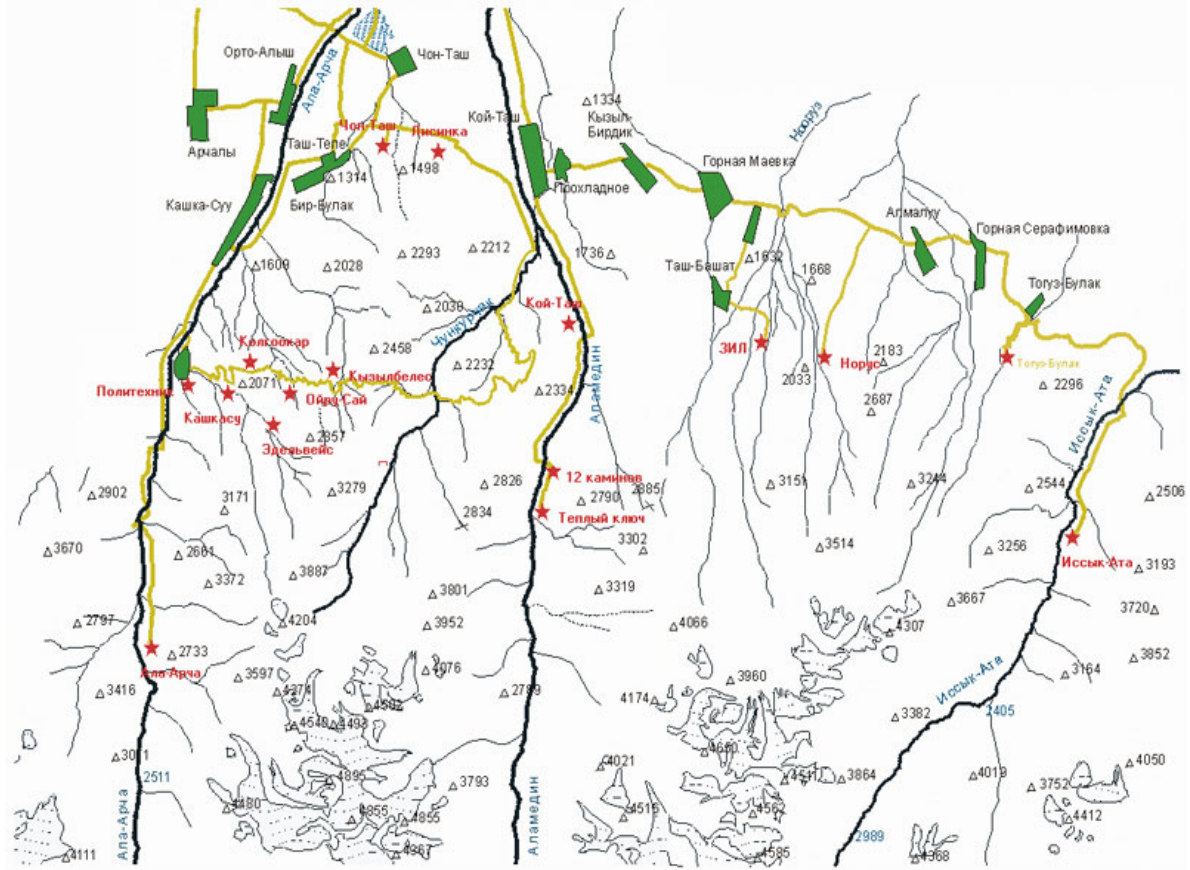
“Noruz” dağ kayak evi dışında Ala – Arça bölgesinde ve Bişkek çevresinde Aspara, Cilamiş, Kara – Balta, Kegeti v.s. bölgelerde çok sayıda kayak merkezler

¹¹⁹ Ülker, İ. (1988). **Dünyada ve Türkiye’de Dağ Turizmi**, Turizm Yıllığı, s. 141

¹²⁰ Komissarov V. (2000), **Priklyuchencheskiy Turizm v Kyrgyzstane**, Bishkek s. 18

bulunmaktadır. Buradaki slalom ve büyük slalom için kullanılan inişler Avusturya ve İsviçre’de olan inişlerle eşdeğerdedir. Aşağıda verilen haritada Çuy bölgesindeki olan kayak merkezleri verilmektedir:

Şekil 16: Çuy Bölgesinde Kayak Merkezleri

Kaynak: <http://sam.kg/stat/snowboard/6170-gornolyzhnye-bazy-kyrgyzstana-karta.html>

Alpinizm sporu turizm olarak yapılmadan önce sınırlı kişilerin meşgul oldukları tehlikeli bir spor türü olarak biliniyordu. Ancak aktif turizmi seven insanların alpinizmi turizme kazandırmalarıyla, özellikle kaya tırmanma, trekking gibi tur olanağına sahip turizm türleri meydana gelmiş oldu.¹²¹

¹²¹ http://www.mountain.ru/article/article_display1.php?article_id=1748

Kırgızistan'ın alpinizm potansiyeli büyüktür. Benzersiz göller, dağ geçitler, yedi yüz metreden yüksek zirveler bütün dünyadan alpinistleri çekmektedir. Kırgızistan'da bu günlerde seyahat acentalar farklı alpinizm turları sunmaktadır.

Pobeda zirvesi (7439m) dünyanın en kuzeyinde bulunan tek yedi bin metrelik bir zirve. Dağ kütlesi 10 km.den fazla uzunluğuyla Çon – Teren ve Dikiy dağ geçitler arasında yer almaktadır. Zor hava şartlardan dolayı Pobeda zirvesi Himalaya dağların zirvelerine eşitlemektedir.

Piramit'e benzeyen *Han Tengri zirvesi* Güney İnılçek buzluğunun doğduğu yerde alır. Han Tengri zirvesi zor rotalardan oluşur.

Altı binden yüksek olan yaklaşık 30 adet zirve ve çok sayıda dört - beş binden yüksek zirve ve iki adet yedi binlik zirve Güney ve Kuzey İnılçek buzlukların doğduğu yerde bulunmaktadır. İki buzluğun birleştiği yerde Merzbacher gölü bulunmaktadır. Gölün özelliği Nisan ayında yok olup gitmesi ve sonra da yine oluşmasıdır.

7134 metre yüksekliğindeki *Lenin zirvesi* Pamir dağların en kuzeydeki zirve, Tacikistan ve Kırgızistan sınırındadır. Lenin zirvesi en popüler zirvelerinden birisi olup başlangıç seviyesinde olan dağcılar için uygundur.

Bişkek'ten 40 km uzaklığında alpinizm için uygun olan Ala – Arça kanyon bulunmaktadır. Bu kanyonda farklı ağırlık rotalar sunmaktadır. Korona zirvesi (4860 m), Semenof – Tyanşanskiy zirvesi (4875 m), Svobodnaya Korea (4770 m) ve Teke – Top (4441 m) zirveler merkezi kamptan yaklaşık 1 – 3 saat uzaklığında bulunmaktadır.

Karakol kanyonu Terskey Ala – Too dağlarda, Karakol şehrinin yanında yer almaktadır. En popüler zirveler ise Karakol zirvesi (5280 m), Cigit zirvesi (5176 m).

Ağır rotalar, yükseklik farkı ve hava koşulları bu zirveleri yedibinlik zirvelere eşit ediyor.¹²²

Terskey Ala – Too, Cetim, Borkoldoy sıradağlardan oluşan Batı Kokşaal – Too Kırgızistan'daki güneyde bulunan en yüksek sıradağ. Sıradağ Issık – Kl gölü ve Taklamakan ln arasında yer almaktadır. Kokşaal – Too çok sayıda altı bine yakın zirvelere sahip, bunlardan en popüler olanlar Kızıl – Asker (5842 m), Kırlyya Sovetov (5800 m), Shmidt zirvesi (5954 m), Dankov zirvesi (5982 m), Coldaş (5729 m), Sergey Korolev (5816 m) zirvesi ve saire.

3.1.4 Av Turizmi

Bu turizm çeşidinde avlanmak üzere seyahat eden insanlara yönelik hizmetler sunulur. Çoğu durumda grldğ gibi avlanacak olan hayvanlar önceden üretme çiftliklerinde beslenir ve daha sonra avlanmaları için doğaya bırakılır. Sonra da söz konusu hayvanlara yönelik av turizmi yapılır. Av turizmi, bilinçli ve kurallara uygun olarak yapılması durumunda her yönden olumlu etkileri olan bir turizm türüdür. Bir yandan ülkenin yaban hayatını koruyup geliştirirken, diğer yandan da, önemli bir gelir kaynağını oluşurmaktadır.¹²³

Kırgızistan'ın turizm potansiyeli arasında avcılık da önemli yer tutmaktadır. Ülkede 72 farklı bölgede 4,3 milyon hektarlık bir alanda sportif amaçlı avcılık ve balıkçılık yapılmaktadır.¹²⁴

Tyan – Shian dağlarında yaşayan insanlar için av geleneksel bir uğraşıydı. Moğolların istilasından beri süregelen geleneksel altın kartalla avlanma Kırgızistan'da ve Kazakistan'da bugün da çok popüler bir av türüdür.

¹²² Komissarov V. i Mamaserikov T. (2007), **Prikl'yuchencheskiy Turizm v Kyrgyzstane**, 3 izdanie, KRSU, Bishkek, s. 98

¹²³ Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2001). **Genel Turizm – İlkler – Kavramlar**, 1. Baskı Detay yayıncılık, Ankara, s. 24-25

¹²⁴http://kirgizistanturizm.blogspot.com/2008_01_01_archive.html

Bugün Kırgızistan dağlarında av yabancı turistleri çekmektedir. Ava gelen yabancıların çoğu İspanya, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Meksika, İtalya, Fransa, Amerika, Kanada'dan gelen insanlar. Kırgızistan'da avlanabilecek başlıca hayvanlar dağ keçisi, Marko Polo keçisi, yabancı domuz, ayı, kurt, tilki, dağ sıçanı, porsuk, yabancı tavşan, karaca, keklik, bildircin, sincap olarak sıralanabilir. Yabancı turistler genelde Marko Polo keçisi, oğlak ve karaca avlamak için gelmektedirler.

Bugün ülkede 11 – 13 bin Marko Polo keçisi, 45 bin oğlak mevcuttur. Kırgızistan'da 94 av hayvanı üretim sahası bulunmaktadır, bunlardan 8 adedi devlete aittir. Avcılık yapılmak üzere belirlenmiş bu alanlar av hayvanlarının sağlığını ve devamlı üretimini sağlamak üzere uzmanlar tarafından sürekli olarak denetlenmektedir.¹²⁵

Kırgızistan'da her yıl av sezonu Temmuzdan itibaren Aralığa kadar sürmektedir ve Batı Tyan – Shian ve Pamir – Altay bölgelerinde yer almaktadır. Güz ve kış döneminde Marko Polo keçisi, oğlak, karaca, bildircin, porsuk, yabancı domuzu ve sülün avı başlar. Bahar döneminde sadece su kuşları avı mevcuttur.

3.2 DESTEKLEYİCİ TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİ

Turistlerin bir bölgede başarılı bir şekilde ağırlanmalarına imkan veren faktör kültürel zenginliklerdir. Turistlerin karşılanması, turiste yakınlık, arkadaşlık, hizmet arzusu vb. özelliklerin yanında, bölgenin sanat değerleri, mimarisi, edebiyatı, tarihi, müziği, tiyatro özellikleri de bu gruba girmektedir. Kültürel kaynaklara bağlantılı olarak spor olayları, aktüalite, geleneksel veya milli festivaller, oyunlar, temsiller bu imkanların destekleyici öğeleridir¹²⁶.

¹²⁵ Papiryan N. (2002) **Turizm Kırgızistana, Statistika, Analiz**, Bishkek, İzdatelstvo Raritet, s. 38

¹²⁶ Olalı, H. ve Timur, A. (1988) **Turizm Ekonomisi**, Ofis Ticaret matbaacılık, İzmir, s. 173

3.2.1 Festivaller

Kırgızistan'da festival olayı uzun bir tarihe sahiptir. Festival ülkemizde büyük törenlerde şenliklerde eski zamanlardan beri sosyal hayatta yer almıştır. Halk festival kelimesi kullanılmamış olsa bile festivallere büyük ilgi duymuştur.

1. Santa Calus Festivali: Kırgızistan – “Santa Claus ülkesidir” sloganıyla yaygınlık kazanmıştır. Matematik hesaplara göre bütün dünyadaki çocuklara hediye dağıtması için yaşaması gereken en mükemmel yer Kırgızistan dır. Bu festival her yıl Şubat ayında gerçekleşip Avrupa'dan gelen Santalar, Rusya ve Kazakistan'dan gelen Ayaz Ataların törenidir. Bu festival her sene Şubat aylarında gerçekleştirilir.¹²⁷
2. Genç ressamların uluslararası festivali - 2009 yılı ilkbaharda ilk defa gerçekleşen bu festival Kazakistan, Özbekistan, Rusya ve başka ülkelerden gelen ressamlar arasında yapılmıştır.
3. El sanatları festivali. Bu festivalde Kırgızistan'a özgü kurak ve terme (milli el sanatları dokuma ve el işleri), eski tariflerle ulusal yemekler, folk-show, milli oyunları temsil eden festival şeklindedir.
4. Keçe festivalinde yerel keçe ve hatıra eşya imalatı, şırdaklarda kullanılan motif ve desenlerin anlatımı, keçeden yapılan eşyalar, yurtanın (bozüy) kurulması gibi gösteriler yer almaktadır.
5. Kırgız tören ve örflerin festivalidir. Bu festival 2009 yılından itibaren senede bir kere gerçekleşmek üzere Bişkek ve civarlarında düzenlenecektir. Festivalin ana konusu Kırgızların örf ve adetleri (düğün, beşik töreni, tısau kesü, sündet toyı v.s.), milli musiki aletler çalma yarışı ile zenginleştirilecektir. Ayrıca programın devamında Çatır - Köl gölü ve kervan saray seyahati gerçekleştirilecektir.
6. Av kuşları festivali 2009 Ağustos ayından itibaren Kırgızistan'da düzenlenmektedir. Doğan avcılığı, yurt kamplarında yemeklerin çeşniye bakılması, milli mitlerde rastlanan kutsal yerlerin ziyareti de düzenlenmektedir.

¹²⁷ <http://www.kyrgyzstan.orexca.com/rus/events09.shtml>

7. Kırgız Koçu festivali – Kırgızların cayloo otlaklarından kışlık ovalara geleneksel göç sürecidir. Bu sürecin misafirlerin katılımı ile gerçekleşmektedir.
8. At çabış – spor festivalin temel hedefi Kırgız göçebe kültürün özü olan atın rehabilitasyonu ve korumasıdır. Bu 3 günlük festivalde Issık-Köl sahili gerçek bir tarihi yarış sahnesine dönüşmektedir. Bu festivali Kırgızistan Cumhuriyeti hükümeti desteği ve inisiyatifi ile düzenlenmektedir.

Kırgızistan'da festival olayı yeni olmakla beraber son zamanlarda yaygınlık kazanmış durumdadır. Her geçen gün turizmin önemi büyümekte ve hükümetin turizm sezonun sene boyunca devam etmesini istemesi festivallerin öneminin daha da artacağı düşünülmektedir.

3.2.2 El Sanatı ve Halı Dokuma

Nomadların el sanatları arasında en yaygın olan keçe desenleri taşıyan şırdak-kilimleri (mozaik tekniği), ala – kiyizi (renkli desenlerin yuvarlama tekniği), nakış işlemeli duvar kilimleri – tuş-kiyizlerdir. Kilimlerin desenleri daha çok kırmızı ve mavi renkleri barındırıp kompozisyon ve renklilik uyumsallığı ile karakterize edilmektedir. Halı dokumacılığı göçebe insanları ana üretimi olmakla beraber orta çağı Kırgızistan'ın ihraç çoğunluğu boyanmış keçe ürünleri oluşturmaktadır. El sanatları sadece keçe, yün, kemik ile sınırla kalmayıp metal ve pişirilmiş kilden de yapılmaktadır. Genel olarak işlenmiş kap, mahfaza, desenli tabaklar, mobilya, tasarım eşyaları (cami ve tarihi yerlerin kaplaması) v.s. üretilmektedir.¹²⁸

Şırdak – yurtalarda döşenmek üzere Kırgızların geleneksel keçe halısıdır. Halen şırdakları Kırgızların modern evlerde de yerde, duvarlara rastlamak mümkündür. Şırdakların ayırt edici özelliği ise yoğun çiçek ve büyük desenlerdir. Şırdakın kullanım süresi 30-40 seneye kadar olabildiği gibi kullanıma bağlıdır.

¹²⁸ Aytbaev A. (2000), **Kovry – Shyrdak**, izdatelstvo Advan, Bishkek, s. 9

Son zamanlarda geleneksel desenler daha çok geometrik figürler (eşkenar dörtgen ve altıgen) yer almaya başlamıştır. En yaygın şırdak yapılış tekniği iki farklı renkli dörtgeni birbiriyle dikmektir. Şırdığın dikilmesi birkaç ay sürmekle beraber küçük kilimlerin üretimi 15 gündür. Önceleri şırdığın üretimi ancak el işçiliği idi ama teknolojinin gelişmesiyle fabrikalar kurulmaya başlamıştır. Bunun sonucunda daha hızlı üretim ve daha “mükemmel” desenler ortaya çıktı. Şırdak üreimi Kırgızistan genelinde yapılmasına rağmen en kaliteli ve zengin çeşitliliğe sahip şırdaklar Narın bölgesinde üretilmektedir.

3.2.3 Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler

Ülkenin asıl değeri halk kültürüdür. Asırlarca topraklarında yaşayan ve diğer kültürleri algılayarak gelişen Kırgızistan kültürü, değişikliği ve derinliği ile ayırt edilmektedir. Bu Kırgızistan gibi dağlık ülkede bugün, Kırgız, Rus, Kazak, Özbek, Dungan, Ukraynalı, Alman, Koreli, Uygur, Tatar, Çeçen gibi 80’den fazla uyruk bir araya gelmiş bulunmaktadır.

Kırgızistan halkının göze çarpan kültürel özelliği ise milletlerarası dostluğudur. Kırgızistan, çok eski dönemlere uzanmış kültürü, değerleri ve örf, adetleri olan bir ülkedir. Sovyet dönemin bitmesinin ardından Kırgızistan Cumhuriyeti kendi milli kültürünü yaşattırmaya yönelik bir takım önlem aldı. Bunun ilk örneği de 1999 yılı Ağustos ayında halk kahramanlık destanı “Manas’ın 1000. Yıldönümü” kutlamaları gerçekleştirilmiştir. Kırgız halk edebiyatı oldukça zengindir. Ozanların her türlü şarkılarından, eğitici atasözlerine ve sihirli masallara, esrarengiz efsanelerden, kahramani destanlara kadar farklı yönlerde gelişerek güzelliği ve çok yönlülüğü ile büyüler. Daha çok eğitici nitelikteki Kırgız sözlü edebiyatı, toplumun ahlaki gelişimini sağlayan ve ruhi güzelliği, adaleti, cesareti ve asaleti öğreten bir özellik taşımaktadır.¹²⁹

¹²⁹ Turdubaev, E. (2002), **Makroekonomicheskaya Struktura Turisticheskogo Sektora KR i Predlojeniya po Ee Razvitiyu**, Kyrgyzsko-Tureckiy Universitet Manas, Fakultet ekonomiki i upravleniya, Kafedra managementa, neopublikovannaya diplomnaya rabota, Bishkek

Bunun yanında toplumun istek ve hayallerini yansıtan akınların (ozan) yönlendirici sanat eserleri ve dokunaklı aşk şarkılarının şiirleri de dikkat çekmektedir. İlk Kırgız dram eserlerinin arasında, 1926 tarihli Moldogazi Tokombayev'in "Bahtsız Kakey" piyesi önemli bir yer tutmaktadır. Dramda, fakir bir Kırgız kadının kölelikten kurtulması için yaptığı çabalar etkili bir şekilde anlatılmakta ve o dönemin geniş sosyal fonunu göstermektedir. Kırgız Sovyet edebiyatı iki yönde oluşmaktadır, Sovyet kuvvetini alkışlayan akımın temsilcilerinin eserleri yayınlanma şansını daha çok bulurken, Kasım Tınıstanov, Moldo Kılıç gibi bazı yazarlar ise milliyetçi ve gerçek siyasi ortamı anlayacak kadar olgunlaşmamış insanlar olarak eleştirilmektedir. Kırgızların en önemli şairi olarak Alıkul Osmonov bilinirken, en sevilen ve ünlü nesir ustası olarak Cengiz Aytmatov kabul edilir. Aktüel toplumun problemlerini felsefi açıdan ele alan ve canlı suretleri vasıtasıyla gerçeği maharetle eleştiren, Cengiz Aytmatov dünyanın en önemli yazarlarından biridir. Eserleri dünyada 130 dilde yayınlanan dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un jubilesi 1999 yılı Mayıs ayında UNESCO'nun himayesinde gerçekleştirilmiştir.¹³⁰

3.2.4 Kımız Terapisi

Kımız Türklere has bir içecektir. At sütünden yapılır. Kımız besin olarak da, içecek olarak da atadan kalmış bir ilaçtır. Bir ilaçtır; çünkü birçok derde iyi gelmektedir. Kazak kimyacısı Aydar Akınoğlu'nun deyişiyle Kımızın yararlarını ve niteliklerini "birkaç makale ya da kitapta anlatmak kolay değildir". Onun kullanımı hakkındaki bilgiler çok eskilere, Hun Türklerine kadar dayanır. Eski Yunanlı tarihçi Herodot, İskitlerin kısrak sütünden çok lezzetli bir içki yaptığını belirtir. Rus tarihçileri de, Rusların Kıpçak Türklerine gönderdikleri elçilerin resmi içki olan Kımız ile ağırlandıklarını yazarlar. Kımız, vücudu besleme ve hastalıkları tedavi etme etkisi gösterir. Özellikle yaralanmanın yol açtığı şok, nefes alma güçlüğü ve kalbin ön kısmında oluşan ağrı gibi hastalık belirtileri için belirgin bir verimlilik gösterir. Araştırmaya göre, kımızdaki şeker, protein, yağ ve vitamin gibi çok çeşitli unsurlar, insan sağlığına yararlıdır. Bunlar arasında, özellikle büyük

¹³⁰ Kadyrov B. (2008), *Obshestvo i Kultura Kyrgyzstana*, izdatelstvo Turar, Bishkek, s. 47

miktardaki C vitamini, aminoasitler, süt asidi, enzimler, mineraller, güzel kokulu maddeler ve çok az miktardaki kimyasal unsurlar sayılabilir.¹³¹

Kımız çok iyi idrar söktürücü maddedir. Kımız terapisi akciğer ve lenf boğumları tüberkülozunda, iskorbüt, gastrit, bitkinlik, anemi, mide ve bağırsak ülseri, dizanteri ve tifo gibi hastalıklarda başarı ile kullanılmaktadır. Ayrıca tıp kımızın Şehir insanlarına çok iyi yararları oluğunun kanısındadır. Kırgızistan'da kımızın tüketimi her zaman büyüktü Şimdi ise turizmin bir destekleyici ürün olmasıyla beraber daha da popüler hale gelmiştir.

Kımız terapisi belirli hacimlerle ve bireysel çizelgeye göre yapılmaktadır. Başlangıç olarak her gün altı kere olmak üzere 100 ml (bazen de 50 ml), giderek bu hacmi günlük 2,5 l'ye kadar içilmelidir. Kımız daha fazla etki elde etmek amacıyla oda sıcaklığında, a karnına ve kk yudumlarla içilmesi tavsiye edilmektedir. Bir sonraki terapi kahvaltı ve oğle yemeğinden en az 1,5 saat sonra yapılması gerekmektedir. Son terapi ise her gün akŐam yemeğinden 1,5 saat önce olmalıdır. AkŐam yemeğinden sonra kımızın içilmesi tavsiye edilmemektedir.¹³²

3.3 GEREKEN TURİSTİK ÜRÜN EŐİTLENDİRMEŐİ

Ülkenin turistik kaynaklarını, sahip olduğu yapılarını ve turizm olaylarını göz önünde bulundurarak aşağıda sıralanan turizm çeşitlerine ağırlık verilmelidir.

3.3.1 Potansiyel Turistik rn eŐitleri

Kırgızistan'ın sahip olduğu ve geliştirilmesi amaçlanan turizm eŐitleri Şöyle sıralanıp aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir:

- Doğa Turizmi – Trekking
- Rafting

¹³¹ <http://www.kyrgyzstantravel.net/resorts/kymyz-ru.htm>

¹³² <http://www.kyrgyzstantravel.net/resorts/kymyz-ru.htm>

- Ticari ve Kongre Turizm
- Ekoturizm
- İnanç turizmi
- Cayloo Turizm
- Sosyal Turizm

3.3.1.1 Doğa Turizmi – Trekking

Doğada, bir noktadan diğer bir noktaya varmak amaçlı yapılan, genelde hafif tempolu sportif yürüyüşlerdir. Trekking her mevsimde yapılabilir; ancak hava ve ortam şartlarına, uzunluğuna ve zorluk derecesine göre gerekli hazırlıklar yapılmalıdır. Trekking parkurları birkaç saat sürebileceği gibi birkaç hafta hatta ay da sürebilir. Başlangıçta doğasever insanların, doğal güzellikleri yaşamak ve doğada bulunmak amaçlı gerçekleştirdikleri kişisel veya arkadaş çevresi etkinlikleri olarak başlayan trekking, günümüzde alternatif turizm çatısı altında giderek ekonomik boyut kazanmış ve büyümüştür. Bugün trekking, genelde şehrin stresinden kurtulmak isteyenlerin, hafta sonu günübirlik şehre yakın parkurlarda ya da yabancı ülkelerde 2-3 haftalık turlar şeklinde, profesyonel bir rehber eşliğinde gerçekleştirdikleri bir spor durumundadır.¹³³

Doğa turizmi veya trekking dünya turizm endüstrisinin yükselişiyle bağımlıdır. Doğa turizmi çevreyi korumaya ve bununla birlikte turizmi geliştirmeye yönelik hareket eden güç olarak görülmektedir. Trekking farklı yaş grubunda insanlar arasında en popüler ve kolayca gerçekleştirilebilen turizm türüdür.

Kırgızistan'da trekking son yıllarda ilgi görmektedir. Trekking güzergahları olarak Tanrı Dağlarında, Bişkek yakınlarında Ala - Arça'da, Pamir Dağlarında ve Özbekistan yakınlarındaki Ak-Su bölgeleri kullanılmaktadır. Daha az zorlayıcı turlar

¹³³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Trekking>

için ise Issık - Køl güneyindeki Kukcuk bölgesi ile Atbaşı, Çatır - Køl, Sarıçelek, Son - Køl bölgeleri de kullanılmaktadır.¹³⁴

Hiç kuşkusuz ülke için doğa turizmi çekici alternatif olabilir - verimli sektör, turizmi geliştirmek için gereken ekonomik desteği verebilecek hem de bütün ekonomik gereksinimleri karşılayabilecektir.

Kırgızistan'ın şu anda üç bölgesi doğa turizmine çekilmiştir. Söz konusu bölgeler Narın, Calal-Abad ve Koçorka bölgeler. Onlar İsviçre'nin küçük ölçekteki ticareti destekleme "Helvest" birliğinin programına katılmışlardır. Program faaliyetini 2000 yılında başlamıştır. Programın amacı çevrenin ve yerel toplumun kültürü hem de geleneklerinin muhafaza edilmesidir. Bunların dışında, program yatırımları bölgelere teşvik ederek birlik üyelerinin ve beraberinde de bölgelerin bütününün ekonomik durumlarının düzelmesine neden olacaktır. Birliğin üyeleri sunulan hizmetlerin kalitesini artırmaya yarayan ve söz konusu bölgelere turist çekerek sayılarını artırmak imkanlarını araştırarak belirlemektedirler. İlk deneyiminin sonucunda böyle bir turizm şeklinin iyi sonuçlar vereceğini göstermiştir. 2000 yılındaki turizm mevsimi zamanında 3000'e yaklaşık turiste hizmet verilerek 90.000 som (1.900\$) gelir sağlanmıştır. Bahsedilen sayılardan Kırgızistan'da doğa turizminin gelecekte de gelişeceği hakkında umut doğurmaktadır.¹³⁵

3.3.1.2 Rafting

Macera ve yüksek düzeyde adrenalin severler için bir tutkuya dönüşebilen rafting sporu ülkemizin turizmdeki en önemli kozlarından birisi.

Rafting, raft adı verilen botlarla, tepesi yüksek nehirlerde yapılan bir akarsu sporudur.¹³⁶ Doğayı seven, spor faaliyetlerinden hoşlanan turistler için aktif turizm çeşidi olan rafting, heyecan ve dinlenme olanağı sunan bir turizm çeşididir. Rafting,

¹³⁴ Maksimenko S. (2001), **Turizm v Kırgyzstane**. Bishkek, s. 59

¹³⁵ Krabasheva, G. (2001). **Kırgızistan'da turizm**, Novyi Nomad, Bişkek, s.19-21

¹³⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rafting>

4 ile 12 kişilik takımlar halinde yapılır. Hızlı akan nehirlerde kontrolü sağlamak zor olduğu için, nehirler akış hızlarına göre zorluk derecelerine göre altı dereceye ayrılır.

Kırgızistan'ın sahip olduğu büyüklü küçüklü 40.000 dere ve ırmağıyla rafting için çok iyi şartlar sunmaktadır. Ülkenin en büyük ırmaklar olan Çuy, Narın, Tagoray, Çon – Kemin, Kekemeren, Çatkal ve Karaçay ise bu spora son derecede uygundur.¹³⁷

Rafting Kırgızistan'da gelişmekte olan turizm türüdür. Ülkemiz hemen hemen her bölgesinde rafting için elverişli nehirler barındırıyor. Bugün Kırgızistan'da seyahat acenteleri günübirlik ya da konaklamalı 14 güne kadar süren rafting turları sunmaktadır. Ülkede rafting Mayıs ayından itibaren Ekime kadar yapabilmek mümkün. Günübirlik turlar genelde Çuy ve Çon – Kemin nehirlerde yapılmakta, Issık – Köl vadisinde ve Boom kanyon bölgesindedir. Günübirlik rafting güzergah uzunluğu 25 – 60 km arasında değişiyor. Konaklamalı turlar genelde birkaç gün süren turlar ve karışık turlar, yani bir turda 3 ya da üçten fazla nehirde yapılmaktadır. Mesela: Kekemeron – Çuy – Çon – Kemin ya da Kekemeron – Narın – Çatkal turları gibi.

3.3.1.3 Ticari ve Kongre Turizm

Dünyada son yıllarda gelişmekte olan turizm türleri arasında kongre turizmi de gelmektedir. Her kongre bir turistik hareket nedenidir. Yıllardan yıla sayısı giderek artan kongre organizasyonları bu turizm türünün geleceğinin de oldukça parlak olduğunu göstermektedir. Dünya genelinde baktığımızda 1984 yılında 10.000 dolayında kongre gerçekleşmiştir. Araştırmacılar 1995 yılında 20.000'in üzerinde kongrenin gerçekleştiğini belirtmektedir.¹³⁸

¹³⁷ Shmelev. E. (2007), *Vnutrennie vody Kyrgyzstana*, Novyi nomad, Bishkek, s. 53-55

¹³⁸ Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2001). *Genel Turizm – İlkler – Kavramlar*, 1. Baskı, Detay yayıncılık, Ankara, s. 21

Cumhuriyetin başkent şehri olan “Bişkek“ serbest ekonomik bölge olarak sayılmakta olup, özel programların işlenmesinde ihtiyaç duyulan ticaret ve kongre turizminin gelişmesinde büyük imkanlar yaratmaktadır.

Ticari turizmi iç piyasadaki özel ve devlet kurumları, uluslararası ve bağış kurumları yönlendirmiştir. Kırgızistan Orta Asya’da çok iyi konumda bulunduğu için bu tür turizmde büyük potansiyele sahiptir. Hava seferleri açısından ulaşılabilirlik, ziyaret için ülkenin açıklığı koşullarıyla bu tür turizm gelişebilir.¹³⁹

Son zamanlarda ticari turizm yüksek karlı bir turizm dalı haline gelmektedir. Ülkemizde ticari turizmin geliştirilmesi için belirli adımlar atılmaktadır bunun için Bişkek’te ve bölgelerde iş-merkezleri, kongre bürolar ve fuar organizasyonlar kurulmaktadır. Fakat Kırgızistan’da ticari turizmin gelişmesi iç piyasa turizminin gelişmesine doğrudan bağlıdır.

Bugünkü şartlarda ticari turizmin gelişmesi fuarların ziyaretiyle, ticari ilişkilerini sürdürmesiyle, seminerlerin, konferansların organize etmesiyle belirlenmektedir. Kırgızistan’ın ticari turizmin en önemli özelliği ticari ve dinlenme imkanların bir arada yürütülmesidir.

Tablo 15: Kırgızistan’da Yer Alan Uluslararası Fuarlar

Fuarın İsmi	Tarih	Konu
7. Uluslararası BishkekBuild Fuarı	Nisan	İnşaat, iç tasarım, tesisat ve havalandırma
4. Uluslararası BishkekTelekom Fuarı	Nisan	Telekomünikasyon, IT
3. Uluslararası BİTF	Mayıs	Turizm ve seyahat
Uluslararası Kırgızistan Fuarı	Mayıs	Tüketim malları
Uluslararası KIMS Motor Show	Mayıs	Otomobil fuarı
Uluslararası AgroProdExpo	Eylül	Gıda ürünleri
Uluslararası Bishkek Fuarı	Ekim	Tüketim malları

Kaynak: <http://www.exponet.ru/exhibitions/countries/kgz/cities/bishkek/dates/future/index.ru.html>

¹³⁹ Kamchybekov, T. (2001). **Turizm v Kyrgyzstane: Problemy, Puti Resheniya, Perspektivy Razvitiya**. Bishkek, BSIEC, s. 63

3.3.1.4 Ekoturizm

UNEP'in Ecoturizm and Sustainability araştırmasında birçok bölge ve kurumun ekoturizmi farklı farklı tanımladığı belirtiliyor. Ekoturizm konusunda çok sayıda tanım mevcut ve bu konuda tam bir fikir birliğine varılmış değil. Zaten ekoturizm yılındaki etkinliklerin bir amacı da bu konuda bir uzlaşmaya varmak. Ekoturizmin dikkat çekici tanımlarından birini yapan Doğa İçin Dünya Fonu (WWF) ekoturizmi, vahşi doğa çevresinde doğal çevreye en az etkide bulunan ve bu arada yerel topluluklara ekonomik fayda sağlayan turizm türü olarak tanımlıyor.¹⁴⁰

Ekoturizmin asıl karakteristikleri şöyle sıralayabiliriz:

- Doğa temelli olması;
- Bio çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunması;
- Yerel toplumların refahını desteklemesi;
- Olumsuz çevresel ve sosyo - kültürel etkilerin minimuma indirgenmesi için aktivitelerini hem turistler hem de yerel halkın sorumluluğunda düzenlemesi;
- Yenilenemez kaynakların minimum kullanımını gerektirmesi;
- Yerel mülkiyetin ve yerel topluma dönük istihdam imkanlarının üretilmesini öngörmesidir.

Bunu dikkate alarak Kırgızistan'da

- Milli parklar;
- Milli ormanlar;
- Bio alanlar
- Avlanmaya yasak olan ormanlar
- Avlanma alanları
- Avlanma işletmeleri
- Doğa parkları

¹⁴⁰ TÜRSAB. Ar-Ge Departmanı, Nisan 2002

Kırgızistan’da 3 bin yıl yaşında olan Arstanbopa ceviz ormanları mevcuttur. İstatistiğe göre koruma altında olan alanların 2005 yılı hariç artması söz konusu olduğundan eko turizmin gelişmesi için fırsatlar doğmaktadır. Kırgızistan’da milli doğa park ve ormanlar bu şekilde dağılmıştır:

Tablo 16: Kırgızistan’daki Milli ve Doğa Parkları

	2004	2005	2006	2007	2008
Milli parkların toplamı	7	8	8	9	9
Alanı, bin Ha	424,9	434,4	434,4	493,5	508,9
Milli ormanların toplamı	9	8	8	8	8
Alanı, bin Ha	274,9	245,8	251,7	264,5	264,4

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Eko turizm programlara milli ormanları ve parklara ziyaret edilmesi dahil edilir. Kırgızistan’ın zengin doğası eko turizmin gelişmesi için elverişli koşullara sahiptir.

Tablo 17: Kırgızistan Milli Parklar ve Ormanlar Listesi

<i>Milli ormanlar</i>	<i>Yerleşimi</i>	<i>Milli parklar</i>	<i>Yerleşimi</i>
Beş –Aral	Calal- Abad	«Ala-Arça»	Çuy bölgesi
Issı-Köl	Issık - Köl bölgesi	«Beş taş»	Talas bölgesi
Karatal- Japırık	Narın bölgesi	Issı-Köl bio alanı	Issık - Köl bölgesi
Kulunatin	Oş bölgesi	«Kara Şoro»	Oş bölgesi
Narın	Narın bölgesi	«Karakol»	Issık - Köl bölgesi
Sarı Çelek	Calal - Abad	«Kırgız Ata»	Oş bölgesi
SarıÇat-Ertaş	Issık - Köl bölgesi	«Saymalu taş»	Calal- Abad
Padişat	Calal - Abad	«Salkın Tor»	Narın bölgesi
		«Çon Kemin»	Çuy bölgesi

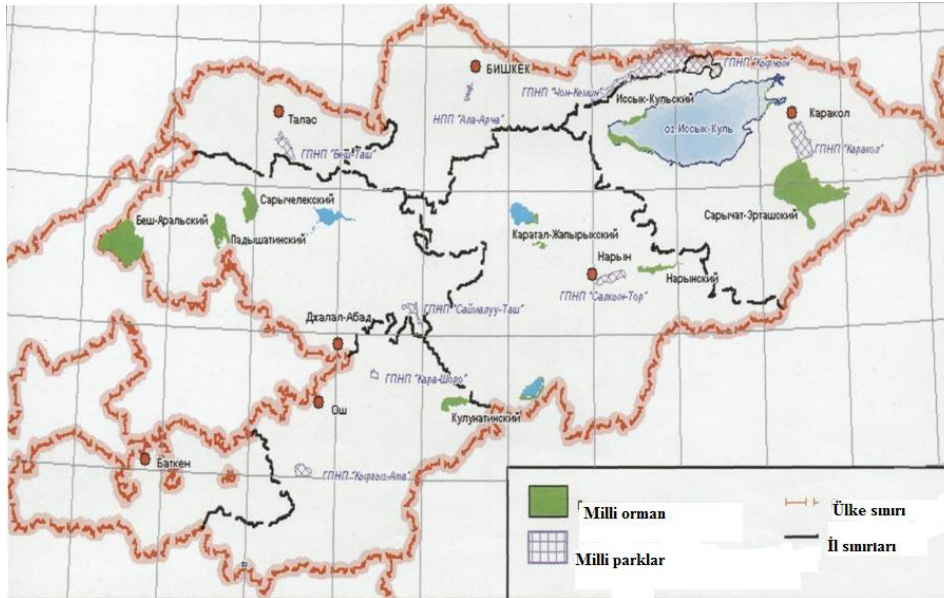
Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Kırgızistan'da eko turizmi engelleyen faktörler:¹⁴¹

- Halkın eko kültür hakkında düşük bilgi seviyesi,
- Özel tur operatör eksikliği ve yokluğu
- Eko turizm alanında uzmanların eksikliği,
- Pahalı ulaştırma hizmetleri,
- Devletin bu alanda bilgilendirme ve reklam politikasının zayıflığı,
- Bu alanda kabul edilen standartlara uygun sefer ve yol eksikliği

Ek 5 Koruma alanları ve eko turizm açısından kullanım amaçları gösterilmektedir.

Şekil 17: Kırgızistan'ın Özel Koruma Altında Olan Parklar Sistemi

Kaynak: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

Uluslararası Tabiatı koruma birliği sınıflandırmasına göre Özel Koruma Altında olan topraklar Kırgızistan Cumhuriyetinde 4 gruba ayrılmaktadır:¹⁴²

I. grup – tabii bütünü doğa gelişimini bozabilen her türlü ekonomik veya başka bir faaliyetin yasaklandığı milli ormanlar.

II. grup - tabii bütünü kullanımı ve korumada ayırım yapılan milli ormanlar.

III. grup – tabii anıtları ve avlanmanın (geçici olarak) yasak olduğu doğal park.

IV. grup – tabii bütünü farklı alanların korunması için yaratılmış doğal parklar.

¹⁴¹ Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi, 2009

¹⁴² http://www.nature.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=27&Itemid=72&lang=ru

3.3.1.5 Cayloo Turizmi

Kırgızistan turizm dünyasına girmek amacıyla ürün çeşitlendirme politikasını uygulamak zorunda, bunu nedeni de ülkenin yeni bir rakip olarak yeni bir ürün üretme zorunluluğudur. Bu doğrultuda da en kolay ve akıllıca yöntem eski adetlere, töre ve örflere geri dönmektir. Çünkü küreselleşen hayatımızda insan artık doğaya dönüş ve teknolojiden kaçış yolunu aramaktadır.

Cayloo – turizmi - yabancı turistler için çok çekici bir turizm ürünü, çünkü onlara doğa ile doğanın dengesini bozmadan baş başa kalmak, Kırgızların kültürü, örf ve adetleri, yaşam biçimi ve mitler ile tanışmanın fırsatını vermektedir. “Cayloo” kelimesi turizm kaynaklarına, göçebe halklara özgü olan, ilkbahar ve yaz mevsimlerindeki “yayla” turizm türü olarak geçmiştir.

Koyçuman (hayvan yetiştiriciler) genelde hayvan ve çevreyi gözlemek amacıyla yurtaları (bir tür göçebe çadırı) tepelerde yerleştirirler. Cayloo’da yurtalar doğanın bir parçası gibi gözükmektedir. Kavim zamanlarda hükümdarın ne kadar halkı olduğunu öğrenmek için “tütün” (yurtadan çıkan duman) sayısını belirtiyorlardı.¹⁴³

Kırgız halkı yurtaya ayrıca boz üy adını kullanır bunun da nedeni, eskilerde fakirler sadece gri renkli keçe kullanırdı, çünkü renkli keçe zenginlerin ayrıcalığı idi. Hanların yurtaları ise beyaz keçe ile örtülür ve “ak örgö” (beyaz yurta anlamında) denir.¹⁴⁴

Cayloo turizminde Kırgız geleneğine göre Kırgızlara özgü evler olan boz üylerde konaklanılmaktadır. Kırılarda Kırgız halk oyunları tanıtılmakta, bürküt (altın kartal) ile avlar düzenlenmektedir. At üstünde botanik-zoolojik parklara geziler düzenlemek bölgeye özgü zevkli rekreasyon faaliyetlerinden biridir. At üstünde at

¹⁴³ <http://kyrgyzcenter.com/article/13/kultura-kyrgyzskogo-naroda>

¹⁴⁴ <http://www.tourland.ru>

turizmi de yapılmaktadır. Kırgızistan’da ata binmek bir ayrıcalık değildir, ata binmek bir gelenek ve alışkanlıktır.

Kırgızistan’da Cayloo – turu esnasında turistler bu yurtalarda kalıp, yerel halkın yaşam biçimini kendileri gözlemleyebilirler. Ayrıca turun bir parçası olarak da Kırgız halk yemekleri ve içecekleri olan carma, kımız v.b. tadılmaktadır.

Kırgızistan’ın cayloo-turizminde yer aldığı durumu çizmek gerekir ise yurtalar dikilmiş, yeşil ve sıkı otlarla bezenmiş yayla, kımız kokulu sürü atları, balıkların bol olduğu dağ gölleri, cins koyunların yayıldığı meralardan oluşan bir tablo ortaya çıkar.

Sarala – Saz (“Sarımsı bataklık anlamında”), otağı (cayloo), Koçkor köyünden kuzey-batıya 54 km uzaklığındadır. Otağa giden yol üzerinde birçok I. ve V. yy tarihli ve çapı 60 metre ve yüksekliği de 13 metreye kadar olan mezar tepesi bulunmaktadır. Manas destanına göre burası bu kahraman tarafından çok sık ziyaret edilen yerlerden birisidir. Bir günlük turlar Kara- Too (kara - dağ) yakınlarından geçer ve burası Manas’ın en sevdiği yerlerdendir. Bu otlak (cayloo) turunda ayrıca 7 km uzaklıkta kaya üzerinde resimler galerisi ve doğanın sakladığı yerde halkın da “beni bul” adını verdiği şelale bulunmaktadır. Sarala - Saz otağında her sene at yarışmaları ve folklor müziği festivali düzenlenmektedir. Sarala - Saz otağına giden yolda kırgız müslümanların dini hac yerleri de mevcuttur.¹⁴⁵

Son - Köl çevresinde vadiler ve dağlar görüntü güzelliği sağlamaktadır. Yayla turizmi yönünden turist çekmektedir. Bitki örtüsünün bol ve güzel olduğu Son - Köl bölgesinde ata binmek, yürüyüş gibi tabiat sporları yapılır. Yayla turizmine uygun olup farklı türde hayvanlar, bitkiler bu coğrafyada sık sık görülmektedir.

Korumdu otağı ise Çolpon – Ata’nın doğu tarafında yerleşmiştir. Burada etnografya parkı ve kaya resimleri bulunmuştur. Bu cayloo’nun en yüksek noktası 4400 m, en orta noktası da 3800 m.dir.

¹⁴⁵ Maksimenko S. (2001), **Turizm v Kyrgyzstane**, Bishkek, s. 91

Ülkenin güneyinde meşhur olan Arstanbop ceviz-meyve-yemiş ormanları bulunur Kırgızistan'ın cayloo-turizm gibi yeni turistik ürün geliştirip dünya turistik pazarına sunması çok perspektif ve egzotik bir adım olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca cayloo-turizminin yaygınlaşmasının Kırgızistan'ın reklam ve tanıtımı açısından çok yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.3.1.6 Sosyal turizm

Sosyal turizm ekonomik bakımından zayıf olan kitlelerin birtakım özel önlemler ve teşvik uygulamaları yolu ile turizm etkinliklerine katılmalarının sağlanmasından doğan bir turizm türü olarak tanımlanabilir.¹⁴⁶ Başka bir tanıma göre sosyal turizm “gelir seviyesi düşük olan bireylerin, devletin, kamu kurumların veya diğer bazı kuruluşların sağladığı olanaklardan yararlanarak gerçekleştirdikleri turizm hareketleridir”¹⁴⁷

Bu tür turizmden genel olarak aşağıdaki gruplar yararlanmaktadır:

- İşçi ve memurlar;
- Emekliler;
- Gençler;
- Özürlüler;
- Esnaf ve zanaatkar.

Sosyal turizmin asıl amaçlarına gelince şu şekilde sıralanabilir (Uluslararası Çalışma Örgütü):¹⁴⁸

- İnsanların, özellikle çalışanların düşünce ve değer yargılarının genişletilmesi;
- Toplumsal kaynaşma;
- Toplumsal eşitliğin sağlanması, bunun sosyo-ekonomik yapı içinde yayılması;

¹⁴⁶ Kozak, N., Kozak, M.A., ve Kozak, M. (2001). **Genel Turizm - İlkeler ve Kavramlar**. Detay Yayıncılık, Ankara, s. 17.

¹⁴⁷ Olal, H.ve Timur, A. (1988). **Turizm Ekonomisi**. Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, s. 69

¹⁴⁸ <http://www.ilo.org/global/Themes/lang--en/index.htm>

Yaşlılar için yeniden aktif bir yaşam ortamının yaratılmasıdır. Kırgızistan'da sosyal turizm uygulamaları yok denecek kadar azdı. Kırgızistan Turizm kanunu çıktıktan sonra ve bu kanuna göre sosyal turizm bütün turizm dalları gibi öncül bir konuma sahip olmuştur. Böylelikle, bu konuda Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan arasından 12 Haziran 2000 yılında Saint-Petersburg'da "Sosyal turizm hakkında" Kanun taslağı imzalandı ve bu kanun Kırgızistan'da sosyal turizm çalışmalarının temelini oluşturdu. Sosyal turizm alanında devletin ana prensipleri bu taslağa göre şunlardır:¹⁴⁹

- Sosyal turizmin kamu yönetimi ve yerel yönetim organları tarafından desteklenmesi;
- Sosyal turizm alanında bütün vatandaşların anayasal haklarının korunması;
- Milli turistik ürün, iç ve dış turizm üreticilerinin desteklenmesi;
- Farklı sosyal – demografik gruplar arasından sosyal turizm için elverişli şartların yaratılması;
- Sosyal turizm programların hazırlanması ve gerçekleştirilmesinde bütün vatandaşların çıkarlarının dikkate alınmasıdır.

Kanuna uygun olarak sosyal turizm başlıca şu türlere ayrılmaktadır:

- 1) Gençlik turizmi bugün – Kırgızistan turistik piyasasının en istikrarlı segmenlerden birisidir. Durumun böyle gelişmesinin asıl nedeni, Kırgızistan'da başka hiçbir ülkede olmadığı kadar gençlik turizminin sosyal bir statüye sahip olması kısmi veya tamamen devletin bütçesinden kaynaklanan finanslı bir alan olmasıdır. Kırgızistan bu kanunla sosyal turizm (seyahatler, sosyal ihtiyaçlar olan ve devlet tarafından finanse edilenler) iç, dış turizm türleri gibi bağımsız bir turizm türü olarak ayrıtıldı. Sosyal gençlik turizminin en büyük finansmanı da her sene bütçesine çocuk ve gençlerin dinlenme ve rekreasyon için ayrı bir kalem öngörülen Kırgızistan Sosyal Fonu tarafından sağlanmaktadır. Bu fonun finanse edilmesinin çok önemli bir özelliği bulunmaktadır: bütün tahsisatlar Kırgızistan içinde kalacaklar, daha açık belirtmek gerekirse bu ödenekler sadece ülke içi,

¹⁴⁹ <http://www.turbooks.ru/stati/1turoperejjing/994-regulirovanie-socialnogo-turizma-na-regionalnom-i.html>

Kırgızistan'ın kendi dinlenme, tedavi evleri ve kamplar için kullanılmalıdır. Bugün Kırgızistan gençlik turizm sektöründe oldukça çok turistik firma faaliyet göstermektedir. Ancak bu tür turizmden doğal olarak fazla kar beklememek gerekir. Yanı sıra sosyal turizmin talebi çok istikrarlıdır. Gençlik, aile ve çocuk turizmi ile ilgilenen turistik firmaların istatistiğine göre müşterilerin 85% - çocuk ve gençler, 15% - ailelerdir.

2) Aile seyahatleri, emektarlar turizmi

Aile seyahatleri ve emektarlar turizmi sosyal turizm çerçevesinde ve Kanunun koyduğu tarifelerle gerçekleşir. İşveren ve çalışan arasında onaylanan çalışma sözleşmesinde Kanun uyarınca aile seyahatleri için artık sosyal muafiyet öngörülmüştür. Devlet bu konuda çok ciddi bir yasal dayanağı esas alarak bu turizm türünü desteklemektedir.

3) Özürlüler için turizm.

Çağdaş toplum oluşturulmasında, özürlü insanların, yaşamın tüm kesimlerine uyumlarının sağlanması çok önemli bir göstergedir. Bu insanların diğer insanlar gibi gezmeye, tatil yapmaya ve farklı yerler görmeye ihtiyaçları vardır. Birleşmiş Milletler verilerine göre bugün dünyada 500 milyondan fazla insan fiziki ya da zihinsel bir engel ile yaşamaktadır. Çoğu yerde özürlü insanlar önceleri saklanan, unutulan veya alt sınıf olarak görülen bir kesimdir. Ne yazık ki hâlen özürlülere böyle yaklaşılan toplumların varlığı da bir gerçektir.¹⁵⁰

Özürlü insanların da diğerleri gibi istihdam, seyahat, turizm, alış veriş, boş zaman uğraşları gibi yaşamın birçok kesitlerinde yer alabileceği düşüncesi çok az ilgi görmüştür. Bu nedenle de turizm altyapısını oluşturan ulaşım, konaklama ve diğer öğelerin özürlü insanlar tarafından kullanımı oldukça zayıftır. Özürlüler turizmi SSCB'de daha 1970'lerde Sovyetler özürlüler kör ve sağırlar dernekleri çerçevesinde faaliyete başlamıştır. O dönemde 1. klas yarışmalar ve yürüyüşler düzenleniyordu.

¹⁵⁰ Artar, Y., ve Karabacakoğlu Ç. (2003). Milli Produktivite Merkezi. Türkiye'nin Verimlilik Merkezi. **Özürlülerin Toplumsal Gelişimine Yönelik Proje**. Aralık 2003, Ankara, s.7

Özürllüler turizmi yukarıda belirtilen Kanun'da da yer alıp sosyal turizm çerçevesinde muafiyet ve bütçede öngörülen yasal düzenlemeler aynen geçerli olacaktır.

Daha önce dediğimiz gibi bu konu Kırgızistan için yeni olduğundan dolayı hem özürllüler hem de gençlik ve aile turizmi gelişmiş değildir. Fakat Kanun çıktığına göre devlet sosyal turizme öncül bir doğrultu vermektedir.

Yakın dönem için bunlar çekicilik, ulaşılabilirlik ve ekonomik verimlilik açısından en perspektif yönlerdir. Teklif edilen turizm çeşitleri ilk aşamada fazla yatırım gerektirmeyip gereken tedbir kompleksini yerine getirmek şartıyla ileride turizmin gelişimi için güçlü temel yaratabilecektir.

Sosyal turizmin geliştirilmesi turistik işletmelerden alınan KDV'lerinin azaltılması ve giriş turizmi için gümrük vergilerinin indirilmesi sonucunda kolaylaşacaktır. Belirli bir amaç olmadan veya orantısız (mütenasip olmayan şekilde) finansal varlıkların kullanılması sonucunda son olarak devlet bütçesine kaydedilecektir.

3.3.2 Ulaştırma ile İlgili Potansiyel Turistik Ürün Çeşitlendirmesi

Ulaşım, turistleri bir tüketim noktası olan turizm bölgelerine bağlayan köprü niteliğindedir. Böylece ulaşım turizm için bir ana üründür. Turizmde ulaşımın geliştirilmesi, daha sağlıklı işlemesi için ulaşım türleri arasında bir entegrasyon oluşturulması gereklidir. Bu doğrultuda ülkemizde turizmin yayılması için, diğer turizm çeşitlerinin ve iç bölgelerimizdeki turizm aktivitelerinin geliştirilmesi için ulaşım bağlantıları güçlendirilecektir.

3.3.2.1 İpek Yolunun Yeri ve Önemi

AB TACIS-TRACECA Programı 1993 yılında Avrupa Komisyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan hükümetlerinin katılımı ile Brüksel'de düzenlenen Konferansta (Brüksel Deklarasyonu, 1993), bu ülkelerin ticareti ve ulaştırmayı güçlendirmek ve uluslararası ekonomiyle bütünleşmelerini sağlamak için formüle edilmiştir.¹⁵¹

8 Eylül 1998 tarihinde, Türkiye, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ın da katılımıyla toplam 12 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridorunun geliştirilmesi için "**Çok-Taraflı Temel Uluslararası Ulaştırma Anlaşması (MLA)**" imzalanmış olup, bu anlaşma TRACECA Programının uygulanmasına temel teşkil etmektedir. Türkmenistan Tacis-TRACECA programına katılımcı olmakla birlikte, MLA'ya taraf değildir.

Anlaşma, taraf ülkelerin; Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Ukrayna, Özbekistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye; Parlamentoları tarafından da onaylanmıştır.

2000 yılında, Temel Anlaşma hükümlerini uygulamak ve tamamlamak için TRACECA Hükümetlerarası Komisyonu (IGC), 2001 yılında ise IGC'nin yürütme organı olarak görev yapan IGC TRACECA Daimi Sekreterliği Bakü'de kurulmuştur.

TRACECA Hükümetlerarası Komisyon'a (IGC) "Rules of Procedure" a uygun olarak çalışmakta olup önerileri ve kararları Azerbaycan/Bakü'de yer alan IGC TRACECA Daimi Sekreterliği tarafından üstlenilmektedir. Daimi Sekreterliğin her üye ülkede Daimi temsilcileri (Ulusal Sekreterlik) bulunmaktadır.

¹⁵¹ <http://www.traceca.org.tr/tra/tacis-traceca>

Genel olarak TRACECA programının amacı;

- Bölgedeki ticareti geliştirmek için üye ülkeler arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesi,
- Uluslararası ulaştırma koridoru Avrupa – Kafkasya - Asya TRACECA'nın Trans-Avrupa Networks (TENs)'e dönüştürülmesinde ki en uygun entegrasyonu teşvik etmek,
- Ticaret ve ulaştırma sistemlerinin gelişimini sağlayan faktörleri tanımlamak,
- TRACECA projelerini, IFIs ve özel yatırımcıların kredilerini etkilemek için teşvik etmek.
- Avrupa, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Denizi ve Asya bölgelerinde ekonomik ilişkilerin, ticaretin ve ulaştırma bağlantılarının gelişimi.
- Uluslararası yol, hava ve demiryolu ve de ticari denizcilik konularını içeren ulaştırma pazarına girişleri kolaylaştırmak,
- Malların, yolcuların ve Hidrokarbon'un uluslararası taşınmasını teşvik etmek,
- Trafik önlemlerinin alınmasının, malların güvenliğinin ve çevresel korumanın garanti edilmesi,
- Değişik ulaştırma modları arasında eşit rekabet oluşturma şeklinde açıklanabilir.

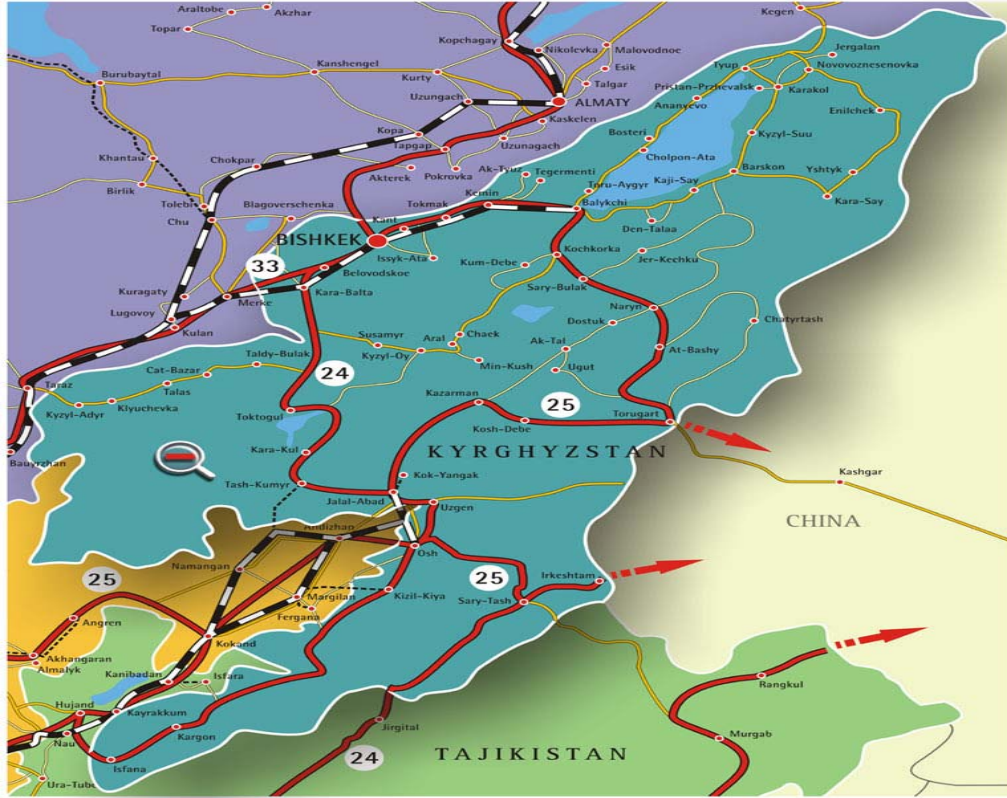
Turizm açısından bakıldığında zaman içinde işbu proje gelecekte turistlerin artmasını sağlayacak ve aynı zamanda Kırgızistan'ın tam anlamıyla değerlendirilmemiş olan potansiyeli bu güzergâh aracılığıyla yeniden dünyaya açılmış olacaktır.

Bu proje ile yeni kara ve demiryollarının yapımı ve eskilerin modernizasyonu, köprü, sınır ve gümrük geçitlerin yenilenmesi de öngörülmüştür.

Başka taraftan bakacak olursak Büyük İpek Yolu Projesinin gerçekleştirilmesi halinde ticari turizm, iş seyahatleri ve komşu ülke gezileri (kültürel açıdan) artıp Kırgızistan içinde hem istihdamı, hem de ekonomik ilişkileri, hem de refahı

sağlamış olacak. Kırgızistan üzerinden geçen TRACECA yolu aşağıdaki resimde görebiliriz.¹⁵²

Şekil 18: TRACECA Yolları

Kaynak: <http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>

3.3.2.2 Kırgızistan – Özbekistan – Çin Demiryolu Projesi

İpek yolu projesinin doğal bir uzantısı veya onun bir parçası olarak Özbekistan - Kırgızistan – Çin demiryolu projesi gelmektedir. Asıl amacı ticari ve ulaştırma alanında olsa da, turizmi yakından ilgilendiren bu konunun tarihsel arka planı hakkında bilgi vermekte yarar vardır. İşbu projenin 3 taraflı olarak en aktif çalışmalarının ve bu projeye olan ilginin doruk noktası 1990ların sonunda olduğunu belirtmek gerek. Aralık 1996 yılında üç ülkenin Ulaşım Bakanlığı yetkililerince Taşkent'te 'Kaşgar – Oş - Andijan demiryolu projesi' araştırma ve proje öncesi

¹⁵² <http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>

çalışmalar konulu ilk toplantı gerçekleştirilmiş ve toplantı sonucu olarak taraflar birlikte çalışmaya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin başlattığı ve 2000 yılında başarıyla tamamladığı 'Ten Shan – Serahs – Meşhed' demir yolu projesinin devamı olarak bazı hususlar doğrultusunda anlaşmışlardır. Çin bu proje aracılığıyla doğu limanları kıtalararası bir hatla Yakın Doğu, Güney Avrupa'yı Asya ülkelerine bağlamış olacaktır. 1997 yılında 'Yeni Trans Avrasya Köprüsü' sempozyumunda 20 aşkın ülke ve bölgesel finansal kurumlar da yer alırken üç ülke arasında sürekli çalışma komisyonu da kurulmuş oldu.¹⁵³

Demiryolu inşaatında büyük katkı TRACECA tarafından yapılmıştır çünkü taraflar uzun zaman demiryolu rayların nereden geçeceği konusunda hemfikir olamadılar. Kırgızistan'ın asıl kaygısı olan dağlık Oş tarafından geçmesi kabul görmedi.

Ancak bu projenin önünde bazı önemli engeller bulunmaktadır.¹⁵⁴

- Ülke içi istikrarsızlık;
- Zayıf ekonomik temel;
- Sosyo-ekonomik gelişmenin çok zayıf olması
- Projenin gerçekleşmesi için gereken sermaye eksikliği;

Projenin finansmanını da Kırgızistan'a yardım olarak Çin üstleneceğini açıkladı. Bu projenin gerçekleşmesinin önünde büyük iki rakip vardır, Kazakistan'ın TransKazak demiryolu ve Transsib demiryolu.

Son aşamada bu hattın son hali teyit edildi Kaşgar- Torugart- Arpa- Fergana- Uzgen- Karasu (Oş)- Andijan ve Kırgızistan üzerinden toplam yapılacak ray 268,4 km. Bu projenin perspektifleri daha 2004 yılında Askar Akaev belirtmişti.¹⁵⁵

- GSYİH %60 artış
- 150 000 kişi için istihdam
- 30 000 şirket için yeni projeler

¹⁵³ http://www.president.kg/ru/president/about_republicrv/

¹⁵⁴ <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1068242160>

¹⁵⁵ Mikhaylov L. Soyuznye korridory Evrazii, Nezavisimaya gazeta, 28.04.2001.

- Bunun sonucunda da 1milyon insanın genel refahı da artacaktır;
- Narın bölgesinin gelişmesinin sağlanması;
- Demir ve kömür ocaklarının işletmesi

Proje yetkilileri de demiryolu hattının Kırgızistan ekonomisini canlandırmaya ve genel refahını sağlamaya yardımcı olacağını düşünmekle beraber projeye devam getireceğini de belirtiyorlar. Şöyle ki Kırgızistan'da daha önceden başlanan Balıkçı - Karakeçe hattı devam etmektedir ve bu hat Çin - Özbekistan hattına bağlandığı zaman Kırgızistan transit bir ülke konumuna sahip olacaktır. Böylece güney ile kuzey bağlanmış olacaktır. Kuzeyden Çin, Özbekistan ve Türkmenistan'ın, Tacikistan'a çıkışı olup bu istikamet Kazakistan üzerinden daha kazançlıdır. Göl bütün taraflardan sıkı sıradağlarla kuşatıldığı için bu bölge Kırgızistan'ın erişilmesi güç olan bölgelerinden biri idi. Şimdi ise buraya kolayca Boom Kanyonu'ndan geçerek ulaşılabilir. Yanı sıra yakında iki havaalanı da mevcuttur: Çolpon - Ata ve 2003 yılında askeri havaalanı yapımı esnasında inşa edilen uluslararası Tamçi havaalanıdır. Basında çok sık dile getirildiği gibi bu projenin gerçekleşmesiyle birlikte Özbekistan vatandaşı da daha ucuza ve daha sık bir şekilde Issık - Köl ve diğer turizm hizmetleriyle tanışabilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırgızistan üzerinde genelde sıradağlar ve vadiler bulunmaktadır. Doğal güzelliği, zengin rekreasyon olanakları ve kalitesiyle dünyadaki önemli yerlerden biridir. Bunların içinde kırsal iklimi, gölleri, ırmakları, maden suları (mineral), şifa çamuru, doğal mağaraları ve orman kaplı tepeleri insan sağlığına faydalı olanlar olarak bilinmektedir. Aynı zamanda, yüksek doğal – rekreasyon potansiyeline bakılmaksızın, ülkede turizm sağladığı gelirle en son kalemlerde yer almaktadır. Turizm sektörünün gerçek bir anlamda yüksek gelir sağlaması için aktif bir şekilde geliştirilmesi ve turizmin yeni yönelmelerini arttırmak gerekmektedir.

Kırgızistan sahip olduğu turizm arz potansiyeli ile turizmin geliştirilebileceği bir ülkedir. Kırgızistan – Özbek çölleri, Kazak kırları, Tacikistan ve Batı Çinin ortasında güzel bir konuma sahip olan ülkedir. KR tüm şeridi boyunca azametli Pamir ve dağlarıyla dünyaca ünlü zirveleri olan Pobeda (7439 m), Lenin (7134 m), Han Tengri (7010 m). Ayrıca İnilçek buzluğu dünya çapında değerli yerler arasındadır.

Ülkenin karşılaştırmalı üstünlükleri arasında yer alan turizm sektöründe dağcılık, tatil, kültür ve sağlık turizmi başlıca faaliyetler arasında gelmektedir. Bugüne kadar mevcut potansiyelin küçük bir kısmı kullanılmış olan Kırgızistan'da doğanın kirlenmemiş olması, özgün, kültürel zenginliklerin halen korunuyor olması ülkeyi uluslararası düzeyde önemli kılmaktadır. Kırgızistan dağcılık turizmi açısından dünyanın en başta gelen ülkelerinden biridir.

Yüksek dağlar ve mavi göller güneşli ve güler yüzlü insanları ile Kırgızistan turizmin geliştirilebileceği ülkelerdendir. Uzun sıradağlar batıdan doğuya tam 88 sırt bulunmakla beraber ülkenin %70 ini oluşturmaktadır. Yaz tatilinin yanı sıra, sportif oyunlar, avcılık, tedavi imkanlı termal kaynakları, at sporları ve dağ yürüyüşleri bölgenin turizm potansiyelini artıran diğer aktivitelerdir.

Bugün Kırgızistan da turizm en önemli ve öncül devlet ödevi konumuna çıkartılmış durumdadır. Turizmin Kırgızistan açısından son derece önemli bir sektör olarak ele alınması gerektiği, bu sektörde gerek kamu kesiminde, gerekse de özel sektörde yer alan yöneticiler ve konu ile ilgili yurt dışından gelen uzmanlar tarafından her fırsatta ifade edilmektedir.

Bu aşamada KR turizmin belirlenmesinde çeşitliliği genişletme politikası büyük önem kazanmıştır. Tezin ana amacına ulaşmak için mevcut turistik ürünleri belirledikten sonra (rekreasyon, termal, Dağ ve Kış Turizmi, Av Turizmi) farklı turizm türlerini belirtmek mümkündür. bilindiği gibi turizmin gelişimiyle beraber yan sanayi de gelişir. Turizm literatüründe ise turizmin yan sanayisi destekleyici ürün tanımı ile ifade edilmektedir. Şu an destekleyici ürün olarak halı dokuma, festival, Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler, Kırgızistana has bir yeni ürün Kırmız Terapisi belirtilebilir.

KR dünya turizm pazarına aktif şekilde çıkmakta objektif önkoşullara sahip bir ülkedir. Denildiği gibi genel turizm çekebilirliği doğa kaynakları, tarihi ve kültürel değerlerdir. Kırgız halkın atçılık üzerine büyük bir kültür ve geleneğe sahip olması doğanın at gezintileri potansiyelin nedenleri olarak sayılabilir.

İstatistik ve ampirik verilerin analizine göre Kırgızistan da turistik ürüne talep artmakta ve turizmde olumlu eğilimler görülmektedir. Yalnız, Kırgızistan'ın turizm sektöründe çok engeller ve sorunlar mevcuttur. Her yerde olduğu gibi, ülkede de arzu edilen turizm gelişiminde tüm bu engel ve sorunlara spesifik olarak metot ve çözümde yeni yaklaşımlar ve ülkenin bütün altyapı, üstyapı, yatırım, yasa gibi öğeleri dikkate alarak bu metot ve çözümleri tespit ve uygulamak gerekliliği çok önemli ve öncüdür. Böylece, Kırgızistan'da diğer işletmeler olan konaklama, seyahat, ulaştırma ve diğer işletmelerin sorunlarını teker teker ele alınması ve sorunlarla ilgili araştırma ve gözlemlerin devam edilmesi ve bunun sonucu olarak da çözüm yollarının üretilmesi turizminin geleceği için önem arz etmektedir.

Turizm sektörünün şu an en önemli sorunlardan biri olan hizmet kalitesinin yetersizliği turizmin gelişimini zorlaştırmaktadır.

Ayrıca sezonun kısa olması hizmet üretimi ile ilgili sorunlar arasında en önemli sorun olarak ifade edilmektedir. Bu sorunun bir alternatif çözümü olarak turizmi mevsimlere yayma çalışmalarının ele alınması gerekmektedir. Daha önce dediğimiz gibi Kırgızistan özellikle farklı turizm çeşitlerin değerlendirilebileceği bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin geliştirme ve ayağa kaldırmada turizm sezonunun da 12 aya çıkarılmasında fayda sağlayacaktır. Bundan dolayı, özellikle kongre turizmi, kış sporları turizmi, kültür turizmi gibi farklı ve yeni ürünler geliştirilmelidir. Turizmin diğer işletmeleri olan konaklama, yeme içme ve ulaştırma hizmetlerinin geliştirilmesinde ise Kırgızistan turizminde yer alan tüm işletmeler ortak fayda kuralını dikkate almakla birlikte işbirliği kurulup sürdürülmelidir.

Tabii ki, doğal olarak bütün sorunlar devletten kaynaklı değildir. Bu konuda işletmelerin de idareyle ortak bir harekette bulunması, devletin tanıtım propagandalarına destek vermesi, ülkede yeni bir yön olabilecek bütçeden buna yeterince finans ayırmak gibi politikalar izlemelidir. Turizm işletmeleri kendi tarafından alanın önemini ve perspektifleri anlamış ve sorunların aşılmasında turistik hizmetlerin iyileştirilmesi ile ilgili stratejiler geliştirme, tanıtım, fiyatlandırma, yeni pazarlar ve yeni ürünler geliştirme konularına gerekli önem verilmelidir. Başka bir öneri olarak da ilk hedef pazarı olan komşu ülkeler ile ilişki ve işbirliği geliştirmek ve bu hedef pazarını desteklemek oraya atılabilir.

Daha önemli bir sorun – personeldir. Turizm işletmelerinde nitelikli personel yetiştirecek eğitim programları açılmışsa da sertifika ve lisans sisteminin oluşturulması gibi çözüm önerileri işletmeciler tarafından ele alınması gereken önemli öneri olarak belirtilmektedir.

Kırgızistan turizminin en büyük hedefi çevreci anlayışla ve sosyal yönlü yüksek verimli ve rekabetçi turizm endüstrisini teşvik edip geliştirmektir. Bunu gerçekleştirmede de hem merkezlerde hem de yörelerde işbirliği politikası ve

stratejisi aynı zamanda da eğitimin desteklenmesi gerekmektedir. Devletin teknik destek sağlayan uluslararası organizasyonların birleştirme ve koordinasyonu üstlenmelidir. Ayrıca yatay ve dikey bütünleşmiş sosyal partnerlik enstitüsünün benimsenmeli; yani devlet ve özel sektör arasında eşit haklı diyalog mekanizması sağlanmalıdır.

Turizm sorunlarının verimli çözümü Kırgızistan'a turist akımını büyük bir şekilde artırabilmekle beraber bir taraftan vergi bütçesini büyütecek, istihdam sağlayacak, diğer taraftan da bölgesel eşitsizliği ve dağılımı düzeltecektir. Bütün bunlar Kırgızistan'ın uluslararası turizm sektörüne giriş temelini hazırlayacaktır.

Bu araştırma sonucunda Kırgızistan turizm endüstrisi Pazar gayretlerini belirli turizm türlerinde ve hedef pazarlarına odaklandığı zaman kendi rekabet avantajlarını maksimum seviyede gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğu neticesine varılmaktadır.

KAYNAKLAR

ABDRASULOV S. (2001), **Kırgızistan**, Bişkek

ALANGU, (1983) **Tahir :Türkiye Folkloru El Kitabı**, Adam Yayıncılık, İstanbul

ARTAR, Y., ve Karabacakoğlu Ç. (2003). Milli Prodüktivite Merkezi. Türkiye'nin Verimlilik Merkezi. **Özüllülerin Toplumsal Gelişimine Yönelik Proje**. Aralık 2003, Ankara

AVCIKURT, C. (2003). **Turizmde Tanıtma ve Satış Geliştirme**, Detay yayıncılık, Ankara

Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, (1999) **Profile 99** dergisi, Ankara

AYTBAEV A. (2000), **Kovry – Shyrdak**, izdatelstvo Advan, Bishkek

BARUTÇUGİL, İ. (1989). **Turizm İşletmeciliği**, 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul

BATMAN, O. (1999). **Otel işletmelerinin Yönetimi**, Değişim yayınları, Adapazarı

BORATOV, P. Naili – Bazin, Louis: **Er Tostuk, Manas Destanı Üzerinde İncelemeler** (Ceviriler – 1) Yayına Haz. Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, Turk Dil Kurumu Yayınları: 624, Ankara 1995.

BUDAK, F. (1997) Kırgızistan, Dünü, Bugünü, Yarını, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 16

CHUDNOVKAY. A., Zhukova. M. Ve Senin. V. (2004) **Upravlenie İndustriyey Turizma**, Moskva, Knorus

DUROVİCH, A. (2000) **Marketing v Turizme**, Moskva, Novoe znanie

ERDOĞAN, H. (1996), **Uluslararası Turizm**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları

ERSANLI BEHAR, B., Özdoğan, G.G., İncioğlu, N., Kut, G., Kut, Ş., ve Sungur, N. (1994). **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Kültür Bakanlığı yayınevi, Ankara, 1. Baskı

GARTNER, W.C. (1993) **İmage Formation Process**. Journal of Tourism Marketing, 2 (3)

Gosudarstvennoe Agentstvo po Turizmu i Sportu pri Pravitelstve Kyrgyzskoy Respubliki (2008), **Turizm Kyrgyzstana: İformaciya, Oficialnye Dokumenty, Statistika, Analiz**, Bishkek

HACIOĞLU, N. (1989). **Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü**. Uludağ Üniversitesi Basımevi. Bursa.

HACIOĞLU, N. (1989). **Turizm Pazarlaması**, Uludağ Basımevi, Bursa

Hacıoğlu, N. (1992) **Dış Tanım ve Örgütlenme Modeli**, 1. Tanım Şurası, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

HACIOĞLU, N. (2000). **Turizm Pazarlaması**, 4. Baskı, Vipaş A.Ş. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı İştirakidir, Bursa

HARUN, E. (1996). **Uluslararası Turizm**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları

HELVETAS (2000), Swiss Associational for International Cooperation “**Business Promotion Project Kyrgyzstan Half Yearly Report 2000**”, Bishkek

İÇÖZ, O. (2000), **Seyahat Acentaları ve Tur Operatörlüğü Yönetimi**, Turhan Kitabevi. Ankara

İÇÖZ, O., Var, T. ve İlhan, İ. (2002). **Turizm Planlanması: Turizmde Bölgesel Planlanma Yaklaşımları**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara

JYRGALBEKOV T. i Lunkin U. (1993) **Turizm v Kyrgyzstane**, izdatelstvo Kyrgyzstan, Bishkek

KADYROV B. (2008), **Obshestvo i Kultura Kyrgyzstana**, izdatelstvo Turar, Bishkek

KAMCHYBEKOV, T. (2001). **Turizm v Kyrgyzstane: Problemy, Puti Resheniya, Perspektivy Razvitiya**. Bishkek, BSİEC

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan Su Rezervlerinin Ekonomik Rolü ve Kalkınmaya Etkisi, **Hazırlayan:** Ahmet ŞAHİN, Haziran, 2007

Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi (2009) **İstatistik kitabı. Kırgızistan'da turizm**, Bishkek

Kırgızistan Ülke Raporu (1996). Tika yayınları, Ankara

Kırgızistan Ülke Raporu, Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Daire Başkanlığı, Temmuz 2005

Kırgızistan Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara, 2005

KOMISSAROV V. (2000), **Priklyuchencheskiy Turizm v Kyrgyzstane**, Bishkek

KOMİSSAROV V. i Mamaserikov T. (2007), **Priklyuchencheskiy Turizm v Kyrgyzstane**, 3 izdanie, KRSU, Bishkek

- KOZAK, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2001). **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara
- KRABASHEVA, G. (2001). **Kırgızistan'da turizm**, Novyi Nomad, Bişkek
- LICKORISH, L.J. ve Jenkins, C.L. (1997). **An Introduction to Tourism**. 1. Baskı, United Kingdom. Reed Educational and Professional Publishing
- MAKSİMENKO S. (2001), **Turizm v Kyrgyzstane**, Bishkek
- MAMATOV N, (2007) **Orta Asya'daki Su Kaynaklarının Sosyal ve Ekonomik Etkileri**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
- MIDDLETON, V. (1995) **Marketing in Travel and Tourism**, Butterworth-Heinemann, 2. baskı
- MİKHAYLOV L. Soyuznye korridory Evrazii, Nezavisimaya gazeta, 28.04.2001.
- MİLL, R.C., ve Morrison, A. M., (2002) **The tourism system**, 4. Baskı, Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishing Company
- OLALI, H. (1983). **Dış Tanıtım ve Turizm**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yonca Matbaası, Ankara.
- OLALI, H. (1984). **Turizm Dersleri**, İstiklal Matbaacılık, İzmir
- OLALI, H. ve Timur, A. (1986). **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**. Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1986
- OLALI, H. ve Timur, A. (1988) **Turizm Ekonomisi**, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir

OLALI, H.(1990). **Turizm Politikası ve Planlaması**, İşletme Fakültesi Yayın,
İstanbul

ORAL, S. (1988). **Türk Turizm Pazarlamasında Dağıtım – Fiyat Politikaları ve Turist Profili Analizi**, İstiklal Matbaası, İzmir

OROZAKUNOVA,E. (2002), **Marketingovaya Strategiya Turizma v KR, Predlojeniya**, Kyrgyzsko-Tureckiy Universitet Manas, Fakultet ekonomiki i upravleniya, Kafedra managmenta, neopublikovannaya diplomnaya rabota, Bishkek

ÖZDEMİR M. (1992) **Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri**, TC Turizm Bankası AŞ Yayınları, Ankara

ÖZEY. R., (1999) **Dünya Platformunda Türk Dünyası**. Aktif yayınlar, 3. Baskı,
İstanbul

ÖZTAŞ, K. ve Karabulut, T. (2006). **Turizm Ekonomisi, Genel Turizm Bilgileri**. Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, Ankara

PAPİRYAN N. (2002) **Turizm Kyrgyzstana, Statistika, Analiz**, Bishkek,
İzdatelstvo Raritet

PODREZOV O, Bakirov K., ve Zakurdaev A. (2005), **Sovremenniy Klimat Kyrgyzstana i Stsenarii Ego İzmemeniy v XXI veke**, Vestnik KRSU, № 4

RAMAZANOĞLU G. ve Acar, İ.(2005-2006), **Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yanaşım**, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.7/8

RIZAOĞLU, B. (1995). **Turizme Çözümsel Bir Yaklaşım**, Prof. Dr. Hasan Zafer Doğan Anı Kitabı, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul

RUD, L.A, Imanaliyev,K. ve Topaloglu,H.(1999) **Kırgız Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı Askar Akayev**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Ankara

SARAY. M, (1999) **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

SEVAL, H., Oktay K. ve Kurmanaliyeva, C. (2003). **Kırgızistan'daki Turizm Pazarlamasındaki Problemler ve Çözüm Önerileri'** KTMÜ Yayınlar, Bişkek

SHMELEV. E. (2007), **Vnutrennie vody Kyrgyzstana**, Novyi nomad, Bishkek
T. C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2005).

TOLONGÜÇ, A. (1992), **Tanıtım ve İmaj**, Anatolia Dergisi. Yıl:3. Sayı:27-28, Mart-Nisan

TOSUN, C. ve Jenkins, C. L. (1996). **Regional Planning Approaches to Tourism Development: the Case of Turkey**, Tourism Management 17 (7)

TURDUBAEV, E. (2002), **Makroekonomicheskaya Struktura Turisticheskogo Sektora KR i Predlojeniya po Ee Razvitiyu**, Kyrgyzsko-Tureckiy Universitet Manas, Fakultet ekonomiki i upravleniya, Kafedra managementa, neopublikovannaya diplomnaya rabota, Bishkek

Türkiye Ticaret Odası, (2007) **Türkiye'de Turizm Ekonomisi**, Yayın no: 2007-69, İstanbul

Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (2001) **Turizm sektörü. Planlama ve İktisadi Araştırmalar Grup Yönetmenliği, (Mevzuatı İzleme, Değerlendirme ve Ekonomik Araştırmalar Yönetmenliği)** Sektör Araştırmaları Serisi / No: 23

Türkiye Vakıflar Bankası, Planlama ve İktisadi Araştırmalar Grup Yönetmenliği,
Sektör Araştırma Serisi No 23, s. 2, Şubat 2001

TÜRKSOY, A. ve Yürük, E. (1999) Özel İlgi Turizmi, Turistik Ürün ... Sektörünün
Geleceği Üzerine Düşünceler', **Tosyöv Girişim**, Sayı:20

TÜRSAB. Ar-Ge Departmanı, Nisan 2002

USAL, A. ve Oral, S. (2001). **Turizm Pazarlaması**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir

USTA, O. (1988) **Turizm: Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına
Yapısal Yaklaşım**, Sumbül Basımevi, İstanbul

ÜLKER, İ. (1988). **Dünyada ve Türkiye’de Dağ Turizmi**, Turizm Yıllığı

"VestnikAVP" №5, İyul 2009 g.

YAVUZ, B. ve Çağlı, U. (1991). Uluslararası Turizm Piyasasında Ülkelerin
Pazarlanması: Çok Boyutlu Ölçekleme ile Ülke İmajı Saptanmasına Dayalı Bir
Yaklaşım, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı 18 (Ocak – Şubat 1991)

YILMAZ M, (2008) **Turkish Studies International Periodical For the
Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/4 Summer

[http://biskek.net/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=63\)](http://biskek.net/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=63)

http://egitek.meb.gov.tr/aok/Aok_Kitaplar/AolKitaplar/Turizm_1/4.pdf

http://kirgizistanturizm.blogspot.com/2008_01_01_archive.html

<http://mirtv.ru/content/view/80363/88>

<http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/bisdoc/0308CCGKG.htm>

<http://www.deik.org.tr/bultenler/Kirgizistan-Subat2006.pdf>

<http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=199&cilt=6&sayi=1&yil=2004>

<http://www.tourland.ru>

<http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/zczcz/>

<http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/zczcz/>

http://kirgizistanturizm.blogspot.com/2008_01_01_archive.html

<http://kyrgyzcenter.com/article/13/kultura-kyrgyzskogo-naroda>

<http://kyrgyzcenter.com/article/13/kultura-kyrgyzskogo-naroda>

<http://mirtv.ru/content/view/22492/48/>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Rafting>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Trekking>

<http://www.allkyrgyzstan.com/kyrgyzstan/history/historic-monuments.htm>

<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1068242160>

<http://www.ilo.org/global/Themes/lang--en/index.htm>

<http://www.isguc.org/?p=article&id=199&vol=6&num=1&year=2004>

<http://www.kyrgyzstan.orexca.com/rus/events09.shtml>

<http://www.kyrgyzstan.orexca.com/rus/monuments.shtml>

<http://www.kyrgyzstan.orexca.com/rus/monuments.shtml>

<http://www.kyrgyzstantravel.net/resorts/kymyz-ru.htm>

<http://www.kyrgyzstantravel.net/resorts/kymyz-ru.htm>

http://www.mountain.ru/article/article_display1.php?article_id=1748

<http://www.nas.aknet.kg/>

http://www.nature.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=27&Itemid=72&lang=ru

http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Kirgizistan_UlkeRaporu.pdf

http://www.president.kg/ru/president/about_republicrv/

<http://www.traceca.org.tr/tra/tacis-traceca>

<http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>

<http://www.turbooks.ru/stati/1turoperejting/994-regulirovanie-socialnogo-turizma-na-regionalnom-i.html>

<http://www.turkmmo.com/halkla-iliskiler-turizm-ve-insan-kaynaklari/20731-tur304zm-kavrami-ve-tur304zm304n-tar304h304.html>

<http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/gov/vl/>

Kırgız Cumhuriyeti İletişim ve Ulaştırma Bakanlığı,

http://www.mtk.gov.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=74

www.tursab.com.tr

EKLER

EK 1
GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (milyon dolar)

Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999	2000
GSYİH	1492,1	1826,6	1767,6	1640,1	1239	1304
Tarım	607	846	728	591,3	474,8	482,4
Sanayi	178,4	202	292,4	266,7	226,8	273,9
İnşaat	91,7	109	79,7	73,7	48,2	39,12
Taşımacılık ve Haberleşme	67,6	83,6	74,3	73,6	54,7	65,2
Ticaret ve Hizmetler	163,9	139,4	184,7	207	155	169,5
Finans	53,7	11,7	18,1	18,4	9,8	8,5
Kamu İdaresi	34	39,9	43,7	49,6	29,8	43
Diğerleri	186	218,9	210,7	215,1	149,2	222,3
Kur (Ortalama)	10,82	12,81	17,36	20,84	39	47,7

Kaynak: Asian Development Bank (ABD) – Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries

EK 2

KR’de bölgesel yatırımların dağılımı, 2008 yılı

Bölge	Yatırım, USD
Batken	0
Celal- Abad	16.8
Issı-Köl	1,1
Narın	1.1
Oş	4.1
Talas	30.4
Çu	66.2
Bişkek şehri	533/4
Toplam:	

Kaynak: KR Turizm, Spor ve Gençlik Politikası Komitesi

EK 3

Koruma alanları ve eko turizm açısından kullanım amaçları

KORUMA ALANIN ADI	BULUNDUĞU YER	TARİHİ	ALANI (HA)	KAYNAK DEĞERLERİ
<i>Issık kul milli ormanı</i>	Issık-kul	1948	19000	Kuşbilimsel
Sarı Çekel milli ormanı	Batı Tyan Şan dağı	1959	24000	Tabii, bitki topluluğu ve Biyosfer rezervuarı
<i>Beş Aral milli</i>	Çatkal vadisi	1978	82000	Tabii, bitki topluluğu, Mormota menzbieri bulunduğu tek yer
<i>Narın milli ormanı</i>	Narın	1983	37000	Açık hava Ekolojik Müze, tabii ve bitki alanı
Karatal- Japırık milli ormanı	Narın	1994	14000	tabii ve bitki alanı
<i>Sarıçat Ertaş milli ormanı</i>	Jeti oguz	1995	72000	Ekosistem koruma alanı
<i>Padişatinskiy milli ormanı</i>	Oş	2005	16000	Bitki topluluğu
<i>Kulunatı milli ormanı</i>	Oş	2004	24000	Bitki topluluğu
<i>“Issık kul” biyosfer toprakları</i>	Issık kul	2000	4314400	Biyosfer rezervuarı
<i>Kırgız Ata milli parkı</i>	Güney	1992	11000	Bitki topluluğu
Kara Şoro milli parkı		1996	8000	Maden suyu kaynağı, nadir hayvanların bulunduğu yer
<i>Beş Taş milli parkı</i>	Talas	1996	14000	Tabii, bitki topluluğu
<i>Karakol milli parkı</i>	Ak Su	1997	38000	Hem milli park, hem at sporları, hem de bitki topluluğu
Çon Kemin milli parkı	Çuy	1997	132000	tabii ve bitki alanı
<i>Saymaluu Taş milli parkı</i>	Calal Abad	2001	32000	Kültür ve tarihi, arkeolojik değerler, bitki topluluğu
Salkın Tor milli parkı	Güney	2001	10000	bitki topluluğu
Ala Arça milli parkı		1976	4000	Tıbbi bitkiler
Kırçın milli parkı	Issık kul	2004	35000	